

DET TEOLOGISKE
MENIGHETSFAKULTET

Guds rikes natur og menighetens misjon

*En sammenfatning, drøftelse og sammenligning av
Jürgen Moltmanns og N.T. Wrights gudsricketeologi i lys av tolkningshistorien
som et konstruktivt bidrag til en systematisk teologisk framstilling av Guds
rike*

Vidar Hovden

Veileder

Professor Harald Hegstad

*Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved
Det teologiske Menighetsfakultet og er godkjent som del av denne utdanningen*

Det teologiske menighetsfakultet, 2018, 1.semester

AVH5010: Masteroppgave i teologi: 60 ECTS

Studieprogram: Master i teologi

Antall ord: 42 878 ord

Sammendrag

Problemstillingen i denne oppgaven er derfor som følger:

Hvordan skal vi forstå Guds rike, og på hvilke måter henger denne forståelsen sammen med forståelsen av menighetens misjon i verden?

Når jeg spør etter hvordan vi skal forstå Guds rike, referer jeg til flere forhold. For det første er jeg ute etter å bestemme Guds rike som størrelse. Hva er det vi snakker om når vi snakker om Guds rike? Videre ønsker jeg å belyse hvordan Guds rike realiseres, samt å si noe om Guds rike i forhold til tid. Dette gjør jeg med henblikk på å belyse menighetens misjon.

Mitt perspektiv og min tilnærming er systematisk teologisk, preget av denne teologiske disiplinens helhetstenkning og søken etter koherens. Det har derfor vært naturlig for meg å nærme meg problemstillingen fra tre typiske systematisk teologiske innfallsvinkler:

1. Tolkningshistorien
2. Bibelteksten
3. Kunnskapen om verden for øvrig

Denne oppgaven tar ikke mål av seg på noen måte å være uttømmende om temaet. Den kan kun anses som et av mange mulige bidrag til en systematisk, virkelighets- og bibelnær gudsricketeologi. Mitt håp er likevel at oppgaven min ikke bare blir stående som resultatet av en akademisk øvelse, men at den kan brukes som en ressurs for praksis i menigheten.

Funn:

Guds rike er Guds nyskapte jord. Det ble realisert ved Jesu liv, død og oppstandelse. I påvente av Guds rikets fulle realisering, er menigheten redskaper for Guds rike. Den skal både proklamere og demonstrere.

Innhold

1. Innledning.....	4
1.1. Bakgrunn og begrunnelse	4
1.2. Problemstilling	7
1.3. Metode, materiale og struktur	9
2. En oversikt over tolkningshistorien for Guds rike	13
2.1 Guds rike i det nye testamentet	15
2.2 Guds rike hos de apostoliske fedrene	15
2.3 Helleniseringen og åndeliggjøringen av Guds rike	18
2.4 Eusebius: Guds rike som det kristne imperiet	20
2.5 Augustin: Guds rike som kirken	22
2.6 Renessansen og reformasjonen: Gudsrike-gjenoppdagelse i emning	24
2.7 Det nittende århundre: Guds rike gjenoppdaget	24
2.7.1 Gudsrike-oppvåkning blant ikke teologene	26
2.7.2 Gudsrike-oppvåkning blant teologene.....	26
2.8 Det tjuende århundret: Guds rikes århundre	32
3. Moltmanns gudsricketeologi	39
3.1. En sammenfatning av Moltmanns gudsricketeologi.....	39
3.1.1. Hvordan forstår Moltmann Guds rikes natur?.....	40
3.1.1.1 Guds rike forstått fra et eskatologisk perspektiv	41
3.1.1.2 Guds rike forstått fra et kristologisk perspektiv.....	43
3.1.1.3 Guds rike forstått fra et pneumatologisk perspektiv	48
3.1.1.4 Guds rike forstått fra et teologisk perspektiv	51
3.1.1.5 Guds rike forstått fra et etisk perspektiv	52
3.1.2 Hvordan forstår Moltmann forholdet mellom Guds rike og tid?	56
3.1.3 Hvordan realiseres Guds rike ifølge Moltmann?	58
3.1.4 Hvordan forstår Moltmann menighetens forhold til Guds rike?	58
3.1.5 En oppsummering av Moltmanns gudsricketeologi.....	62
3.2 En kort drøfting av Moltmanns gudsricketeologi.....	62
3.2.1 I hvilken grad er bruken av Bibelen overbevisende?	63
3.2.2 I hvilken grad gir gudsricketeologien mening i lys av annen kunnskap?	65
3.2.3 Hvilken relevans har gudsricketeologien for menigheten i Norge?	67
4. N. T. Wright gudsricketeologi.....	69

4.1. En sammenfatning av N. T. Wrights gudsríketeologi	69
4.1.1 Hvordan forstår Wright Guds ríkes natur?	70
4.1.1.1 Guds ríke som jødisk kategori	71
4.1.1.2 Guds ríkes forhistorie	71
4.1.1.3 Guds ríke i evangeliene: hvordan ser Guds ríke ut?	78
4.1.1.4 Wrights gudsríketeologi og paulinsk teologi	84
4.1.2 Hvordan forstår Wright forholdet mellom Guds ríke og tid?	86
4.1.3 Hvordan realiseres Guds ríke ifølge Wright?	88
4.1.4 Hvordan forstår Wright menighetens forhold til Guds ríke?	89
4.1.4.1 Bygge for Guds ríke	89
4.1.4.2 Guds virke i verden gjennom mennesker	90
4.1.4.2 Benevnelser Wright bruker på menigheten	91
4.1.4.3 En politisk gudsríketeologi	92
4.1.4.4 Wright om menigheten og triumfalisme	93
4.1.4.5 Misjon preget tro og bønn	95
4.1.5 En oppsummering av Wrights gudsríketeologi	96
4.2 En kort drøfting av N. T. Wrights gudsríketeologi	96
4.2.1 I hvilken grad er bruken av Bibelen overbevisende?	97
4.2.2 I hvilken grad gir gudsríketeologien mening i lys av annen kunnskap?	99
4.2.3 Hvilken relevans har gudsríketeologien for menigheten i Norge?	101
5. Sammendrag	103
Bibliografi	104

1. Innledning

1.1. Bakgrunn og begrunnelse

Et nesten udiskutabelt hovedanliggende i Jesu virke, ifølge evangelietekstene vi finner i det nye testamentet, er begrepet "Guds rike".¹ Det gir hva Jesus sier og gjør et gjennomgående rasjonale og en ramme til å forstå det i. Guds rike framstilles som noe som skal vekke oss mennesker opp, og innevarsler at en dyptgripende forandring er i emning: "*Tiden er inne, Guds rike er kommet nær. Vend om og tro på evangeliet!*" (Mark 1,15).²

Generelt, i forhold til sentraliteten av Guds rike hos Jesus selv, er det påtakende mindre sentralt i teologisk tenkning og skrivning opp gjennom den kristne historien.³ Dette blir enda tydeligere om vi snakker om en *systematisk* framstilling av Guds rike, eller en sentral del av kristen dogmatikk. Marius Timmann Mjaaland nevner det ikke i hans nylig utgitte verk, nevner det ikke.⁴ I de klassiske dogmatiske verkene, behandles Guds rike typisk som en slags appendiks, eller som en underkategori til eskatologien. I den grad man anser trosbekjennelsene for å gjenspeile den rådende teologiske tenkningen og dogmatikken i den tidlige kristendommen, er det illustrerende at Guds rike ikke en gang nevnes i den apostoliske trosbekjennelsen. I den nikenske trosbekjennelsen hintes det til i frasen "på hans rike skal det ikke være ende". Wright mener trosbekjennelsene er delvis skyld i at vi har "glemt" Guds rike i den tradisjonelle kristne troen.⁵

Som inspirasjonskilde for kristen misjon og samfunnsengasjement, eller som motiv for diverse kristne oppfatninger av Guds nært forestående inngripen i historien, er gudsrikebegrepet mer sentralt. Typisk for denne mer praktiske bruken av det i kirkens trosliv, er likevel en større eller mindre mangel på en systematisk teologisk refleksjon i bunn.

¹ Dette er en påstand et overveldende flertall av teologer idag er enige om. Se f.eks. James D. G. Dunn, *Jesus Remembered* (Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2003), 383; Hans Kvalbein, *Jesus - Hva Ville Han? Hvem Var Han?* (Oslo: Luther Forlag, 2008), 75; John Fuellenbach, *The Kingdom of God: The Message of Jesus Today* (Eugene, Oregon: Wipf & Stock, 2006), 1-5.

² Sml. Matt 3,2; 4,17; 10,7 etc.

³ Wolfhart Pannenberg, *Theology and the Kingdom of God*, 5. utgave ed. (Philadelphia, Pennsylvania: The Westminster Press, 1977), 51; Kvalbein, *Jesus - Hva Ville Han? Hvem Var Han?*, 77.

⁴ Marius Timmann Mjaaland, *Systematisk Teologi* (Oslo: Verbum Akademisk, 2017).

⁵ En insiktsfull refleksjon rundt dette finner man i N. T. Wright, *How God Became King - Getting to the Heart of the Gospels* (London: SPCK, 2012), 10-20.

Guds rike som begrep forblir ofte ullent, og lite presist.⁶ Noen ganger har det også gått virkelig galt, og bevegelser har blitt så fanatiske at menneskeliv har gått tapt. Et markant eksempel her er det såkalte Münster opprøret i 1534/35.⁷

Guds rike fikk imidlertid et slags "comeback" i teologien på slutten av attenhundretallet. Særlig innen den liberale teologien ble gudsrikebegrepet viktig igjen, da mange teologer så i det potensialet til å gjøre den kristne troen relevant, i en tid da religiøse forestillinger ble utfordret av, og ofte byttet ut med, vitenskapelig forklaringer. Guds rike ble av noen tolket som et etisk rike, en kraft i mennesket til det gode, gjerne knyttet an til det mange opplevde som menneskehetens økte moral som et resultat av opplysningstiden. Andre igjen vektla de sosiale sidene ved Guds rike, noe som særlig kom til uttrykk i "social gospel" bevegelsen i USA, og dens engasjement med den utstrakte sosial nøden i kjølvannet av den industrielle revolusjonen.

Første verdenskrig, og senere andre verdenskrig, betød en formidabel nedtur både for troen på det gode og moralske mennesket, ideen om menneskehetens framskritt, og muligheten til å skape noe "Guds rike på jord" gjennom sosialt engasjement. Guds rike forsvant ikke fra den teologiske diskusjonen, men antok andre former og ble noe nedtonet. Dialektisk og eksistensialistisk teologi, med sin vektlegning av enkeltmenneskets eksistensielle valg i møte med Gud, overtok på mange måter for et liberal-teologisk prosjekt som hadde spilt falitt.

I siste halvdel av det tjuende århundret vokser det fram en ny interesse for og forståelse av Guds rike. Jeg vier et eget kapittel til dette senere i denne oppgaven, men helt kort kan vi si dette skjer med bakgrunn i tre forhold. For det første har vi, anført av Ernst Käsemann, Bultmannelvenes gjenåpning av debatten om den historiske Jesus på tidlig femtitallet, den

⁶ Her kan nevnes mange eksempler, men et av dem er hvordan mange bruker uttrykket «bygge Guds rike» om det å øke medlemstallet i en menighet eller i et kirkesamfunn. Karina H. Skeie bruker det til og med som tittel i sin studie og bok om norske misjonærer på Madagaskar: Karina Hestad Skeie, *Building God's Kingdom: Norwegian Missionaries in Highland Madagascar 1866 - 1903* (Leiden, Nederland: BRILL, 2012). I en masteroppgave fra MF i 2011, ser vi en lignende bruk av gudsrikebegrepet: Tormod Wisth, "Hvilke Etske Utfordringer Er Spesielt Viktig for Ledere I Pinsebevegelsen? Og Hvordan Kan Disse Utfordringene Løses Slik at Pinsebevegelsen Kan Forbli Et Godt Og Viktig Virkemiddel for Å Bygge Guds Rike?" (Det Teologiske menighetsfakultet, 2011). Se for øvrig refleksjonen rundt dette i Anders Torvill Bjorvand, *Å Være Kristen På Arbeidsplassen: Bygge Guds Rike* (Oslo: Luther Forlag, 2014), 23-26.

⁷ Se f.eks. Bruce Shelley, *Church History in Plain Language*, 4 ed. (Nashville, Tennessee: Tomas Nelson, 2013), 263.

såkalte "nye jakten" eller "andre jakten".⁸ Dernest har vi oppgjøret med denne "jakten", av N.T. Wright omtalt som "tredje jakten".⁹ Denne forskningen bygger videre på Albert Schweitzers apokalyptiske Jesus, og forsøker både å forstå Jesus i forhold til jødedommen i sin samtid generelt, samt i forhold til den tidlige kirkes liv og form.¹⁰ Sist, men ikke minst, har Jürgen Moltmann og Wolfhart Pannenberg rehabilitert av eskatologien, vært med å sette Guds rike på det teologiske kartet igjen.

I dag kan vi nærmest snakke om en eksplosjon i interessen rundt Guds rike, ikke bare i teologiske kretser, men også i den kristne oppbyggelseslitteraturen. Dette reflekteres videre i trender innen menighetstenkning og –praksis, her til lands, men særlig i den engelskspråklige verden. Det typiske med denne "gudsrikebølgen", er hvordan gudsrikebegrepet forstås på en slik måte at det vedrører vår egen verden, her og nå. Guds rike er ikke bare en åndelig størrelse i framtiden, etter døden, men også en sosial, politisk og fysisk størrelse i nåtiden.¹¹ Gudsrikebegrepet blir et slags uttrykk for en utopisk verden, den verden Gud har planer om å skape i framtiden. Inn i denne sammenhengen forstås menigheten som et redskap for å virkeliggjøre Guds planer, allerede nå, gjennom sitt samfunnsengasjement. Slike menigheter omtales gjerne som misjonale menigheter.¹² Noen

⁸ N. T. Wright, *Jesus and the Victory of God*, 4. utgave fra 2004 ed. (London: SPCK, 1996), 29-35; Kvalbein, *Jesus - Hva Ville Han? Hvem Var Han?*, 24-25; Fartein Valen-Sendstad, *Palestina På Jesu Tid: Spannende, Skremmende Og Fascinerende* (Kristiansand: Høyskoleforlaget AS, 2006), 223-29.

⁹ Wright, *Jesus and the Victory of God*, 78-82; Valen-Sendstad, *Palestina På Jesu Tid: Spannende, Skremmende Og Fascinerende*, 226-29.

¹⁰ Wright, *Jesus and the Victory of God*, 113-16.

¹¹ Her er mange eksempler å ta av, men et par av en viss betydning er: David P. Gushee, ed. *A New Evangelical Manifesto: A Kingdom Vision for the Common Good*, Kindle Edition ed. (St. Louis, Missouri: Chalice Press 2012); Walter Rauschenbusch, *Christianity and the Social Crisis in the 21st Century: The Classic That Woke up the Church* (New York: Harper One, 2007). Den førstnevnte boka gir inntrykk av å reflektere en betydelig reformasjonsbevegelse innen den evangeliske delen av kristenheten i USA, og inkluderer bl.a. et åpningskapittel skrevet av selveste Brain McLaren, en av de ledende stemmene innen Emergent Church bevegelsen. Den sistnevnte boka er en gjenutgivelse og hundreårsmarkering av Walter Rauschenbuschs (en av de mest markante personene i den såkalte "Social Gospel" bevegelsen på slutten av attenhundretallet og begynnelsen av nittenhundretallet) klassiker fra 1907. Boka kommer med kommentarer til hvert av de opprinnelige kapitlene, av prominente kristne tenkere og ledere i dag, som Stanley Hauerwas og Tony Campolo.

¹² To viktige premissleverandører for tenkningen rundt misjonale menigheter, som oppstår rundt begynnelsen av 2000-tallet, er Michael Frost og Allan Hirsch. Nøkkelord i tenkningen deres er «missio dei», Guds misjon og planer i og for verden, helhetssyn på verden, mennesket og frelsen. Begreper som «incarnational ecclesiology», «disiplemaking», «authentic» og «excile», tar plassen for megakirker, frelsesbønn, misjon forstått som omvendelse til et trossystem, og numerisk vekst som menighetens fremste mål. Hovedtanken er at menigheten et redskaper for Guds misjon og intensjoner i verden. Se f.eks. Alan Hirsch, *The Forgotten Ways: Reactivating the Missional Church* (Grand Rapids, Michigan: Brazos Press, 2006), 101-25; Michael Frost and Allan Hirsch, *The Shaping Og Things to Come: Innovation and Mission for the 21st-Century Church* (Grand Rapids, Michigan:

knytter denne tenkningen også til verdens kriser og malfunksjoner, som rettferdighetskrisen, fattigdomskrisen, finanskrisen eller miljøkrisen. Det kristne fellesskapet forstås som en slags helbredende motkultur til den ødeleggende og ikke-bærekraftige overforbruks kulturen.¹³ Gud ønsker å gjenreise, helbrede og gjenskape verden og menneskesamfunnene, og menigheten er nærmest å forstå som en gruppe aktivister i verden, på vegne av Gud og hans planer.¹⁴ Dette er tydelig i den såkalte Emerging Church bevegelsen, en mangslungen trend og bevegelse blant evangelisk kristne, som på mange tar mål av seg å refortolke den kristne læren og praksisen fra bunnen av på en slik måte at den oppfattes som relevant i den postkristne, postmoderne konteksten.¹⁵ Gudsriketeologi er også sentralt hos John Wimber, stifteren av Vineyard-bevegelsen, men med mer vekt på helbredelser som et uttrykk for at Guds rike er tilstede. En mer nylig variant av anvendt gudsriketeologi finner vi hos Charles Peter Wagner, grunnleggeren av den såkalte The New Apostolic Reformation. Denne bevegelsen er først og fremst vanlig i karismatiske miljøer og kjennetegnes av tanken om at menigheten, etter mandat fra Jesus, skal forandre samfunnet bl.a. gjennom "spiritual warfare" og apostolisk autoritet.¹⁶ Det er inn i dette landskapet, oppvåkningen for viktigheten og sentraliteten av Guds rike, denne oppgaven beveger seg.

1.2. Problemstilling

Det er bra og ønskelig at kristne finner tilbake til det mest sentrale i Jesu budskap og misjon, med et fornyet fokus på Guds rike. Det er imidlertid flere kristne ledere og teologer som har pekt på nødvendigheten av en viss edrueighet i denne gudsriketrenden. Det finnes

Baker Books, 2013), 53-82; Michael Frost, *The Road to Missional* (Grand Rapids, Michigan: Baker Books, 2011), 23-80. Misjonale menigheter sammenfaller ofte med kirkeplantingsbevegelsen omtrent på denne tida, men bruker ikke alltid gudsrikebegrepet eksplisitt.

¹³ To eksempler på denne tankegangen finnes i disse to bøkene: Brian D. McLaren, *Everything Must Change: Jesus, Global Crises, and a Revolution of Hope* (Nashville, Tennessee: Thomas Nelson, 2007); *The Secret Message of Jesus: Uncovering the Truth That Could Change Everything* (Nashville, Tennessee: W Publishing Group, 2006).

¹⁴ Gabe Lyon omtaler de kristne for «restorers» - de som ser for seg verden slik den burde være, og jobber, i påvente av Guds rikes komme, for å reparere verden dens ødelagthet. Se Gabe Lyon, *The Next Christians – the Good News About the End of Christian America* (New York: Doubleday, 2010), 43.

¹⁵ En av foregangsmennene for denne bevegelsen, Brian D. McLaren, har skrevet en bok som er et godt eksempel på denne tenkningen: Brian D. McLaren, *A New Kind of Christianity: Ten Questions That Are Transforming Faith* (New York: Harper Collins, 2010).

¹⁶ Kelebogile Resane, "The New Apostolic Reformation: The Critical Reflections of the Ecclesiology of Charles Peter Wagner," *HTS Theological Studies* 72, no. 3 (2016): 2; C. Peter Wagner, *Dominion!: How Kingdom Action Can Change the World* (Grand Rapids, Michigan: Chosen Books, 2008).

eksempler at Guds rike er til en hvilken som helst god gjerning, av en hvilken som helst person, i en hvilken som helst sammenheng.¹⁷ Dette representerer neppe en god forståelse av Jesu forkynnelse og demonstrasjon av Guds rike, slik vi får det beskrevet i det nye testamentets evangelietekster. Det er heller ikke en gudsricketeologi som framstår veldig gjennomtenkt.

Problemstillingen i denne oppgaven er derfor som følger:

Hvordan skal vi forstå Guds rike, og på hvilke måter henger denne forståelsen sammen med forståelsen av menighetens misjon i verden?

Når jeg spør etter hvordan vi skal forstå Guds rike, referer jeg til flere forhold. For det første er jeg ute etter å bestemme Guds rike som størrelse. Hva er det vi snakker om når vi snakker om Guds rike? Videre ønsker jeg å belyse hvordan Guds rike realiseres, samt å si noe om Guds rike i forhold til tid. Dette gjør jeg med henblikk på å belyse menighetens misjon.

Mitt perspektiv og min tilnærming er systematisk teologisk, preget av denne teologiske disiplinens helhetstenkning og søken etter koherens.¹⁸ Det har derfor vært naturlig for meg å nærme meg problemstillingen fra tre typiske systematisk teologiske innfallsvinkler:

4. Tolkningshistorien
5. Bibelteksten
6. Kunnskapen om verden for øvrig

Denne oppgaven tar ikke mål av seg på noen måte å være uttømmende om temaet. Den kan kun anses som et av mange mulige bidrag til en systematisk, virkelighets- og bibelnær gudsricketeologi. Mitt håp er likevel at oppgaven min ikke bare blir stående som resultatet av en akademisk øvelse, men at den kan brukes som en ressurs for praksis i menigheten.

¹⁷ En treffende beskrivelse av dette fenomenet kan man bl.a. lese om i Scot McKnight, *Kingdom Conspiracy: Returning to the Radical Mission of the Local Church* (Grand Rapids, Michigan: Brazos Press, 2014), 1-8.

¹⁸ John Webster, "Introduction: Systematic Theology," in *The Oxford Handbook of Systematic Theology*, ed. Kathryn Tanner John Webster, Iain Torrance (Oxford: Oxford University Press, 2007), 1.

1.3. Metode, materiale og struktur

Det ville selvsagt være naivt å tro at jeg egenhendig kunne besvare denne oppgavens problemstillingen fyllestgjørende. Kristne har siden Jesus tenkt og samtalt om hvordan Guds rike skal forstås. Det er en samtale og tradisjon jeg i denne oppgaven kobler meg på.

Historien om hvordan Guds rike er forstått opp gjennom årene er kompleks og omfattende. Det er umulig å gi en fullstendig framstilling om dette i denne oppgaven. Jeg vil derfor konsentrere meg om hovedlinjene, og det stoffet som er relevant til resten av oppgaven.

Til å hjelpe meg med å løse oppgavens problemstilling, har jeg valg meg to nåtidige og toneangivende teologer. De har på hver sine måter har vært viktige premissleverandører for mye av gudsríketenkningen etter krigen. Den ene er Jürgen Moltmann (f. 1926), mangeårig professor i systematisk teologi ved universitetet i Tübingen. Den andre er N. T. Wright, tidligere biskop i den anglikanske kirke, nå forskningsprofessor ved St. Andrews universitet i Skottland. Selv om ingen av dem har skrevet et systematisk verk om gudsríketeologi, gjennomsyrrer den hele deres forfatterskap. Begge har gitt ut mange bøker, som en betydelig gruppe mennesker har evaluert og kritisert, så de de utgjør et rikt og grundig kildemateriale å jobbe med og drøfte.

Moltmann blir av flere regnet som en av etterkrigstidens viktigste protestantiske teologer. Den heller ikke så ubetydelige teologen Richard Bauckham, forsker ved Cambridge universitetet og mangeårig teologisk samtalepartner med Moltmann, omtaler Moltmann som "*one of the most influential of contemporary German Protestant theologians*" etter krigen, både i kirkelivet og akademia.¹⁹

Wright har flere ganger blitt framholdt som en vår tids mest innflytelsesrike teologer, kanskje mest fordi han i stor grad skriver, og treffer, ikke bare teologene, men vanlige kristne i et spekter av kristne menigheter.²⁰ Han er også kjent for sine vesentlig bidrag til Jesusforskningens i dag.

¹⁹ Se Richard Bauckham, *The Theology of Jürgen Moltmann* (London: T&T Clark Ltd., 1995).

²⁰ Se f.eks. denne dybdeartikkelen: Jason Byassee, "Surprised by N. T. Wright," *Christianity Today* (2014).

Moltmann og Wright utgjør neppe to motpoler i spørsmålet om Guds rike. Det kan derfor argumenteres mot mitt valg av teologer, at de er for like. Min begrunnelse for at de er to gode figuranter for denne oppgaven, er trefoldig.

For det første nærmer Moltmann og Wright seg temaet fra to nokså ulike innfallsvinkler. Moltmann, som systematisk teolog, nærmer seg gudsrikebegrepet filosofisk og konseptuelt. Han knytter det an til den filosofiske, sosiologiske, politiske og vitenskapsteoretiske konteksten teologien i Vesten utfolder seg i. For et systematisk bidrag til gudsricketeologi, vil dette være viktige perspektiver. Wright er i utgangspunktet en nytestamentler, men hans bøker har også klare islett av bibelteologi. Han nærmer seg temaet mer fra en nytestamentlig innfallsvinkel. Hans førsteklasses innsikt i og bakgrunnen for de nytestamentlige tekstene, da særlig evangeliene, gir viktige bidrag til en Jesustro og bibelnær gudsricketeologi. Min tanke er at Moltmann og Wright på denne måten kan balansere og komplementere hverandre.²¹ I følge Poul F. Guttesen er det en trend innen fagteologien i dag, å forsøke og bygge bro mellom bibelske studier og systematisk teologi. I så tilfelle er jeg glad for å være en del av den trenden.²²

For det andre presenterer de hver for seg to forskjellige teologiske miljøer som har vært toneangivende innen gudsricketeologi siden seksti-tallet. Moltmann er en åpenbar representant for håpsteologene, og en teologisk tenkning som tar utgangspunkt i eskatologien. Wright tilhører det fremste miljøet for Jesusforskningen i dag, og er en viktig eksponent for "the third quest".

For det tredje vil jeg hevde at det også er relevant at Moltmann har sitt utspring fra en tysk teologisk tradisjon, mens Wright står nokså støtt i den engelske. Til sammen representerer de en viss bredde innen gudsricketeologisk tenkning.

Både Moltmann og Wright har omfattende forfatterskap bak seg. Jeg har derfor valgt å begrense meg til et representativt utvalg av bøker som jeg fokuserer på, uten at det trenger

²¹ Denne ideen er inspirert av følgende bok: Joel B. Green and Max Turner, eds., *Between Two Horizons - Spanning New Testament Studies and Systematic Theology* (Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2000). Den tar til orde for systematisk og nytestamentlig teologi burde trekke flere veksler på hverandre som disipliner. N.T. Wright er en av bidragsyterne i denne boka.

²² Poul F. Guttesen, *Leaning into the Future: The Kingdom of God in the Theology of Jürgen Moltmann and the Book of Revelation*, Princeton Theological Monograph Series (Eugene, Oregon: Pickwick Publications, 2009), 3-4.

å bety at jeg ikke fra tid til annen refererer til andre av deres bøker. Jeg har brukt følgende kriterier å velge ut relevante bøker:

1. Bøkene skriver spesifikt om Guds rike (uten nødvendigvis direkte å bruke ordet) i en betydelig mengde tekst, satt til et kapittel eller mer. Det sikrer en viss kontekst.
2. Bøkene representerer den modne delen av deres forfatterskap, fortrinnsvis bøker utgitt nærmest mulig vår egen tid. Av denne grunn har jeg f.eks. valgt Moltmanns *The Coming of God* (1996), heller enn *Theology of Hope* (1967). Begge er bøker om kristen eskatologi.
3. Til sammen reflekterer bøkene de fleste aspektene/kategoriene ved forfatterens forståelse av Guds rike.

Fra Moltmanns forfatterskap har jeg valg ut fem bøker som utgjør mine kjernebøker i denne oppgaven. Listet i kronologisk rekkefølge er disse:

The Church in the Power of the Spirit: A Contribution to Messianic Ecclesiology (1977)

The Way of Jesus Christ: Christology in Messianic Dimensions (1993)

Jesus Christ for Today's World (1995)

The Coming of God: Christian Eschatology (1996)

Ethics of hope (2012)

Fra Wrights forfatterskap har jeg også valgt ut fem bøker. Listet i kronologisk rekkefølge:

Jesus and the victory of God (1996)

Surprised by Hope (2007)

Simply Jesus: Who he was, what he did, and why it matters (2011)

How God became King: Getting to the heart of the gospel (2012)

Simply Good News: Why the gospel is news and what makes it good (2015)

Med utgangspunkt i de valgte kjernebøkene fra Moltmanns forfatterskap, vil jeg først sammenfatte Moltmanns spredte gudsriketanker til en sammenhengende gudsriketeologi. Denne sammenfatningen vil da være utformet som Moltmanns svar på oppgavens problemstilling. For å gi sammenfatningen en struktur, har jeg ordnet den rundt fire grunnspørsmål. Disse er spørsmål jeg ut fra min research i tolkningshistorien fant fram til

Jeg vil deretter kort drøfte hans gudsriketeologi med utgangspunkt i tre spørsmål. Disse spørsmålene er ikke tilfeldige, men inspirert av John Fuellenbach og boken hans *The Kingdom of God: The Message of Jesus Today*. Her snakker han om den identitetskrisen kristendommen står oppi nå om dagen. Han mener et fornyet fokus på læren om Guds rike er en god strategi for å gjenvinne en trygg identitet. Et slikt fokus vil både lede oss til å se på våre røtter igjen (Bibelen), og utfordre oss til å oppdage at Gud i læren om sitt rike, allerede har mye å si om og til vår egen samtid og verden (mening og relevans).²³ Spørsmålene er derfor utformet slik:

1. I hvilken grad er bruken av Bibelen overbevisende?
2. I hvilken grad gir gudsriketeologien mening i lys annen kunnskap?
3. Hvilken relevans har gudsriketeologien for menigheten i vesten?

Deretter gjør jeg det tilsvarende med Wright. Jeg bruker de samme spørsmålene og den samme strukturen.

I det avsluttende kapittelet sammenligner Moltmann og Wright, og drøfter de under ett. Min drøfting har til hensikt å avdekke hva Moltmann og Wright kan bidra med for å besvare oppgavens problemstilling, samt synliggjøre egne innsikter.

²³ Fuellenbach, *The Kingdom of God: The Message of Jesus Today*, 5-6.

2. En oversikt over tolkningshistorien for Guds rike

Dette kapittelet er skrevet for å sette problemstillingen min i en tolkningshistorisk kontekst. Temaet er omfattende, og vi har bare muligheter til å skissere hovedtrekkene, og trekke fram de mest betydningsfulle begivenhetene og forfatterne.

I min research på gudsriketenkning opp gjennom kirkehistorien, fant jeg at den beveger seg langs fire forskjellige skalaer eller kontinuum. Første kontinuum gjelder **stedet** for Guds rike og kan kalles **jord-himmel kontinuumet**. I den ytterste ene enden forstås Guds rike utelukkende som noe jordisk. Det handler om vår verden. Av representanter for en mer jordiskknyttet gudsrikeforståelse kan vi nevne Joachim av Fiore (ca. 1135-1202)²⁴, anabaptisten Thomas Muntzer, og senere Puritanerne. I den andre enden finner vi tanken om at Guds rike er utenomjordisk, forstått som noe av en annen dimensjon, et annet sted i universet, gjerne som det mange på folkemunne vil kalle "himmelen".

Et annen kontinuum forståelsen av Guds rike har beveget seg langs opp gjennom kirkehistorien, er **fortid-framtid kontinuumet**. Her er det **tiden** for Guds rikes som er i fokus. I den ene enden finner vi Guds rike forstått som oppfylt i Jesu gjerninger, død og oppstandelse, og senere gjennom den hellige Ånds utgytelse over de første kristne. Her handler Guds rike utelukkende om det som skjedde i det nye testamentets tid, og følgelig har det kommet. Det er ikke noe mer å se fram til. I den andre enden av dette kontinuumet finner vi forståelsen av Guds rike handler om det framtidige. Flere teologer i dag peker på en slags konsensus i forskningsmiljøet på at Guds rike må forstås både som noe nåtidig (already) og noe framtidig (not yet), i stor grad som et resultat av arbeidet til George Eldon Ladd.²⁵ Moltmann, derimot, deler ikke denne "already - not yet" forståelsen av Guds rike. Han har en helt annen forståelsen av både tiden og historien.²⁶ Mer om det i kapittelet om Moltmann.

²⁴ Moltmann finner Joachim av Fiores perspektiver på Guds rike nyttige og tar dem særlig for seg i her: Jürgen Moltmann, *The Trinity and the Kingdom of God: The Doctrine of God* (London: SCM Press, Ltd., 1981), 203-22.

²⁵ *The Kingdom of God* (Wheaton, Illinois: Crossway, 2012), 42-43.

²⁶ *The Coming of God: Christian Eschatology*, 1st Fortress Press Edition ed. (Minneapolis, Minnesota: Augsburg Fortress, 1996), 6.

Et tredje kontinuum som er nyttig når vi kartlegger forskjellige forståelser av Guds rike, er **Gud-menneske** kontinuumet. Hvordan kommer Guds rike? Det kommer, sier noen, når menigheten virkeliggjør Guds vilje i verden gjennom sosialt og politisk engasjement for bedre livsvilkår for alle mennesker. Andre, gjerne i mørkere stunder av menneskehetens historie, ser at menneskene ikke er i stand til å bringe verden noe fredsrrike eller gudsrrike. Det må komme utenfra, fra krefter større enn oss mennesker. Derfor finner vi i den andre enden av denne skalaen, de teologene og skribentene som legger vekt på at Guds rike er nettopp det: **Guds** rike. Jorden og vi mennesker trenger hjelp utenfra. I folkelige versjoner av denne tankegangen, må vi nesten se for oss Guds rikes komme som en slags "independence day" - invasjon fra det ytre rom.

Det siste og fjerde kontinuumet gjelder Guds rikes **natur** og kan gjerne kalles **åndelig-fysisk kontinuumet**. Mens noen forstår Guds rike som en åndelig eller mental størrelse, som f.eks. som en slags eufemisme for Guds nærvær, det som vedrører Gud, vil andre knytte det til mer konkrete størrelser som samfunnet vår og skaperverket.

Benedict T. Viviano har en litt annen modell for å kartlegge forståelsen av Guds rike opp gjennom kirkehistorien. Den behøver ikke forstås som i motsetning til min, men heller som et supplement. Det nyttige med Vivianos modell er at den tydeligere enn min, viser slektskapet mellom de forskjellige forståelsene. En måte å forstå Guds rike på kan gjerne dukke opp i en lignende form på et helt annet tidspunkt i historien. Viviano identifiserer fire strømninger opp i kirkehistorien fram til år 1000 e.Kr.: (1) den eskatologiske strømmingen, (2) den åndelig-mystiske, (3) den politiske og (4) den ekklesiastiske. Den eskatologiske er fortsettelsen av den nytestamentlige forståelsen av Guds rike som en Guds fysiske inngripen ved slutten av historien. Den åndelige-mystiske strømmingen knytter Guds rike til åndelige og sjelelige velsignelser, både nå og i framtiden. Guds rike er her ofte et annet sted i en annen type eksistens, gjerne himmelen i motsetningen til jorden. Den politisk strømmingen knytter Guds rike på jorden til et eller annet politisk program eller struktur, f.eks. det Bysantinske riket eller Karl den stores rike i vest Romerriket. Den ekklesiastiske strømmingen identifiserer kirken på jorden med Guds rike.²⁷

²⁷ Benedict T. Viviano, *The Kingdom of God in History* (Eugene, Oregon: Wipf and Stock Publishers), 31-32.

Archibald Robertson ser i historien om Guds rike i tre forskjellige forståelser: (1) Guds rike forstått som Guds fullkomne herredømme i himmelen etter dommen, (2) Kristi herredømme på jorden mellom hans andre komme og dommens dag, og (3) den synlige kirkens herredømme mellom første og andre komme. Av disse framholder Robertson den første som den mest vedvarende, da særlig på folkemunne, i salmer og bønner.²⁸

2.1 Guds rike i det nye testamentet

Hvis vi forstår Jesus i lys av den andre tempelperioden, er det rimelig å ha som utgangspunkt at han forkynte sitt "evangelium om riket" (Mark 1,14.15) med begge beina plantet dypt i det gamle testamentets tankeverden og virkelighetsforståelse. Teologer er uenige i hvilken grad og på hvilken måte hans forståelse og utleggelse av Guds rike er preget av det, men *at* han er preget av det regnes i dagens jesusforskning som godt etablert. Det er følgelig rimelig å tenke at Jesu gudsrrike-proklamasjon bygger på en jødisk historieførståelse, der historien er lineær og beveger seg mot et klart mål. Dette målet, en "Herrens dag", er tiden da jødernes Gud, Jahve, igjen skal regjere som Konge over hele verden, det onde i verden tas bort, og verden fylles av rettferdighet og harmoni. Guds rike er der Gud er konge.²⁹

2.2 Guds rike hos de apostoliske fedrene

Henry Martyn Herrick argumenterer i sin doktoravhandling for at "*the kingdom on the whole resembles that of the apostles*", hos kirkefedrene fram til om lag 150 e.Kr.³⁰ Hos disse kirkefedrene er håpet om Guds rike konkret, historisk og jordisk og som følge av Guds egen inngripen. Selv om de anvender forskjellige metaforer og symboler for å beskrive Guds rike, er det ingen tvil om at selve riket er konkret og virkelig. Forfatteren av 1. Klements brev³¹, for eksempel, er tydelig i sin tro på at "*Kristi rike kommer*" (50,3).³² Han forteller om de første apostlene at de dro ut "*overbevist ved vår Herre Jesu Kristi oppstandelse... [og] med Den Hellige Ånds fulle visshet, og forkynte det glade budskap at Guds rike skal komme*" (42,3).³³

²⁸ Archibald Robertson, *Regnum Dei: Eight Lectures on the Kingdom of God in the History of Christian Thought* (New York: The Macmillan Company, 1901), 119.

²⁹ Bruce Chilton and Craig A. Evans, eds., *Studying the Historical Jesus: Evaluations of the State of Current Research*, New Testament Tools and Studies (Leiden, Nederland: E. J. Brill, 1994), 255.

³⁰ Henry Martyn Herrick, "The Kingdom of God in the Writings of the Fathers" (The University of Chicago, 1903), 108.

³¹ Dateres nokså sikkert til år 96 e.Kr. Se *De Apostoliske Fedre*, 2. opplag, 1997 ed. (Oslo: Luther Forlag, 1984), 117.

³² *Ibid.*, 145.

³³ *Ibid.*, 141.

Parallellen i ordlyd til de synoptiske evangeliene, samt Apostlenes gjerninger, er påtakelige.

Didache³⁴ har også en nokså nytestamentlig intakt forståelse av Guds rike. Her er troen på Guds konkrete komme ved historiens ende også tydelig til stede: *"Og så skal sannhetens tegn vise seg: Først det tegn at himmelen åpner seg, dernest basunstøtets tegn, og for det tredje de dødes oppstandelse"* (16,6).³⁵ Selv om Guds rike ikke er nevnt spesifikk i dette avslutningskapittelet, er det tydelig ut fra andre vers at det er det forfatteren har i tanke. Foruten i gjengivelsen av Herrens bønn (8,2), er "riket" nevnt to ganger i forbindelse med utleggelsen av nattverdilturgien: *"så la din kirke samles fra jordens ender inn i ditt rike"* (9,4) og *"samle den kirke du har helliget, fra de fire verdenshjørner inn i ditt rike, som du har gjort i stand for den"* (10,5).³⁶ Vi noterer oss her at kirken og riket omtales og hører sammen, men at de likevel er to adskilte størrelser.

Denne distinksjonen er interessant nok nesten visket ut i et litt senere skrift, Hermas' Hyrden. Dette skriftet, antakeligvis ferdig redigert mellom 130-140 e.Kr.³⁷, omtaler Guds rike som et tårn som bygges av steiner som tas både fra vannet og fra jorda (10,3-16,11). Steinene, de beskrives forskjellig fordi de representerer forskjellige typer mennesker fra apostler og biskoper, til *"lovløshetens barn"* (14,1), går gjennom en utvelgelsesprosess, og de som blir utvalgt utgjør selve tårnet. Bygningsmennene av tårnet omtales som seks unge menn, og identifiseres som *"de hellige engler som ble skapt først"*, og som Gud overlot til *"alt han hadde skapt, for at de skulle utvikle, bygge opp og styre hele skaperverket"* (12,1). Guds rike består altså her av mennesker, nærmere bestemt menigheten, og handler om å bygge opp skaperverket. Dette blir en enda mer utbredt og utbrodert idè senere hos kirkefedrene, særlig hos Augustin.

En annen interessant referanse til Guds rike i de tidlige kirkefedrene, finner vi i skriftet Polykarps martyrium, datert en gang mellom 156-160 e.Kr.³⁸ I forbindelse med beskrivelsen av hvem som var ved makten da Polykarp led martyrdøden, kommer den korte, men antakelig nokså polisk ladede bemerkningen *"...men Jesus Kristus var konge til evig tid"*

³⁴ Skriftet kan trolig dateres til mellom 70-90 e.Kr. Se *ibid.*, 20.

³⁵ *Ibid.*, 29.

³⁶ *Ibid.*, 26.

³⁷ *Ibid.*, 263.

³⁸ *Ibid.*, 98.

(21).³⁹ Likhetene her til anklagen anført mot de første kristne, rapportert av Lukas i Apostlenes gjerninger er slående: *"Disse folkene som oppvigler hele verden, er nå også kommet hit, og Jason har tatt imot dem. Alle handler de stikk imot keiserens befalinger, for de påstår at en annen er konge, nemlig Jesus"* (Apg 17,6-7).

Papias, biskop av Hierapolis i Lilleasia, og en samtidig med Polykarp, skrev en tekst rundt 130 e.Kr. der han bekrefter troen på en jordisk og konkret forståelse av Guds rike i nokså utvetydige ordelag. Dessverre har vi ikke lenger Papias' skrift, men Eusebius rapporterer at han skal ha sagt *"there will be a certain periode of a thousand years after the resurrection from the dead, when the kingdom of Christ must be set up in a material order on this earth"*.⁴⁰ I et skrift vi har fra Papias selv, skriver han tydelig om *"For in the times of the kingdom the just man who is on the earth shall forget to die"*⁴¹ Forståelsen av Guds rike henger altså nøye sammen med troen på oppstandelsen og gjenskapelsen. Dette er typisk for de tidlige kirkefedrene. Vi noterer oss også et annet typisk trekk med de tidlige kirkefedrene: interessen for millenniet, de tusen år. De forstår det hovedsakelig som en periode etter oppstandelsen. Senere vil de tusen år få en annen valør, og knyttes mer opp mot kirkens makt i Romerriket.

At en jødisk-apokalyptisk og "denne-verdensk" forståelse av Guds rike fortsatt var toneangivende, også mot slutten av det andre århundre, finner vi kanskje tydeligst hos biskop Ireneus av Lyon (ca 125-203 e.Kr.). Hans vektlegging av denne verdens gjenskapelsen er sterk og utvetydig.⁴² Det grunnleggende trekket ved hans tenkning er gjenreisning og restaurasjon av det falne, ikke en erstatning. Fordi kristne har lidd urett på denne jorden, er den passende belønningen at de får oppreisning på den samme jorden. Hos Ireneus er Guds rike uløselig knyttet til de rettferdiges oppstandelse fra de døde, jordens gjenskapelse, og de rettferdiges gjeninnsettelse som de rettmessige forvalterne av den fysiske jorden. Dette påstår han tydeligvis i motsetning til, og vel vitende om at andre tenker på livet etter døden

³⁹ Ibid., 109.

⁴⁰ Gjengitt som sitert i Viviano, *The Kingdom of God in History*, 34.

⁴¹ *The Apostolic Fathers with Justin Martyr and Irenaeus*, vol. 1, The Ante-Nicene Fathers (Buffalo, New York: Christian Literature Company, 1885), 154.

⁴² Ibid., 562.

som et liv "in some higher regions" eller i form av "disembodiment".⁴³

2.3 Helleniseringen og åndeliggjøringen av Guds rike

De apostoliske fedrene viderefører altså i hovedsak gudsrikeforståelsen fra det nye testamentet. Den er solid plantet i det hebraiske verdensbildet, og forstår Guds rike som gjenskapelsen av jorda befolket av gjenoppståtte fysiske mennesker. Etter hvert som kristendommens tyngdepunkt beveger seg bort fra Jerusalem og jødedommen, og den kristne menigheten blir bestående av et flertall av ikke-jøder, endrer dette seg. Disse nye kristne kjenner ikke til, eller har liten kunnskap om det det hebraiske verdensbildet vi finner i det gamle testamentet. De forstår den kristne troen mer i lys av en platonisk verdensanskuelsen, der ideene, sjelen og det himmelske vektlegges som noe edlere enn det fysiske og jordiske. Dette i sin tur får også konsekvenser for forståelsen av Guds rike. Moltmann omtaler skillet mellom jødedommen og kristendommen som begynnelsen på "*the first schism in the history of the kingdom of God*".⁴⁴

Et tidlig og tydelig eksempel på en hellenisering av gudsrikeforståelsen finner vi hos Origenes (185-284 e.Kr.). Hans prosjekt synes å være å videreføre Paulus og Johannes' forsøk på å ta kristentroen utover sin jødiske horisont. I følge Benedict T. Viviano brakte Origenes tanker store endringer ikke bare til kristen eskatologi generelt, men også spesifikt til forståelsen av Guds rike.⁴⁵ For det første åndeliggjør han oppstandelsen til de frelste.⁴⁶ Videre er Origenes en av de tidligste, om ikke den tidligste, til å introdusere tanken om Guds rike som Guds herredømme i mennesket sjel.⁴⁷ I boken *First Principle*, sier han at

⁴³ Alister E. McGrath, ed. *The Christian Theology Reader* (Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 1995), 354-55.

⁴⁴ Moltmann, *The Trinity and the Kingdom of God: The Doctrine of God*, xv.

⁴⁵ Viviano, *The Kingdom of God in History*, 39. Interessant nok vektlegger han en kroppslig oppstandelse for dem som fordømmes til helvete.

⁴⁶ *Fathers of the Third Century: Tertullian, Part Fourth; Minucius Felix; Commodian; Origen, Parts First and Second* vol. 4, The Ante-Nicene Fathers (Buffalo, New York: Christian Literature Company, 1885), 294-95. Vi noterer oss her at de fordømte får en gjenoppstått kropp som tåler evig pine og som er skal sanse det. En fysisk kropp er altså de fordømtes lønn.

⁴⁷ Herrick, "The Kingdom of God in the Writings of the Fathers," 26.

all men have communion with God, Christ's word teach (Luke 17:20,21): "The kingdom of God is within you". And if Genesis 2,7 be understood as applying generally to all men, then all men have a share in God. The kingdom is in all men potentially.⁴⁸

I det hele tatt, Origenes allegoriske fortolkning av Bibelen innebærer en ny retning i forståelsen av Guds rike, bort fra det primitive fysiske til en mer åndelig forståelse som har mer med sjelen enn kroppen å gjøre. For Origenes er den kristnes endemål, i takt med den neo-platonismen han var preget av, sjelens forening med sin Skaper.⁴⁹

Kirkehistorikeren J.N.D. Kelly mener gudsrikeforståelsen fikk en stadig mer framtidig betoning, etter den første generasjonen med kristne. Han argumenterer for at de første kristne hadde vektlagt Guds rike som noe som var merkbart allerede i deres egen tid, gjennom Den Hellige Ånds gaver og mirakler.⁵⁰ De trodde også at Jesus var reist fra de døde og gjort til Konge, med makt både i himmel og på jord (Matt 28,18-20) – allerede der og da. Nå ble Guds rike ble i økende grad forstått som noe som hørte framtiden til, et annet sted enn jorden. Kelly mener også å observere at etikk og moral i større grad enn tidligere knyttes til det å få komme inn i Guds rike. Kelly nevner både Clemens av Roma, Justinus Martyr og Tertullian i denne sammenhengen.⁵¹

Stephen J. Nicols trekker i sitt essay *The Kingdom of God in Historical and Contemporary Perspectives* fram Tertullian som en av flere som i denne perioden knytter Guds rike til millenniet (Åp 20). Han har en premillennial forståelse, som innebærer en to-trinns forståelse av framtiden: først et midlertidig fysisk rike på jorden, etterfulgt av et evig i himmelen. Millenniet er dermed å forstå som en overgangsperiode fra vår verden til den neste.⁵² Et fysisk rike på jorden er altså ikke endemålet, bare noe midlertidig, på veg mot et himmelsk og åndelig. Flere studier har argumentert for at dette var den rådende oppfatningen hos kirkefedrene før 325 e.Kr. og Nikea. Charles E. Hill har fått godt gehør fra mange hold for sin doktoravhandling om at det fantes både premillenniale (som vektlegger Guds rike som først åndelig og allerede tilstede nå som Guds Herredømme i sjelen) og postmillenniale (som

⁴⁸ Ibid. Guds rike forstått som Guds herredømme i et menneskes sjel, kommer tilbake med fornyet kraft på slutten av attenhundretallet, med toneangivende teologer som f.eks. Adolph von Harnack og Wilhelm Herrmann (se f.eks. Kvalbein, *Jesus - Hva Ville Han? Hvem Var Han?*, 77.)

⁴⁹ Peterson, *The Kingdom of God*, 34.

⁵⁰ Se f.eks. Rom 8,23; Ef 1,13-14; Heb 6,4-5 etc.

⁵¹ J. N. D. Kelly, *Early Christian Doctrines*, 5th, revised edition ed. (London: A. & C. Black, 1977), 459-61.

⁵² *The Kingdom of God*, 33.

vektlegger Guds rike som en framtidig, fysisk og jordisk størrelse) i denne perioden.⁵³ I denne sammenhengen tar vi med Archibald Robertson innsiktsfulle analyse:

The history of the conception of the kingdom of God... is the history of the prevalence and decline of Milleniarism. It ends with St. Augustin. The history of the medieval idea of the Kingdom of God, and of its more modern interpretations is, mainly, the history and the theology of the constitution of the church. It begins with St. Augustine.⁵⁴

Likevel, til tross for denne interessen for Guds rike, forstått som symbolet på det kristne håpet, finner vi få lengre teologiske refleksjoner over eller utleggelser av hva Guds rike er. I sin historiske doktoravhandling, *The Kingdom of God in the Writings of the Fathers* fra 1903, trekker Henry Martyn Herrick fram Jeromes *De Viris Illustribus*. I denne samlingen biografier har Jerome listet 135 kristne forfattere som skriver om rundt 240 forskjellige tema. Herrick legger til denne listen Gannadius av Konstantinopels 99 menn, som igjen skriver om ca. 220 forskjellige tekster. Til sammen altså 225 forfattere, med 460 tekster om viktige kristne tema på denne tiden, og ikke en handler om Guds rike.⁵⁵ Det er først med Augustins monumentale verk *De Civitate Dei*, at vi finner en lengre utleggelse av temaet. Men før vi kommer til Augustin, må vi innom en skjellsettende kirkehistorisk begivenhet: Flavius Valerius Aurelius Constantinus Augustus' omvendelse til kristendommen.

2.4 Eusebius: Guds rike som det kristne imperiet

Overgangen fra å være en forfulgt minoritet til å bli tatt inn varmen av selveste keiseren, for deretter å bli Romerrikets statsreligion, gikk raskt, og var en overraskende vending i historien for de fleste. Det er lett å forestille seg at enkelte observerte det hele med en porsjon vantro og skeptisisme. Vi vet at mange kristne så Guds ledelse og oppfyllelsen av bibelske løfter i det som skjedde. En av disse var Eusebius. Han fungerte på denne tiden som Konstantins

⁵³ Utgitt første gang i 1992. Endre utgave kom som bok i 2001 utgave som bok: Charles Hill, *Regnum Caelorum: Patterns of Millennial Thought in Early Christianity*, 2. edition ed. (Grand Rapids, Michigan: Eerdmans, 2001). Se Henry Chadwick, "Regnum Caelorum. Patterns of Millennial Thought in Early Christianity. Second Edition (Book Review)," *The Journal of Theological Studies* Vol. 53 (1) (2002): 430.

⁵⁴ Robertson, *Regnum Dei: Eight Lectures on the Kingdom of God in the History of Christian Thought*, 169.

⁵⁵ Herrick, "The Kingdom of God in the Writings of the Fathers," 9.

kirkelige rådgiver. Da Konstantins to nevøer Flavius Delmatius og Hannibalianus ble innsatt som underkeisere i 335 e.Kr., siterte han fra Daniels bok for å beskrive det som skjedde: *"Men Den høyestes hellige skal overta riket og beholde det for alle tider, i evigheters evighet."* (Dan 7,18).⁵⁶

Eusebius har en klokkeetro på monarkiet som den ypperste formen for styre. Han omtaler demokrati som *"anarchy and disorder"*. Etter hans syn er Keiserens styre på jorden modellert på Guds styre over sitt rike, en slags demonstrasjon av det himmelske riket. Keiseren blir nærmest guddommeliggjort, og har fått sin makt fra Gud.⁵⁷

Flere regner Eusebius som begynnelsen på en uttalte politisk forståelse av Guds rike. I disse sporene er det flere som har fulgt. Av de mest åpenbare eksemplene har vi i Karl den stores herredømme over vest-Romerriket på 800-tallet, en politisk enhet som overlevde helt til 1918. Men tankegangen til Eusebius, det hellige Romerriket med sin gudinnsatte keiser, er også å finne i Tsar riket med Moskva som det tredje Rom.⁵⁸ Å identifisere Guds rike med politikk og politiske strukturer, finner vi bl.a. også hos Puritanerne i USA, The Social Gospel - movements både i Nord-Amerika og de britiske øyer⁵⁹ rundt århundreskiftet 1800-1900 tallet, samt diverse frigjøringssteologier særlig i Sør Amerika på 70-tallet. Mer om det senere.

Det er lett å peke på problemer med politisering av religion generelt og Guds rike spesielt. Eusebius, mot slutten av sitat over, synes f.eks. å forutse at problemet med at en keiser kan vike fra den smale sti, og bli *"powerful through despotic violence"*. I følge Eusebius har imidlertid en slik keiser *"no true title to the name of Emperor"*.⁶⁰ At imperiet også kan falle i hendene på fiender streifet kanskje ikke sinnet til Eusebius, men da vestgoterne angrep og herjet Roma i 410 e.Kr. ble det problematisk å opprettholde tanken om at keiseren og imperiet var en Guds forordning. Blant annet med utgangspunkt i denne hendelsen, var det

⁵⁶ Viviano, *The Kingdom of God in History*, 46.

⁵⁷ P. Schaff and H. Wace, eds., *Eusebius: Life of Constantine the Great, and Oration in Praise of Constantine*, vol. 1, A Select Library of the Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church (New York: Christian Literature Company, 1890), 584-85.

⁵⁸ Viviano, *The Kingdom of God in History*, 48-49.

⁵⁹ En svært interessant framstilling av framveksten av social-gospel tankegang finnes her: Robert Pope, *Seeking God's Kingdom: The Nonconformist Social Gospel in Wales, 1906-1939* (Cardiff, Wales: The University of Wales Press, 1999), 26-31. Pope argumenterer for at framveksten av social-gospel bevegelsen i Wales, i første rekke handlet om kristendommens relevanse og troverdighet, i en urolig brytningstid, både sosialt og teknologisk.

⁶⁰ Schaff and Wace, *Eusebius: Life of Constantine the Great, and Oration in Praise of Constantine*, 585.

at Augustin (354-430) biskopen av Hippo, skrev sitt kjente verk, De Civitate Dei. Dette er kanskje den mest grundige utleggelsen av Guds rike de fram til slutten av middelalderen. At De Civitate Dei også ble fundamentet for det meste av gudsríketyknning siden, gjør det nødvendig for oss i denne gjennomgangen av Guds rike i kirkehistorien, å se litt nærmere på Augustin.

2.5 Augustin: Guds rike som kirken

Da Augustin levde hadde den kristne troen vært på banen i 400 år. Et spørsmål som ble stadig mer akutt var dette: hvor var det blitt av Guds rikes komme, som det konkret og fysisk var omtalt i NT og hos de tidlige kirkefedrene? Origenes' og andre greske kirkefedres åndeliggjøring av Guds rike, hadde muligens dempet dette noe. Men etter hvert som årene gikk, og Guds rike ikke hadde materialisert seg, ble behovet for et håndgripelig og nåtidig uttrykk for det, mer og mer presserende. Archibald Robertson, er ikke overrasket over at kirken etter hvert forstås som Guds rike oppfylt på jorden. Han er bare overrasket over at det ikke skjedde tidligere.⁶¹

Augustins tenkning var preget av neo-platonisk filosofi, med et utenomjordisk fokus på sjelens forening med det guddommelige. Det materielle og historiske ble sett på som mindreverdige og bare et forbigående stadium på veg mot det guddommelige og evige⁶². Augustin var tiltrukket av en åndelig forståelse av Guds rike, og forstod Guds rike i bunn og grunn som evig liv med Gud i himmelen. Men i motsetning til f.eks. Origenes, levde han i det kristne imperiet. Han tilbrakte trettifem år av sitt liv som biskop og kirkelig administrator. Det var helt naturlig for Augustin med en sentral plass til kirken i sin teologi.⁶³

På Augustins tid var vest-Romerriket truet fra flere hold. At vestgoterne marsjerte like inn i selveste Roma, imperiets hovedstad, var et sjokk og et forvarsel for det som lå i vente. Ytre sett var dette den direkte foranledningen til at Augustin skrev Civitate Dei. Han tar utgangspunkt i Ciceros og hans verk "Republikken", som definerer en republikk som et samling mennesker organisert rundt fellesmålet rettferdighet.⁶⁴ Videre argumenterer han at

⁶¹ Robertson, *Regnum Dei: Eight Lectures on the Kingdom of God in the History of Christian Thought*, 174.

⁶² Henry Chadwick, *Augustin: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2001), 9-10, 17-25.

⁶³ Viviano, *The Kingdom of God in History*, 52.

⁶⁴ *Ibid.*, 53.

imperiet ikke kan styre provinsene uten bruk av urettferdighet. På dette grunnlaget konkluderer han med at Romerriket ikke kan være en sann stat. Følgelig kan heller ikke Romerriket være Guds rike.⁶⁵ Derfor er ikke invasjonen av Roma verdens ende. Det er bare enden på et jordisk rike.

Augustin forstod Guds rike i sin samtid som kirken, bestående av både de som er rettferdige og de som ikke er det. Det kristne imperiet han var en del av, var de helliges regjeringstid under de tusen år, og ut fra dem skal, i følge Jesu ord (Matt 13,39-41), de utvalgte få være med i den himmelske kirken, den sanne kirken.⁶⁶

Augustins gudsrikeforståelse forblir en slags standardforståelse av Guds rike i mange hundre år. Selv i høymiddelalderen, med store navn som Tomas Aquinas (1225-1274) og Johannes Bonaventura (ca. 1221-1274), er interessen for Guds rike liten. Den platonske lengselen etter det evige, utenfor historien og borte fra jorden, hadde omtrent fullstendig overskygget den opprinnelige jødisk-apokalyptiske bakgrunnen for Guds rike vi finner i evangeliene. Mye tyder på at de faktisk ikke hadde noe av det tilgjengelig. Denne jorden var ikke en del av framtidvisjonen eller gudsrikeforståelsen.

Det fantes imidlertid unntak fra denne tenkningen, og Joachim av Fiore (1130-1202) er blant dem som stikker seg ut. Han hadde en denneverdenske vektlegning av Guds rike, og var han en inspirasjonskilde til mang en lekmannsbevegelse.⁶⁷ Dette skyldes nok hans fokus på Åndens og lekfolkets rolle i endetiden.⁶⁸ Det fantes også åndelige tolkninger av Guds rike på denne tiden, f.eks. Den hellige Albert de Store (1206-1280) som omtalte Guds rike, bl.a. som Guds herredømme i et menneskes liv.⁶⁹

⁶⁵ Chadwick, *Augustin: A Very Short Introduction*, 106-07.

⁶⁶ Philip Schaff, ed. *St. Augustin's City of God and Christian Doctrine*, vol. 2, A Select Library of the Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church (Buffalo, New York: The Christian Literature Company, 1887), 430.

⁶⁷ Viviano, *The Kingdom of God in History*, 57-67.

⁶⁸ Gregg T. Allison, *Historical Theology: An Introduction to Christian Doctrine* (Grand Rapids, Michigan: Zondervan, 2011), 689-90.

⁶⁹ Viviano, *The Kingdom of God in History*, 71.

2.6 Renessansen og reformasjonen: Gudsrike-gjenoppdagelse i emning

Renessansen i Europa var en oppvåkningens tid for kontinentet, med en fornyet interesse for antikkens filosofi, kunst og kultur. Lenge neglisjerte språk som gresk og hebraisk kom på mote igjen, og teologer begynte å studere Bibelen på originalspråkene. Andre tidlige kristne kilder ble også utgitt for første gang på originalspråket, f.eks. utgav Erasmus av Rotterdam (1466-1536) Ireneus' skrifter. Siden humanisten og filosofen Giovanni Pico della Mirandolas (1463-1494) tid hadde interessen for bl.a. jødisk kabbalisme og jødisk apokalyptiske skrifter hatt et oppsving. Mye lå til rette for å gjenoppdage det jødisk-apokalyptiske gudsriket som apostlene og de apostoliske fedrene en gang hadde skrevet og forkynt om.

Hvis vi ser på reformasjonens store navn som Luther og Calvin, er det imidlertid ikke tilfellet. I hovedsak viderefører de en augustinsk gudsrikeforståelse, med fokus det evige og en annen verden. Luther viste få eller ingen tegn interesse for Guds rikes sosiale dimensjoner, og det kan forklares med at han var mer opptatt av soteriologiske spørsmål.⁷⁰

Anabaptistene representerer imidlertid eksempler på at det fantes kristne på denne tiden med jordiske og sosialetiske forståelser av Guds rike. Noen anabaptister tok f.eks. parti med bøndene i bondeopprøret i Tyskland (1524-25).⁷¹ Menno Simons (1496-1561) løftet fram pasifismen.⁷² Historikere i dag omtaler anabaptistene som en gruppe kristne som viste vei i disse spørsmålene. Jürgen Moltmann framhever særlig baptistpastoren Martin Luther King.⁷³

2.7 Det nittende århundre: Guds rike gjenoppdaget

Det nittende århundret var på mange måter et framskrittets århundre for Europa, med røtter i renessansens og opplysningstidens fruktbare jord. Framskritt betød, imidlertid, også

⁷⁰ Ibid., 82-89; Jens Olav Mæland, ed. *Konkordieboken* (Oslo: Lunde Forlag, 2000).

⁷¹ Viviano, *The Kingdom of God in History*, 92-95.

⁷² Shelley, *Church History in Plain Language*, 263.

⁷³ Viviano, *The Kingdom of God in History*, 95, 150; Jürgen Moltmann, *Ethics of Hope* (Minneapolis, Minnesota: Fortress Press, 2012), 25-30.

store omstillinger, forandringer og brytninger på mange plan⁷⁴ - også for kristendommen som religion.

På den ene siden er attenhundretallet et kristent suksessårhundre. Moltmann omtaler det som *"the Christian era"*.⁷⁵ Gjennom kolonisering spres den europeiske kulturen, av europeerne selv ofte sett på som overlegen de andre, praktisk talt til hele verden. Koloniseringen innebærer også at den kristne troen sprer seg til hele i verden i en uovertruffen skala. Dette i sin tur skaper grobunn for en betydelig oppblomstring av millennial tenkning, og vi ser oppfatninger om tusenårsriket i mange varianter.⁷⁶ Det nittende århundret kan forstås som et misjonsorganisasjonenes og bibelselskapenes århundre.

På den andre siden, ser vi for alvor hvordan vitenskapelige og naturlige forklaringer etter hvert tar plassen for de tradisjonelle mytiske og religiøse. Framskritt innen teknologi og medisin, samt framveksten av demokrati og det sivile liv, innevarsler en økt levestandard og et friere liv for mange. Det råder en optimisme på menneskehetens vegne. Dette illustreres godt av det redaktøren av the New York Times skriver på lederplass første nyttårsdag 1901: *"det tjuende århundret vil møte og overvinne alle farer, og vise seg å være det beste denne stadig forbedrede planeten noen gang har sett"*.⁷⁷ Disse forholdene utfordrer på mange måter den klassiske kristne troen. De tradisjonelle kirkene, ofte preget av faststivnede former, samt umoderne oppfatninger og strukturer, må finne seg i en type og et omfang av kritikk, som ikke har vært tilfelle på svært lenge i Europa. Denne perioden innevarsler en uavhengighet fra Gud og kirken, som vi for alvor ser følgende av i dag. I første omgang er dette et fenomen i de øvre samfunnslagene, og blant utdannede mennesker, men den kristne troen og teologien våkner i løpet av det nittende århundret opp til en stadig klarere relevansekrise.

⁷⁴ I sin historiske skildring av tiden fra 1800-1900 florerer flere av disse og lignende ord: krise, utbrudd, opprør, framskritt, eventyr, oppdage. Se for øvrig Karsten Alnæs, *Historien Om Europa: 1800-1900 Oppbrudd*, vol. 3 (Oslo: Gyldendal Forlag, 2005), 44, 66, 130, 95, 250, 75, 407.

⁷⁵ Moltmann, *The Coming of God: Christian Eschatology*, 3.

⁷⁶ Jerry L. Walls, ed. *The Oxford Handbook of Eschatology* (New York: Oxford University Press, Inc., 2010), 375-79.

⁷⁷ Sitert i Truls Åkerlund, *Gud I Kirkeasyl: Tid for Å Sette Han Fri?* (Kjeller: Genesis Forlag AS, 2007), 40.

2.7.1 Gudsrike-oppvåkning blant ikke teologene

I lys av dette, og med tanke på denne oppgavens problemstilling, er det interessant at Emanuel Kant (1724-1804), en ikke-teolog, i en tid hvor vitenskapen og menneskelige framskritt på mange måter trumfer religionen, interesserer seg for det kristne gudsrikebegrepet for å sette ord på tiden han lever i. Kant regnes som den som bringer Guds rike inn i akademia igjen, og er forløperen til en lignende oppvåkning blant teologene.⁷⁸ Kant ser en menneskehet som er i ferd med å reise seg fra uvitenhet til kunnskap, fra det primitive til det sofistikerte, fra umoral til en stadig mer opphøyd moral, og han ser for seg muligheten for at menneskene sammenslutter seg i et etisk samvelde, under Guds gode og etiske lover. "*The wish of all well-disposed people is, therefore, that the kingdom of God come, that His will be done one earth.*"⁷⁹

Et annet tilfelle av en ikke-teolog som interesserer seg for gudsrikebegrepet, om enn fra en litt annen vinkel og på et noe senere tidspunkt enn Kant, er den russiske forfatteren og politiske tenkeren Leo Tolstoj. Han skrev *The Kingdom of God is Within You*, er tydelig inspirert av Lukas 17,31. I en tid for voldelige revolusjoner, og inspirert av Jesu ikkevolds linje, gjør han en slags refortolkning av den kristne troen og kaster en ny visjon for sosial forandring. Han bruker flere kapitler på å forklare at mange, og framfor alt kirkens menn har misforstått Jesus, og misbrukt han til alle slags voldsbenyttelser. Hvis menneskene ville akseptere sannheten i kristendommen i sin rene form, slik Tolstoj forstår Jesu lære, ville de kunne komme seg ut av det uføret det ukristelige livet førte dem inn i. Samfunnsdøden kan ikke overvinnes ved sverd, men gjennom at enkeltmennesker forstår Jesu lære og at det dannes en folkeopinion rundt sannheten i den.⁸⁰ Boken ble en inspirasjonskilde for Gandhi.

2.7.2 Gudsrike-oppvåkning blant teologene

I de teologiske fagmiljøene ser vi en oppvåkning for Guds rike først på slutten av det nittende århundret, men den kommer kraftig når den først kommer. Oppvåkningen er mangefasettert, men har en prominent vektlegning: jorden, ikke himmelen, blir igjen

⁷⁸ Gösta Lundström, *The Kingdom of God in the Teaching of Jesus: A History of Interpretation from the Last Decades of the Nineteenth Century to the Present Day* (Edinburgh: Oliver og Boyd, 1963), 6.7.35.58.

⁷⁹ Immanuel Kant, *Religion within the Limits of Reason Alone*, First Harper Collins ed. (New York: Harper One, 2008), 92.

⁸⁰ Leo Tolstoy, *The Kingdom of God Is within You* (Seattle, Washington: Pacific Publishing Studio, 2010), 132-66.

arenaen for Guds rike.

For å skaffe oss en oversikt over gudsricketenkningen siden denne tiden, det er lett å gå seg vill i skogen av tolkninger som etter hvert kommer, kan det være nyttig å tenke seg oppvåkningen og utviklingen av den langs to linjer. Den ene linjen representerer de teologene som løftet fram den etiske dimensjonen ved Guds rike. Langs denne linjen finner vi både de som forstår Guds rikes etiske dimensjon på et samfunnsmessig plan⁸¹, og de som, gjerne som en reaksjon mot sosialetiske vektlegninger, tolker den individuelt og åndelig.⁸² Den andre linjen representerer de teologene som framholder Guds rikes eskatologiske dimensjon.⁸³ Jeg vil argumentere for at de to linjene aldri møttes helt før etter andre verdenskrig, og at Moltmann er en av teologene som representerer det prosjektet.

Mange gir Albert Ritschl æren for å ha brakt gudsrikebegrepet inn i sentrum av det teologiske akademia igjen.⁸⁴ Han baner veien til det første signifikante, om enn ikke fullstendige, bruddet med augustinsk gudsricketenkning. Hans gudsricketeologi ble på mange måter premissleverandør for den sosial-etiske vektlegningen innen gudsricketeologien. Den svenske teologen Gösta Lundström kaller han for "*1800-talets store "gudsricketeolog", vilkens tanker omfattades ovh utvecklades vidare av en stor skara lärjungar.*"⁸⁵

På Ritschls tid var Schleiermachers prosjekt med å forene teologi og opplysningstiden godt modnet og etablert i akademia. Teologer hadde blitt vant til å tenke på religion først og fremst som en erfaring.⁸⁶ Det kristne livet ble forstått primært immanent. Som et barn av sin tid, er det derfor ikke unaturlig at Ritschl tolket Guds rike som Guds frelseskraft i den

⁸¹ Viktige eksponenter for denne tenkningen er Albrecht Ritschl, Christoph Blumhardt, Leonard Ragaz og Walter Rauschenbusch. Se Lundström, *The Kingdom of God in the Teaching of Jesus: A History of Interpretation from the Last Decades of the Nineteenth Century to the Present Day*, 3-9, 17-26.

⁸² Blant disse er kanskje Adolph Harnack den mest betydningsfulle, men andre som f.eks. J. Wellhausen og Johannes Müller bør også nevnes. Se *ibid.*, 10-16.

⁸³ Johannes Weiss er nok sammen med Albert Schweitzer de mest kjente her, men O. Schmoller er ofte en glemte forløper til Weiss. Se *ibid.*, 27-41.

⁸⁴ Se f.eks. Kvalbein, *Jesus - Hva Ville Han? Hvem Var Han?*, 77. Lundström, *The Kingdom of God in the Teaching of Jesus: A History of Interpretation from the Last Decades of the Nineteenth Century to the Present Day*, 3. Robert T. Handy, ed. *The Social Gospel in America 1870-1920* (New York: Oxford University Press, 1966).

⁸⁵ Gösta Lundström, *Guds Rike I Jesu Förkunnelse: Tolkningens Historia Från 1800-Talets Sista Decennier Till Våra Dagar* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, 1947), 9-16.

⁸⁶ Richard Hyde Hiers and David Larrimore Holland, eds., *Jesus' Proclamation of the Kingdom of God, Johannes Weis* (Chico, California: Scholars Press, 1985), 4-5.

troende, til et etisk og godt liv i verden. I følge Ritschl vil Gud mer enn å rettferdiggjøre og forsones, han vil også helliggjøre mennesker. På denne måten synliggjøres Guds rike gjennom helligjørelsen til de troende.⁸⁷ Hans gudsrikeforståelse, er derfor, som Kants, nøye bundet opp mot etikk. I 1882 utgav han den skjellsettende boken *Die Christliche Lehre von der Rechtfertigung und Versöhnung*, utgitt første gang på engelsk i 1900 med tittelen *The Christian Doctrine of Justification and Reconciliation*. Den ble så populær, at den ble gjenutgitt i 1902. Fra denne utgaven har vi denne betegnende uttalelsen av Ritschl og hans gudsriketeologi:

Those who believe in Christ, therefore, constitute a Church in so far as they express in prayer their faith in God the Father, and present themselves to God as men who through Christ are well-pleased with Him. The same believers in Christ constitute the Kingdom of God in so far as, forgetting distinctions of sex, rank, or nationality, they act reciprocally from love, and thus call into existence that fellowship of moral disposition and moral blessings which extends, through all possible gradations, to the limits of the human race.⁸⁸

Om det ikke kan påvises en direkte sammenheng mellom Kant og Ritschl, er det tydelige likhetstegn mellom Kants etiske samvelde og Ritschl "fellowship of moral disposition and moral blessings."⁸⁹

Ironisk nok var det Ritschl svigersønn, Johannes Weiss, som for ettertiden har blitt stående som en av de mest kjente eksponentene for den andre linjen gudsrikeoppvåkning, den eskatologisk.⁹⁰ Weiss var imidlertid ikke den første til å tenke på Jesus i eskatologiske termer

⁸⁷ Albrecht Ritschl, *The Christian Doctrine of Justification and Reconciliation*, 2 ed. (Edinburgh: T. & T. Clark, 1902), 27-38.

⁸⁸ *Ibid.*, 285.

⁸⁹ James D. J. Dunn mener konkret at Ritschl er direkte påvirket av Kant, og at Kant har utgjør en «major influence» for den liberale protestantismen (Se Dunn, *Jesus Remembered*, 36.) Gösta Lundström mener det har «indeed, been demonstrated how closely Ritschl's interpretation is linked with the concept of the Kingdom of God developed by Kant (Se Lundström, *The Kingdom of God in the Teaching of Jesus: A History of Interpretation from the Last Decades of the Nineteenth Century to the Present Day*, 6.) Benedict Viviano er litt mer usikker, men antyder at det nok kan være tilfellet (Se Viviano, *The Kingdom of God in History*, FINN SIDETALL.)

⁹⁰ Dunn, *Jesus Remembered*, 46.

på denne tiden. Innen den tysk-pietiske tradisjonen hadde man tenkt og lært dette lenge.⁹¹ Teologer som Wilhelm Baldensperger og Otto Schmoller hadde allerede skrevet om Jesus og eskatologi⁹², og har antakeligvis ufortjent kommet i skyggen av Weiss.⁹³ Wendell Willis antyder at Weiss' prominens henger sammen med hans svært innflytelsesrike svigerfar.⁹⁴

Uansett, Weiss' opprinnelige lille bok på beskjedne 67 sider, vakte umiddelbart oppsikt i den teologiske verden. Den utgjør et slags vannskille i Jesusforskningen, som inntil da hadde vært påtakelig taus om de eskatologiske trekkene i Jesu forkynnelse og liv. Jesus som en jødisk og radikal endetidspredikant, passet liberalteologiens prosjekt å gjøre den kristne troen og Jesus "spiselig" for opplyste mennesker i en moderne tid. Benedict Viviano antyder at det til og med utgjorde liberalteologenes dårlige teologisk samvittighet.⁹⁵

Weiss begynner boka med å uttrykke begeistring over og forventning til "der neueren Theologie" og den "starke Aufmerksamkeit und Betnung, die man heute dem Begriff "Reich Gottes" zu Teil Werden lässt."⁹⁶ Han fortsetter med hvordan vi "dankbar sein müssen für die neue centrale Verwertung dieses Hauptgedankens Jesu."⁹⁷ Han sikter utvilsomt til Ritschl og den påfølgende oppvåkningen av Guds rikes etiske dimensjon. Men allerede i neste setning skjønner vi at Weiss, tross sin takknemlighet for den nye vektleggelsen på Guds rike, mener at noe mangler: "Um so notwendiger scheint es aber zu sein, die geschichtlichen Grundlagen des Begriffes einer gründtlichen Prüfung zu unterziehen".⁹⁸ Det er nettopp det Weiss setter ut på å gjøre i boka. Hans konklusjon er at den rådende gudsrikeoppfatningen i hans egen tid, ikke lar seg utlede fra de nedtegnelsene av Jesu liv og lære vi har i de fire evangeliene.

⁹¹ Lundström, *The Kingdom of God in the Teaching of Jesus: A History of Interpretation from the Last Decades of the Nineteenth Century to the Present Day*, 27-28.

⁹² Weiss nevner i forordet til *Die Predict Jesu Vom Reiches Gottes*, at Schmollers prisvinnende essay fra 1891, var den direkte foranledningen til at han selv fikk mot til å publisere sine egne funn – som han bedyrer er uavhengige fra Schmollers. Se Johannes Weiss, *Die Predict Jesu Vom Reiche Gottes* (Göttungen: Vandenhoeck & Ruprecht's Verlag, 1892), 1.

⁹³ Lundström, *The Kingdom of God in the Teaching of Jesus: A History of Interpretation from the Last Decades of the Nineteenth Century to the Present Day*, 32.

⁹⁴ Wendell Willis, ed. *The Kingdom of God in 20th-Century Interpretation* (Peabody, Massachusetts: Hendrickson Publishers, Inc., 1987), 3.

⁹⁵ Benedict T. Viviano, "Eschatology and the Quest for the Historical Jesus," i Walls, *The Oxford Handbook of Eschatology*, 79.

⁹⁶ Weiss, *Die Predict Jesu Vom Reiche Gottes*, 5.

⁹⁷ *Ibid.*, 7.

⁹⁸ *Ibid.*

For Weiss er den å forstå som "ein Rest der Kantischen Idee" og som "vor einer genaueren geschichtlichen Betrachtung nicht Stich hält".⁹⁹

Weiss maler et ganske annerledes bilde av Jesus og hans forkynnelse, enn flertallet i sin samtid. Jesus er ikke lenger den geniale og opplyste morallæren, eksempelet på sann menneskelighet, eller demonstrasjonen på den ultimate religiøse erfaringen med Gud. Weiss forsøker å forstå evangelietekstene på sine egne premisser, uavhengig av dogmer og rådende samtidsoppfatninger, og fram trer Jesus, den jødiske endetidsprofeten som forventet Guds snare inngripen gjennom etablering av Hans rike.¹⁰⁰ Jesus forkynte sterkt, som forberedelse på dette, omvendelse og et etisk liv.¹⁰¹ Guds rikes rettferdighet (Matt 5,20) er følgelig ikke "*die sittliche Vollkommenheit...welche die Reichsgenossen in dem Reiche Gottes besitzen oder leisten, sondern die δικαιοσύνη, welche die Bedingung für den Eintritt in das Reich Gottes ist... Sie ist das Resultat der μετάνοια.*"¹⁰²

For Weiss er det en hovedsak at Jesus aldri etablerte noe Guds rike på jorden. Etter hans forståelse var Jesus, som døperen Johannes, en som forkynte og demonstrerte Guds rikes nært forestående komme.¹⁰³ Gud var den som skulle etablere sitt rike, når tiden var inne for det. Weiss vedgår at Jesus riktig nok, som f.eks. i Matt 18,28, kunne utbryte at Guds rike allerede var kommet, men peker på at dette må forstås proleptisk. De svært få gangen Jesus snakker om Guds rike som allerede kommet, uttalte Jesus i profetisk entusiasme over at Satans rike og makt var i ferd med å falle ved hans demonutdrivelser og helbredelser.¹⁰⁴

Weiss er også klar på at Jesus ikke ser på Guds rike som noe som kommer gradvis eller gjennom en utvikling. Han argumenter for at Jesus delte den jødisk apokalyptiske oppfatningen av Guds rike som Guds plutselige og altomveltende inngripen i verden. Satans rike og makt vil en gang knuses, den nåværende verden fris fra hans makt og ødelegges, til

⁹⁹ Ibid., 65.

¹⁰⁰ Ibid., 11, 24.

¹⁰¹ Ibid., 42-50.

¹⁰² Ibid., 42.

¹⁰³ Ibid., 24.

¹⁰⁴ Ibid., 18-25.

fordel for en nyskapt jord, hvor Gud igjen er konge.¹⁰⁵ Alle menneskene skal for dommen og vil enten få adgang til Guds rike, eller dømmes til evig pine / utslettelse.¹⁰⁶

Men var ikke Jesus noe mer enn en profet og forkynner? Weiss avslutter boken sin med å svare på det spørsmålet, inspirert av Baldenspergers bok *Das Selbstbewusstheit Jesu*.¹⁰⁷

Jesus hadde et uvanlig nært forhold til Gud, og ved sin dåp innså han at han var kalt til å bli framtidens Messias, "Menneskesønnen".¹⁰⁸ Før sin død er han bare disiplenes "mester og herre" (Joh 13,13), men etter sin oppstandelse skal han gjøres til menneskehetens dommer og rikets hersker sammen med sine disipler.¹⁰⁹

Albert Weiss' utleggelse av gudsrikebegrepet rammet grunnleggende forutsetninger for den liberale teologien forståelser Guds rike på denne tiden. Særlig hans hovedpåstand om at Jesus var drevet av eskatologi og formet av jødisk apokalyptikk, var vanskelig å svelge. En slik Jesus framstod fremmed og ugjenkjennelig, og opplevdes som en reversering av det liberale prosjektet med å gjøre Jesus forståelig og relevant for moderne mennesker. Det er da også fra den liberale leiren at protestene i hovedsak kommer.¹¹⁰

Noen få forkastet Weiss funn fullstendig.¹¹¹ De fleste fant det likevel vanskelig fra nå av å ikke ta på alvor de eskatologiske trekkene ved Jesu forkynnelse. Stort sett går disse i to retning. For det første har vi de som innrømmer at Jesu forkynnelse er eskatologisk, men vektlegger Guds rike som en religiøs og overnaturlig størrelse. Andre igjen, ser i Jesu gudsrikeforkynnelse både eskatologiske og ikke-eskatologiske trekk, og trumfer i større og mindre grad de eskatologiske trekkene med de ikke-eskatologiske og åndelige trekkene. Et godt eksempel her, blant mange, er Wilhelm Bousset. Han framholder, som Weiss, at Jesus og hans forkynnelse må forstås på bakgrunn av jødedommen han vokste opp under, men at denne jødedommen på Jesu tid var mer blitt opptatt av det transendentale enn

¹⁰⁵ Ibid., 32-35, 39-42.

¹⁰⁶ Ibid., 35-39.

¹⁰⁷ Ibid., 51.

¹⁰⁸ Ibid., 60-61, 51.

¹⁰⁹ Ibid., 59-60.

¹¹⁰ Lundström, *The Kingdom of God in the Teaching of Jesus: A History of Interpretation from the Last Decades of the Nineteenth Century to the Present Day*, 42.

¹¹¹ Et eksempel her er J. Stalker. Han mener både Weiss og Schmoller gjør Jesus til en feilslått ekstremist, ikke verdig til å aksepteres som noen verdens frelser. Se *ibid.*, 43.

apokalyptiske.¹¹² Hos Jesus, påstår Bousset, finner vi ingen politiske eller nasjonale aspirasjoner, noe som tilsier at Jesus har åndeliggjort Guds rike enda mer enn sine samtidige. Bousset forstår også Guds rike, i tråd med Gustaf Dalman's forskning på dets gammeltestamentlige og orientalske bakgrunn, som Guds herredømme¹¹³, og ikke et fysisk rike eller landområde. På denne måten er det mulig for han stort å sett beholde sitt liberale bilde av Jesus og Guds rike.¹¹⁴

Weiss visste nok på forhånd at hans funn ville bli oppfattet som et anstøt mot ritschliansk gudsricketeolog, ettersom han ventet med å publisere funnene sin til tre år etter sin svigerfars død.¹¹⁵ Fra før hadde den individualistiske gudsricketeologien til Wilhelm Hermann og Adolph Harnack hadde allerede utfordret den.¹¹⁶ Debatten rundt Weiss og Jesu eskatologiske forkynnelse var i betydelig grad stilnet i løpet av 1897.¹¹⁷ Ting ble imidlertid aldri som før. Weiss hadde vekket en interesse for Guds rike som ikke gikk over med det første. Den dukket f.eks. opp igjen med Albert Schweitzer og utgivelsen av boken om Guds rike i 1901 på tysk, oversatt og utgitt på engelsk i 1914 som "The Mystery of the Kingdom of God: The secret of Jesus' Messiahship and Passion". Det tar oss imidlertid til neste kapittel, og det neste århundret.

2.8 Det tjuende århundret: Guds rikes århundre

Stephen J. Nichols omtaler det tjuende århundret som "the century of the kingdom".¹¹⁸ Oppvåkningen av Guds rikes henholdsvis etiske og eskatologiske karakter, slår for alvor ut i løpet av dette århundret. De fleste teologiske bøker utgitt om Guds rike, er ofte en reaksjon på enten det ene eller det andre. Vi har også noen nye momenter, som den språkmessige

¹¹² Ibid., 75.

¹¹³ Ibid., 56-57.

¹¹⁴ Ibid., 44-48.

¹¹⁵ Richard H. Hiers og David Larrimore Holland, "Introduction," i Johannes Weiss, *Jesus' Proclamation of the Kingdom of God*, Life of Jesus Series (Mifflintown, Pennsylvania: Sigler Press, 1999), 6.

¹¹⁶ Willis, *The Kingdom of God in 20th-Century Interpretation*, 2-3. Sml. Richard H. Hiers og David Larrimore Holland, "Introduction," i Weiss, *Jesus' Proclamation of the Kingdom of God*, 4-5.

¹¹⁷ Lundström, *The Kingdom of God in the Teaching of Jesus: A History of Interpretation from the Last Decades of the Nineteenth Century to the Present Day*.

¹¹⁸ Peterson, *The Kingdom of God*, 38.

tilnærmingen til bl.a. Norman Perrin, der Guds rike forstås forstås som et "*tensive symbol*" mer enn et konsept.¹¹⁹

Aller først, fordi det kronologisk er naturlig, noen ord om the "Social Gospel". Bl.a. inspirert av Ritschls gudsríketeologi, en generell amerikansk framtidsoptimisme, diverse filosofier om menneskehetens utvikling, samt flere store vekkelser på denne tiden, ble Guds rike forstått som det kristne idealsamfunnet, som kristne gjennom sosialt engasjement skulle virkeliggjøre i økende grad i verden.¹²⁰ For mange, bl.a. nonconformist "Social gospel" - bevegelsen i Wales, handlet det også om kristendommens relevans i den tiden de levde med mye sosial nød.¹²¹ I Sveits forstod Leonard Ragaz nærmest alt som førte til menneskelige framskritt som "works for the Kingdom of God".¹²² En av hovedaktørene for bevegelsen i USA het Walter Rauschenbusch. Han jobbet i elleve år som pastor i New York, i nærheten av slumområdet Hell's Kitchen. Bl.a. hos Ritschl fant han en måte å kombinere evangelistisk nidkjærhet med sitt sosiale engasjement. I 1907 skrev han boken **Christianity and the Social Crisis**.¹²³ Boka er regnet som en klassiker i det tjuende århundret, og dens tanker lever i beste velgående den dag i dag i enkelte miljøer. I forbindelse med dens hundre års jubileum, ble den utgitt på nytt i 2007 med kommenterende essays av bl.a. Stanley Hauerwas og Tony Campolo.¹²⁴

Et hovedspørsmål i debattene som oppstod i kjølvannet av oppvåkningen av Guds rikes eskatologiske dimensjon, vedrører tiden for Guds rikes komme. Debatten er komplisert og mangefasettert, men under følger noen illustrerende og signifikante eksempler, med utgangspunkt i forskjellige kvalifiserende uttrykk i tilknytning til begrepet eskatologi.

Helt i den ene enden av skalaen vil jeg plassere Albert Schweitzer (1875-1965). Hans prosjekt hadde mange likhetstrekk med Weiss sitt, i og med at han brukte jødisk eskatologi for å

¹¹⁹ Willis, *The Kingdom of God in 20th-Century Interpretation*, x.

¹²⁰ Lundström, *The Kingdom of God in the Teaching of Jesus: A History of Interpretation from the Last Decades of the Nineteenth Century to the Present Day*, 17-26.

¹²¹ Pope, *Seeking God's Kingdom: The Nonconformist Social Gospel in Wales, 1906-1939*, 26-31.

¹²² Lundström, *The Kingdom of God in the Teaching of Jesus: A History of Interpretation from the Last Decades of the Nineteenth Century to the Present Day*, 22-23.

¹²³ F. L. Cross and E. A. Livingstone, eds., *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, 3rd ed. (Oxford: Oxford University Press, 2005), 1377.

¹²⁴ Rauschenbusch, *Christianity and the Social Crisis in the 21st Century: The Classic That Woke up the Church*.

forstå det Jesus forkynte og lærte. Schweitzer mente imidlertid at "*Weiss had gone only partway. He realized that Jesus thought eschatologically but did not conclude from this that His actions were also determined by eschatology*".¹²⁵ Det innså imidlertid Schweitzer, og så til jødisk eskatologi både for å forstå Jesu lære og hans handlinger. Schweitzer omtalte denne tilnæringsmetoden **konsekvent eskatologi** eller "gjennomgående eskatologi", og det er fra han vi har dette til tider misforståtte begrepet.¹²⁶ Resultatet ble en jødisk dommedagsprofet, som ikke bare forkynte Guds rikes nære komme og verdens ende, men som, når det ikke kom, trodde at hans egen død ville tvinge Gud til å gripe inn. For Schweitzer forsvant med dette evangeliens Jesus ned i historiens avgrunn, og Jesus gjenstår for oss i dag, ikke som en autoritet "*in the sphere of knowledge, but only in the matter of the will*".¹²⁷ Schweitzers tro "...is built upon the personality of Jesus".¹²⁸ Schweitzer mener altså at Guds rike, slik Jesus forkynte det, aldri kom.

Et godt eksempel på en såkalt **realisert eskatologi**, finner vi hos Charles Dodd (1884-1973). Dodd var sterkt influert av Adolph Harnack¹²⁹ og hans åndelige og individualistiske forståelse av Guds rike som "*the rule of God which man may see and experience...in man's own heart.*"¹³⁰ Dette kommer f.eks. tydelig fram i denne uttalsen av Dodd i 1926: "The Kingdom of God means God reigning, reigning in the heart of men."¹³¹ Følgelig forstår han det å komme inn i Guds rike som "to make God King of ones's own soul."¹³² Dodd argumenterte, mot f.eks. Schweitzer, for at Jesus ikke tok feil når han forventet Guds rike i sin egen tid. En slik posisjon, mente han, gjorde Jesus irrelevant og uten noen autoritet for senere generasjoners kristne. Jesus snakket ikke om et framtidig rike, men et rike som var oppfylt i sitt eget nærvær gjennom hans gjerninger – det var realisert, og derav følger uttrykket realisert eskatologi. Jesus var Menneskesønnen, og Daniels bok var følgelig oppfylt. Dommen hadde allerede funnet sted i Jesu virke. Livet med Gud var blitt realisert og tilgjengelig gjennom Jesus.¹³³ Derfor var det også viktig for Dodd, å argumentere for at Jesu etikk ikke var en

¹²⁵ Albert Schweitzer, *Out of My Life and Thought: An Autobiography*, (New York: Henry Holt and Co., 2014), 50.

¹²⁶ Hiers and Holland, *Jesus' Proclamation of the Kingdom of God, Johannes Weis*, 30-33.

¹²⁷ Albert Schweitzer, *The Mystery of the Kingdom of God* (New York: Dodd, Mead and Company, 1914), 50.

¹²⁸ *The Quest of the Historical Jesus* (London: SCM Press, 2000), 250-51.

¹²⁹ F. W. Dillistone, *C. H. Dodd : Interpreter of the New Testament* (London: Hodder and Stoughton 1977), 54-57.

¹³⁰ Gjengitt i Lundström, *The Kingdom of God in the Teaching of Jesus: A History of Interpretation from the Last Decades of the Nineteenth Century to the Present Day*, 10.

¹³¹ C. H. Dodd, *The Gospel in the New Testament* (London: National Sunday School Union, 1926), 19.

¹³² *Ibid.*, 23.

¹³³ Willis, *The Kingdom of God in 20th-Century Interpretation*, 18-19.

"interim etikk", som Schweitser hadde forstått den, men en etikk gyldig for alle kristne til alle tider.¹³⁴

En slik forståelse nødvendiggjør en forklaring på de tekstene som gjengir Jesus omtale Guds rike som noe framtidig. Det Dodd, og andre som forstår Guds rike og Jesus virke på en lignende måte, gjør, er å ta utgangspunkt i de tekstene som snakker om Guds rike som nærværende og nåværende. En helt grunnleggende tekst her er Matt 12,28 og parallelteksten i Luk 11,20. Her framstilles Jesu demonutdrivelser som et bevis på at Guds rike allerede er "nådd fram" (ἔφθασεν). Når Jesus forkynner Guds rike i begynnelsen av sitt virke i Mark 1,14-15 og Luk 10, 9-11, brukes et annet ord for Guds rikes nærvær: "kommet nær" (ἤγγικεν). I lys av sin tolkning av Matt 12,28 forstår Dodd ἤγγικεν nærmest som parallelt med ἔφθασεν.¹³⁵ På denne, og lignende måter, bruker han altså de tekstene som snakker om Guds rike som samtidig og nærværende, til å forklare de tekstene som snakker om Guds rike som framtidig. Sånn sett gjør han det motsatte av det Schweitzer er kritisert for. Dodd, og flere med han, tilskriver dessuten flere av tekstene med framtid referanser for Guds rike, som ikke originale uttalelser av Jesus. De er plantet der av tidlige kristne som tilla Jesus ordene om Guds rikes framtid.¹³⁶

I mellomkrigstiden oppstår enda en forståelse av eskatologi, som springer ut av Barths og Bultmanns krise- eller dialektiske teologi. Dette er en teologi som må forstås i kjølvannet av den menneskelige katastrofen den første verdenskrigen var. Grunntanken her er at *"it is not history that puts an end to eschatology; it is eschatology that puts an end to history"*.¹³⁷ Eskatologi, og dermed også Guds rike, har å gjøre med evighetens nærvær i øyeblikket. Sånn sett er det lett å se slektskapet med C. H. Dodd og den realiserte eskatologien. Eschaton blir ensbetydende med evigheten, og slutter å ha noe med framtiden å gjøre¹³⁸. Bultmann formulerer dette i eksistensialistiske kategorier, inspirert, men ikke kopiert, av sin kollega og

¹³⁴ C. H. Dodd, *The Parables of the Kingdom* (Digswell Place: James Nisbet, 1961), 79.

¹³⁵ Ironisk nok, gjør Weiss det samme, men med motsatt intensjon: å forstå de tekstene som omtaler Guds rike som nærværende, til egentlig å være framtidrettede. Se Weiss, *Die Predict Jesu Vom Reiche Gottes*, 12-13.

¹³⁶ Willis, *The Kingdom of God in 20th-Century Interpretation*, 20.

¹³⁷ Moltmann, *The Coming of God: Christian Eschatology*, 14.

¹³⁸ *Ibid.*, 15.

venn ved universitet i Marburg, Martin Heidegger.¹³⁹ Paul Althaus referer til den nye vinklingen av eskatologi som **aksiologisk eskatologi**.¹⁴⁰ Både Althaus og Barth var, i lys av første verdenskrig, overbevist om at menneskehetens verdier ikke hadde noen framtid, og at eskatologien måtte løsrives fra både historien og kulturkristendommens tro på menneskehetens framskritt.¹⁴¹

I løpet av andre verdenskrig, men særlig i etterkrigstiden da tyske og engelsktalende teologer i større grad kunne trekke veksler på hverandres forskning, vokser det fram en slags mellomposisjon mellom apokalyptisk/futuristisk eskatologi og realisert eskatologi: **inaugurated** (innsatt?) **eskatologi**. Viktige navn her er Werner Georg Kümmel, George Eldon Ladd og Oscar Cullmann. Disse tre teologene går på ingen måte i takt i ett og alt, men er sammen i intensjonen om å ta det bibelske materialet mer på alvor. Teologer på denne tiden var gjerne mer opptatt av evangelietekstenes bakgrunn og tilblivelse, enn selve teksten. Alle tre forsøker de å unngå at man nøytraliserer / eliminerer enten de tekstene som snakker om Guds rike som framtid, eller de tekstene som snakker om det som nåtid – alt etter hvilken posisjon man forsøker å argumentere for.¹⁴²

Kümmels bok, **Promise and Fulfillment**, går systematisk gjennom "the complete record of Jesus' preaching".¹⁴³ Med front mot Dodd og realisert eschatologi, betoner han at Jesus så fram mot noe mer.¹⁴⁴ Han konkluderer med at "*in Jesus's thought the expectation in the future of the kingdom of God and of the salvation given with it is closely connected with the certainty that the promise has already in some way been fulfilled, although the futurity of the promised gift is not affected.*"¹⁴⁵ Kümmel søker ikke bare å forene futuristiske og

¹³⁹ J. B. Webster, "Rudolf Bultmann," in *New Dictionary of Theology: Historical and Systematic*, ed. Tim Grass Martin Davie, Stephen R. Holmes, John McDowell, T. A. Noble (London: Inter-Varsity Press, 2016), 138-39.

¹⁴⁰ Moltmann, *The Coming of God: Christian Eschatology*, 16. Ordet "aksiologi" har følgende forklaring: "Verditeori, også kalt *aksiologi*, er et studiefelt som undersøker spørsmål knyttet til verdi. Sentrale spørsmål er hva verdi er, hvilke ting som har verdi, samt hvorfor og hvordan ting har verdi." Mathias Sagdahl, "Verditeori."

¹⁴¹ Jürgen Moltmann, *A Broad Place* (London: SCM Press, 2007), 17.

¹⁴² Willis, *The Kingdom of God in 20th-Century Interpretation*, 35-39, 42-43.

¹⁴³ Werner Georg Kümmel, *Promise and Fulfillment: The Eschatological Message of Jesus* (London: SCM Press, 1961), 15-16. Sml. 64.

¹⁴⁴ Willis, *The Kingdom of God in 20th-Century Interpretation*, 39.

¹⁴⁵ Kümmel, *Promise and Fulfillment: The Eschatological Message of Jesus*, 54.

kontemporære gudsriketekster, men også å vise hvordan de begge er nødvendige for å gi Jesu' budskap en helhetlig mening.¹⁴⁶

Oscar Cullmann er mest kjent for sin sammenligning mellom Guds rike komme og de alliertes seier over naziregimet som en prosess fra D-day til V-day.¹⁴⁷ Mest kjent for vanlige kristne er imidlertid George Eldon Ladd, som nok også har sin største tilhørerskare i evangelikale kristne sirkler.¹⁴⁸ Hans kronargument er at Guds rike ikke primært, i tråd med funnene til Dalman, må forstås som et område eller en gruppe mennesker, men som et herredømme. Å knytte Guds rike til et spesielt område eller gruppe mennesker, gir først mening når man tar utgangspunkt i Guds herredømmet.¹⁴⁹ Dette gjør det også enklere for han å argumentere for sin inaugurated eschatology, ettersom et herredømme er mer dynamisk med hensyn til tid og område/folk, ifølge Ladd, og bedre forklarer spenningen mellom nåtid og framtid i Jesu lære om riket. Sammen med Normann Perrin, i hans tidligere karriere, utgjør disse teologene pionerene på femti- og sekstitallet i det synet som i dag regnes som en slags konsensusoppfatning innen teologifaget, i hvert fall i evangeliske kretser, nemlig Guds rikes "already - not yet" perspektiv.¹⁵⁰ De mente Guds rike best kunne forstås som både nåtidig og framtidig, som noe som kom med Jesus og noe som en gang skal fullendes.

Wolfhart Pannenberg står også i tradisjonen av "already – not yet" perspektivet. Hans bok *Theology and the Kingdom of God* fra 1977 er en viktig og klargjørende bok på temaet, og tar utgangspunkt i hans forståelse av historien: framtiden, enden, har kommet inn i vår historie i Jesu oppstandelse, og gjør oss i stand til å forstå den. Teologiens startpunkt er for Pannenberg, det kristne håpet. Boka har front mot realisert eskatologi, og vektlegger Guds rikes "not yet". Han bruker også mye tid på å belyse hva vi skal gjøre mens vi venter på "not

¹⁴⁶ Willis, *The Kingdom of God in 20th-Century Interpretation*, 42-43.

¹⁴⁷ Oscar Cullmann, *Christ and Time: The Primitive Christian Conception of Time and History* (London: S.C.M., 1962), 87. Se også 71-71 og 82-88

¹⁴⁸ Willis, *The Kingdom of God in 20th-Century Interpretation*, 47.

¹⁴⁹ George Eldon Ladd, *The Gospel of the Kingdom: Scriptural Studies in the Kingdom of God* (Mansfield Centre, Connecticut: Martino Publishing, 2011), 19-23.

¹⁵⁰ Russell D. Moore, *The Kingdom of Christ: The New Evangelical Perspective*, Kindle edition ed. (Wheaton, Illinois: Crossway Books, 2004), 53. Sml. Peterson, *The Kingdom of God*, 43-45; Larry J. Kreitzer, "Kingdom of God/Christ," in *Dictionary of Paul and His Letters*, ed. Ralfph P. Martin Gerald F. Hawthorne, Daniel G. Reid (Downers Grow, Illinois; Nottingham, England: IVP Accademic; IVP, 1993), 524.

yet" delen.¹⁵¹ Moltmann og Panneberg har mye til felles i teologisk tilnærming og forståelse av Guds rike, selv om Panneberg kritiserer Moltmann for å nærme seg europeisk politisk teologi og frigjøringssteologi, i sitt fokus på at Guds rike skaper forandringer i verden allerede her og nå.¹⁵²

Norman Perrin og hans språklige tilnærminger til Guds rike, mot slutten av sin karriere, bør også nevnes. Perrin utfordrer den nytestamentlige forskningen, med å ikke lenger se på Guds rike som et konsept, men mer som et "tensive symbol", som mytefortellingen om Guds inngripen – uavhengig av nåtid eller framtid. Dette symbolet proklamerer "God as king for the existential realities of human life".¹⁵³

Den interessen for Jesus i lys av din jødiske samtid som Weiss i sin tid vakte, har nådd nye høyder i den såkalte "tredje jakten" på historiens Jesus. Wright regnes som en prominent deltaker i denne jakten, der man ytterligere forsøker å forstå Jesu budskap og person ut fra en jødisk, andre tempel periode.

¹⁵¹ Peterson, *The Kingdom of God*, 44.

¹⁵² Bauckham, *The Theology of Jürgen Moltmann*, 24.

¹⁵³ Willis, *The Kingdom of God in 20th-Century Interpretation*, 65.

3. Moltmanns gudsricketeologi

Gudsricketeologi er helt sentralt i Moltmanns teologiske prosjekt. I innledningen til boka *Experiences in Theology: Ways and Forms of Christian Theology*, forteller han hvordan hans lengsel etter Guds rike, er det som driver hans teologi: *"Theology springs out of a passion for God's kingdom and its righteousness and justice.... In that passion, theology becomes imagination for the kingdom of God in the world, and for the world in God's kingdom"*.¹⁵⁴ Litt senere i den samme boka, forteller han at han i sin undervisning som teologi professor *"wanted to talk about theology... out of a passion for the kingdom of God."*¹⁵⁵ Likevel, selv om gudsricketeologi er utgangspunktet for hans teologiske skrivning og alle referansene til Guds rike i bøkene hans utgjør et bakteppe til alt han skriver, har han aldri skrevet en egen bok om gudsricketeologi. Det kunne vært ønskelig, og slettes ikke unaturlig, at Moltmann gjorde det. Dette kunne f.eks. vært en sjetten bok i hans fembinds bokserie skrevet som bidrag til den systematiske teologien¹⁵⁶, men det gjorde han aldri. I en alder av 91 år, er det vel heller ikke å forvente at han noen gang kommer til å gjøre det.

Jeg vil derfor i dette kapittelet først, i Moltmanns egen "bidrag til systematisk teologi" - ånd, forsøke å sammenfatte hans mange referanser og underliggende tema, til en sammenhengende gudsricketeologi. Deretter vil jeg drøfte den i forhold til to kriterier: (1) samsvar med det Bibelske materialet og (2) i hvilken grad og på hvilken måte treffer hans forståelse og utlegning av Guds rike typiske trekk ved norsk kultur i dag?

3.1. En sammenfatning av Moltmanns gudsricketeologi

Som et slags pedagogisk grep, en måte å strukturere og gjøre Moltmanns gudsricketeologi forståelig på, vil jeg innordne den som svar på fire grunnleggende spørsmål:

¹⁵⁴ Jürgen Moltmann, *Experiences in Theology: Ways and Forms of Christian Theology* (Minneapolis, Minnesota: Fortress Press, 2000), xx-xxi.

¹⁵⁵ *Ibid.*, 8.

¹⁵⁶ Moltmann forstår ikke disse bøkene som klassisk systematisk teologi, men som «contributions to theology». Hans tanke er at systematisk teologi lett kan gi et feilaktig inntrykk av at den sier alt der er å si, og har tatt hensyn til alle innvendinger, og at den derfor er et endelig og lukket system. Moltmann, vektlegger heller at teologisk tenkning må være åpne systemer, i en kontinuerlig utvikling, og en kontinuerlig dialog. Se f.eks. *The Trinity and the Kingdom of God: The Doctrine of God*, xi-xv.

1. Hvordan forstår Moltmann Guds rikes natur?
2. Hvordan forstår Moltmann forholdet mellom Guds rike og tid?
3. Hvordan realiseres Guds rike ifølge Moltmann?
4. Hvordan forstår Moltmann menighetens forhold til Guds rike?

Dette er ikke fire tilfeldig valgte spørsmål. Som min framstillingen av Guds rikes tolkningshistorie i forrige kapittel viser, er dette grunnspørsmål i den historien.¹⁵⁷ Her kunne også legges til flere andre spørsmål legges til som f.eks. disse:

5. Hvor er Guds rike?
6. Hva er Guds rike i forhold til verden?
7. På hvilken måte er Guds rike synlig i dag?

Spørsmål 5, har jeg valgt å ikke ta med i denne framstillingen, fordi både Moltmann og Wright framholder jorden som stedet for Guds rike. Dette er også en rådende oppfatning i dagens gudsricketeologi, og har vært det siden Ritschls brudd med Augustins forståelse om himmelen som stedet for Guds rike.¹⁵⁸ Spørsmålene 6 og 7, har jeg valgt å gjøre til en integrert del av spørsmål 1.

3.1.1. Hvordan forstår Moltmann Guds rikes natur?

Moltmann gir oss aldri en kort definisjon på hva Guds rike er. Her kan vi tenke oss tre grunner. For det første forstår han aldri Jesus til å gi oss en kort og enkel definisjon av Guds rike.¹⁵⁹ For det andre er Moltmanns gudsrikeforståelse altfor mangefasettert til en kort definisjon. For det tredje velger Moltmann ofte et "både/og"-perspektiv heller enn et "enten/eller"-perspektiv, i en del klassiske spørsmål rundt Guds rike.¹⁶⁰ Flere sider av hans forståelse av Guds rike står i en spenning i forhold til hverandre, og er derfor vanskelige å

¹⁵⁷ Joel B. Green framholder tre spørsmål som har vært dominerende innen forskningen de siste tiårene: Når er Guds rike? På hvilken måte er proklamasjonen av Guds rike en del av Israels liv i den andre tempelperioden? Er "Guds rike" på noen måte en politisk uttalelse? Se Joel B. Green, "Kingdom of God/Heaven," in *Dictionary of Jesus and the Gospels*, ed. J. K. Brown J. B. Green, N. Perrin (Downers Grove, IL; Nottingham, England: IVP Academic; IVP, 2013), 469-70.

¹⁵⁸ Se side i denne oppgaven

¹⁵⁹ Jürgen Moltmann, *Jesus Christ for Today's World*, 3. utgave, 1999 ed. (London: SCM Press, 1994), 9.

¹⁶⁰ F.eks. i spørsmålet om βασιλεία τοῦ θεοῦ skal forstås som «herredømme» eller som «kongedømme». Her mener Moltmann at vi trenger begge perspektivene, og ikke velge det ene på bekostning av det andre. Se *The Way of Jesus Christ: Christology in Messianic Dimensions* (Minneapolis, Minnesota: Fortress Press, 1993), 97-99.

trekke sammen til en enkelt definisjon. Om vi likevel skal forsøke å gi en veldig generell antydning på hva Moltmann forstår Guds rike som, en slags tolkningsramme han setter Guds rike inn i, er begrepene "håp" og "framtid" nyttig. Gud rike handler for Moltmann på det aller mest grunnleggende om Guds framtid for menneskene og skaperverket. Hva består denne framtiden i? Hva er dette håpet? I tråd med Moltmanns teologiske prosjekt som helhet, vil jeg belyse hans gudsrikeforståelse ut fra seks forskjellige perspektiver.

1. Guds rike fra et eskatologisk perspektiv.
2. Guds rike fra et kristologisk perspektiv.
3. Guds rike fra et pneumatologisk perspektiv.
4. Guds rike fra et teologisk perspektiv.
5. Guds rike fra et etisk perspektiv.

3.1.1.1 Guds rike forstått fra et eskatologisk perspektiv

Helt grunnleggende i gudsriketeologien til Moltmann, er hans forståelse av eskatologi. Gudsriketeologien både overlapper og springer ut fra eskatologien hans.¹⁶¹ Tradisjonelt er eskatologi forstått som læren om de siste ting.¹⁶² Moltmann snur på det hele og framholder at *"...Christian eschatology has nothing to do with apocalyptic 'final solutions' ..., for its subject is not 'the end' at all. On the contrary, what it is about is the new creation of all things."*¹⁶³ Strengt tatt må denne uttalelsen forstås som en spissformulering, fordi for Moltmann er eskatologi også om ting som tar slutt: urettferdighet, undertrykkelse, lidelse og død. Hans forståelse av eskatologien må derfor mer å forstås som en utradisjonell vektlegning og tilnærming, enn en fullstendig refortolkning av eskatologien som teologisk disiplin.

Boka "The coming of God" er i sin helhet viet kristen eskatologi, slik den vektlegges og forstås av Moltmann. I den første av bokas fem deler forsøker Moltmann å definere eskatologiens innhold og tema, med å definere den som kategori. Han avviser kategorien **tid**, forstått som nåtid som går mot framtid, fordi tiden er forbigående. Eskatologi handler ikke om at vi beveger oss langs en tidslinje, fra de første mot de siste ting. I forlengelse av dette,

¹⁶¹ *The Coming of God: Christian Eschatology*, xi-xii.

¹⁶² Fra det greske adjektivet ἔσχατος som betegner «det siste, ytterste, det mest ekstreme». Se Thoralf Gilbrant, ed. *Studiebibelen, Det Nye Testamentet*, vol. Bind V (Kjeller: Hermon Forlag, 1996), 456.

¹⁶³ Moltmann, *The Coming of God: Christian Eschatology*, xi.

evaluerer han også "already-not yet" perspektivet om Guds rike, forstått temporalt, som kun en "apparent solution".¹⁶⁴ Moltmann legger også kategorien **evighet** til sides som uegnet, fordi den er urelatert til tiden, og dermed gjør historien uinteressant. I stedet foreslår han kategoriene **advent** og **novum**. Eskatologi handler om den Gud som kommer og alt det nye og uventede som kommer med han. Det er i bunn og grunn også Moltmanns forståelse av Guds rike. Guds rike handler om Gud som kommer og det som kommer med han. Det er historiens horisont.

Her er det nødvendig å konkretisere for å forstå hva Moltmann egentlig tenker på. Guds framtid og Guds rike er ikke bare en åndelig erfaring for den troende, slik det f.eks. ble forstått av Adolph von Harnack: "*The kingdom of God comes by coming to the individual, by entering into his soul and laying hold of it.*"¹⁶⁵ Moltmanns eskatologi og gudsrikeforståelse er fysisk og konkret. Han vektlegger en fysisk oppstandelse av kroppen, i motsetning til troen på en udødelig sjel, som han ser på som en idè som devaluerer verdien av menneskelivet i denne verden.¹⁶⁶ I det hele tatt har Moltmann en grunnleggende livsbejaende holdning til mennesket som en kropp, i en fysisk verden. I den nåværende verden er dette livet begrenset på mange måter, bl.a. ved at døden rår. Men i Guds rike, skal vi skapes på ny til mennesker som er alt det vi var ment å være. Guds rike handler om nyskapt mennesker.

Moltmann stopper imidlertid ikke der. Det er ikke bare mennesket som skal frelses og skapes på ny. Mennesket hører sammen med jorden og det skapte forøvrig. Jorden utgjør selve livsbetingelsene for mennesket. Derfor må jorden frelses og skapes på ny, sammen med mennesket.¹⁶⁷ Guds rike handler altså om nyskapelsen av jorden, sammen med mennesket. I boka *The Way of Jesus Christ* foreslår Moltmann rett og slett at det noen ganger er best å oversette "Guds rike" med "den nye skapelsen"¹⁶⁸ og i *Jesus Christ for today's world* sier han at "*the kingdom of God is nothing other than the new creation of all things for eternal life.*"¹⁶⁹ Her er Moltmann imidlertid ikke konsekvent i bruken av gudsrikebegrepet, for når han i 1996 skriver sin mest omfattende bok om eskatologi i sitt forfatterskap, *The Coming of*

¹⁶⁴ Ibid., 6.

¹⁶⁵ A. von Harnack, *What is Christianity?*, trans. T. B. Saunders, London 1901; 5th ed., 1958, 49, som sitert i *ibid.*, 131.

¹⁶⁶ Ibid., 58-60.

¹⁶⁷

¹⁶⁸ Moltmann, J. (1993). *The Way of Jesus Christ: Christology in Messianic Dimensions*. (M. Kohl, Trans.) (p. 98). Minneapolis, MN: Fortress Press.

¹⁶⁹ Moltmann, *Jesus Christ for Today's World*, 11.

God, skiller han mellom Guds rike og den nye skapelsen. Han bruker Guds rike som et symbol på det han kaller historisk eskatologi, i motsetning til den nye skapelsen som han forstår som kosmisk eskatologi.¹⁷⁰

Moltmanns forståelse av Guds rike er altså omfattende. Like omfatte som hele skapelsen. Men det stopper heller ikke der. Moltmann har en gjennomgående vektlegning av mennesket i relasjoner til hverandre og mennesket i relasjon til naturen.¹⁷¹ Guds rike handler følgelig også om helbredelsen av alle ødelagte og brutte relasjoner. Guds rike handler om Gud som er alt i alle. Det handler om mennesker som lever i et i harmoni med naturen og med hverandre, rett og slett en gjenopprettet og nyskapt verden. Dermed inkluderer hans gudsríketeologi også emner som politikk, økologi, helse spørsmål m.m. Mer om det i perspektivene under.

3.1.1.2 Guds rike forstått fra et kristologisk perspektiv

Hos Moltmann henger Guds rike nøye sammen med kristologien hans. To korte sitater innledningsvis skulle gjøre det poenget klart nok: *"Anyone who gets involved with Jesus gets involved with the kingdom of God. This is an inescapable fact, for Jesus' own concern was, and is, God's kingdom."*¹⁷² Og litt senere i samme boka skriver han at Jesus ikke gav oss noe konsept om Guds rike, men heller *"brought God's kingdom himself"*.¹⁷³ Hvis vi vil forstå og sammenfatte Moltmanns gudsríketeologi, er kristologien hans altså et fruktbart sted å lete.

Boka *The Way of Jesus Christ* er i sin helhet viet kristologi. I tråd med eskatologien beskrevet over, er dette en bok som legger messianisme til grunn for kristologien: Jesus er den som kom og som skal komme.¹⁷⁴ Som den lovede Messias er Jesus Skaperens redskap for å bringe helbredelse, utfrielse og nyskapelse til verden og menneskene som bor der, eller som Moltmann kaller det: *"his redeeming rule"*.¹⁷⁵ Dette uttrykket har klare referanser til Guds rike og hva det innebærer.

Fylt av Den Hellige Ånd går Jesus ut og forkynner evangeliet om Guds rike. Forkynnelsen blir

¹⁷⁰ *The Coming of God: Christian Eschatology*, 131-34, 259-61.

¹⁷¹

¹⁷² Moltmann, J. (1994). *Jesus Christ for Today's World*. (M. Kohl, Trans.) (p. 7). Minneapolis, MN: Fortress Press.

¹⁷³ Moltmann, *Jesus Christ for Today's World*, 9.

¹⁷⁴ *The Way of Jesus Christ: Christology in Messianic Dimensions*, 1-5.

¹⁷⁵ *Ibid.*, 1.

akkompagnert av hans mektige gjerninger.¹⁷⁶ Disse to elementene ved Jesu virke, hans forkynnelse og hans gjerninger, kan ikke forstås uavhengig av hverandre, men utgjør til sammen et komplimenterende vitnesbyrd om at Guds rike er kommet nær.¹⁷⁷

Jesus, som Guds messianske budbærer, modellert på tekster som Jesaja 61,1 og Jes 52,7, **forkynner** gode nyheter om frelse og utfrielse.¹⁷⁸ Han annonserer at Gud er ved å gripe inn i historien, på vegne av de undertrykte, de syke, de sørgende og fattige, de som på en særlig måte tynges av denne verdens dysfunksjon.¹⁷⁹ Moltmann kaller det "*the arrival of the coming God in the word*". Evangelieforkynnelsen er å forstå som lys frelsen kaster foran seg, som en forløper som annonserer den og det som kommer.¹⁸⁰ Jesu forkynnelse kan derfor forstås som en slags visjon om Guds rike. Jesu lignelser er lignelser "of the new creation in the midst of the everyday life of this exhausted world".¹⁸¹ Når det gjelder Moltmanns forståelse av hovedbegrepet og selve origoet i Jesu forkynnelse, βασιλεία τοῦ θεοῦ, inntar han en teologisk "både/og" – posisjon. Helt grunnleggende kan vi tolkningshistorisk dele forståelsen av begrepet inn i to typer vektlegninger: (1) Guds rike forstått som Guds herredømme, eller (2) Guds rike forstått som herredømmets endemål, med andre ord "himmelen", "den nye jorden" eller "den kommende verden". Moltmann oppgir at han i forståelsen av uttrykket følger Rudolf Schnackenburg og hans bok *Gottes Herrschaft und Reich* fra 1961, og framholder at Guds rike må forstås på begge måter. På denne måten hjelpes vi til å unngå to ekstremiteter: enten å gjør Guds rike irrelevant for livet her og nå og i denne verden, ved å vektlegge Guds fullstendige herredømme i framtiden, eller å begrense Guds rike til forhold i historien, ved bare å snakke om Guds herredømme i historien.¹⁸²

På den måten unngår man på den ene siden å gjøre Guds rike noe fullstendig irrelevant for historien nå, ved at man vektlegger Guds rike som guds fullstendige herredømme i framtiden, et annet sted. På den andre siden unngår man å begrense Guds rike til hva som er mulig i selve historien, med

¹⁷⁶ Ibid., 73.

¹⁷⁷ Ibid., 94-95.

¹⁷⁸ Ibid., 95-96.

¹⁷⁹ Ibid., 99-100.

¹⁸⁰ Ibid., 95.

¹⁸¹ Ibid., 99.

¹⁸² *The Church in the Power of the Spirit: A Contribution to Messianic Ecclesiology* (Minneapolis, Minnesota: Fortress Press, 1993), 190. Sml. *The Way of Jesus Christ: Christology in Messianic Dimensions*, 197-99.

Jesu **gjerninger**, hans mirakler og symbolhandlinger, viser at dette er mer enn bare ord. Det skiller forkynnelsen om Guds rike fra en hvilken som helst utopi. Jesu handlinger er praktiske illustrasjoner på hva Guds rike dreier seg om, hva Gud har tenkt for menneskene, og er tegn på at den messianske tidsalderen allerede har begynt.¹⁸³ De er som et morgengry som innevarsler en ny dag, eller som en vår som varsler sommer. *"When Jesus expels demons and heals the sick, he is driving out of creation the powers of destruction.... Jesus' healings are not supernatural miracles in a natural world. They are the only truly 'natural' thing in a world that is unnatural, demonized and wounded"*.¹⁸⁴

I boka *Jesus Christ for Today's World* gir Moltmann en slags oversikt over hvordan vi kan se og forstå Guds rike i Jesu ord og gjerninger. I lignelsene fra naturen, som lignelsen om såmannen og sennepsfrøet, ser han liv og vekst. Gud sår i verden, og det vokser fra noe lite til noe stort i livene til mennesker. Men han forstår dem også som illustrasjoner på at Guds rike rett og slett også handler om naturen og hvordan også den skal skapes til evig liv en gang. I mistet og funnet lignelsene ser han Guds glede over å finne igjen sine mistede skapninger. I helbredelsene og demonutdrivelsene til Jesus ser han hvordan krefter som kuer og ødelegger blir jaget ut. I dem ser han også Guds rikets organiske og kroppslige sider, og de gir oss håp. Enn så lenge er dette tegn på noe mer, men en dag skal disse gjerningene som ble sådd i oss, slå ut i full blomst. Men Moltmann ser også Guds rike i småskala, i Jesu åpne invitasjon og fordomsløse samkvem med alle folk. Fattige og utstøtte blir invitert i Guds rike og gir dem verdigheten tilbake.¹⁸⁵

På dette punktet nærmer vi oss noe av det typiske ved Moltmanns gudsricketeologi. Guds rike er ikke bare noe som ligger i framtiden en gang, en horisont og framtid for menneskene og verden, slik som vi så under det eskatologiske perspektivet på Guds rike over. I følge Moltmann har **Guds rikets krefter allerede begynt** å virke i den verden vi lever nå, i og med Jesus og hans komme inn i vår verden. For Jesu forkynnelse er ikke bare ord om en verden som kommer, og som har kommet nær. Fordi ordene kommer fra Guds Messias, som bekreftes ved hans gjerninger, setter de oss i stand til å håpe som vi ikke greide det før.¹⁸⁶

¹⁸³ *The Way of Jesus Christ: Christology in Messianic Dimensions.*

¹⁸⁴ *Ibid.*, 98-99.

¹⁸⁵ *Jesus Christ for Today's World*, 8-18.

¹⁸⁶

Jesu helbredelser viser oss muligheter som ikke var der før, som frigjør mot til å gjøre noe med verden allerede nå.¹⁸⁷ Vi er ikke lenger bundet til de mulighetene som ligger i selve historien. Nye muligheter er åpnet opp med at Gud har allerede kommet til oss, i mikroskala, og gitt oss en idè om hva som ligger i framtiden. Jesus gir oss forhåpningen om at "det er mer der det kommer fra".¹⁸⁸ Jesu ord og gjerninger gir oss helt konkret håp om det Guds rike som kommer, "*the coming kingdom*".¹⁸⁹

Sterkest gjør dette mønsteret seg gjeldende i Moltmanns forståelse av Jesu **oppstandelse**. Inspirert av Christoph Blumhardt (1842-1919) og Dietrich Bonhoeffer (1906-1945) omtaler Moltmann Guds rike som "*the kingdom of the resurrection on earth*". Jesu oppstandelse er en demonstrasjon og forsmak av hva som venter menneskene i Guds horisont, Guds rike:

*The process of the resurrection of the dead has begun in him, is continued in 'the Spirit, the giver of life', and will be completed in the raising of those who are his, and of all the dead. The eschatological question about the future of the dead is answered christologically.*¹⁹⁰

Jesu oppstandelse er også et symbol på hva som skal skje med hele jorden. Hele jorden skal "oppstå" som Jesus gjorde det. For mennesket kan ikke helbredes uten at også jorden helbredes sammen med mennesket.¹⁹¹ I Jesu oppstandelse omfavner Gud mennesket som kropp og jorden som jord. Oppstandelsen er Guds "*most profound Yes to the world*"¹⁹². I tråd med dette uttrykket fra Bonhoeffer, forstår Moltmann Guds rike som "*the reawakening of nature*".¹⁹³ Oppstandelsen er likevel ikke bare å vende tilbake til det livet som var, det er inngangen til det evige livet. "*Christ's resurrection is therefore not a historical event; it is an eschatological happening to the crucified Christ and took place 'once for all' (Rom 6:10).*"¹⁹⁴ Jesu oppstandelse knyttes altså an både til menneskenes eskatologiske oppstandelse og jordens nyskapelse. Begge er, som vi allerede har sett, karaktertrekk ved Moltmanns

¹⁸⁷

¹⁸⁸

¹⁸⁹ Moltmann, *The Way of Jesus Christ: Christology in Messianic Dimensions*, 97.

¹⁹⁰ *The Coming of God: Christian Eschatology*, 69.

¹⁹¹ *The Way of Jesus Christ: Christology in Messianic Dimensions*, 274.

¹⁹² *Sun of Righteousness, Arise!: God's Future for Humanity and the Earth* (Minneapolis, Minnesota: Fortress Press, 2010), 79-82.

¹⁹³ *The Way of Jesus Christ: Christology in Messianic Dimensions*, 10.

¹⁹⁴ *The Coming of God: Christian Eschatology*, 69.

forståelse av Guds rike. "Christology is the beginning of eschatology: for in Christ 'all the promises of God are Yes and Amen' (2 Cor. 1:20)." ¹⁹⁵

Ved oppstandelsen har Gud tatt side i verden. Oppstandelsen viser tydeligere enn noe annet Guds agenda i verden, hva Guds rike handler om:

*In the raising and exaltation of Christ, God has chosen the one whom the moral and political powers of this world rejected—the poor, humiliated, suffering and forsaken Christ. God identified himself with him and made him Lord of the new world.*¹⁹⁶

For Moltmann er Jesus likevel ikke bare en person som levde en gang i historien. Han er virksom og erfarbar - også i dag. Og fordi Jesus er erfarbart, er Guds rike det også. For det første er han siden sin egen tortur, ydmykelse og død, tilstede i all verdens lidelse og nød. Han er alle torturerte, ydmykede og dreptes bror. De fattige og undertrykte ansikt er Guds deformerte ansikt. Han tar ofrenes side og bringer dem Guds rike gjennom sin lidelse.¹⁹⁷

*Christ's cross stands between the countless crosses set up by the powerful and the violent throughout history, down to the present day. It stood in the concentration camps, and stands today in Latin America and in the Balkans, and among those tortured by hunger in Africa. His suffering doesn't rob the suffering of these others of its dignity. He is among them as their brother, as a sign that God shares in our suffering and takes our pain on himself. Among all the un-numbered and un-named tortured men and women, that 'Suffering Servant of God' is always to be found. They are his companions in his suffering, because he has become their companion in theirs. The tortured Christ looks at us with the eyes of tortured men and women.*¹⁹⁸

Men i møte med lidelsen er Jesus mer enn dette. Foruten å være en av de som blir påført lidelse, er han også dommer til den som påfører lidelsen. Han framstår som dommer i at han konfronterer dem med det de har gjort. Men som en av de lidende kan han tilby dem forsoning og tilgivelse. Og overalt hvor dette skjer, der er Guds rike nær fordi nytt liv skapes gjennom tilgivelsen.¹⁹⁹ Forsoningen er en av Guds rikes varemerke.

¹⁹⁵ *Ethics of Hope*, 38.

¹⁹⁶ *Ibid.*, 39.

¹⁹⁷ *Jesus Christ for Today's World*, 38-40.

¹⁹⁸ *Ibid.*, 65.

¹⁹⁹ *Ibid.*, 67-69.

Relatert til dette er Moltmanns forståelse Jesus og hans sammenheng med skapelse. Jesus er ikke bare den Guds skapte gjennom, den gangen i begynnelsen. Jesus er fortsatt en skaper. Han er den som driver evolusjonen av skaperverket framover mot sitt mål. Derfor er han også skapelsesprosessens frelser. Han skal til slutt gjør skaperverket til det det er ment til å bli.²⁰⁰ På denne måten kan vi allerede merke Guds rike, i Jesu skaperhandling i dag.

Moltmann setter forholdet mellom Jesus og Guds rike også opp på denne måten: "*...the kingdom of God is in the horizon, ...God's world is the infinitely wide circumference which this centre Jesus Christ put around it*". Dette sitatet fra et lite og ukjent teologisk verk på trettifem sider, *Die Gemeinde im Horizont der Herrschaft Christi*, skrev Moltmann i 1959.²⁰¹ I 1997 skrev Moltmann selv at han i dette verket finner "most of my later ideas".²⁰²

Avslutningsvis i denne seksjonen kan følgende sitat være en god oppsummering på forholdet mellom Jesus og Guds rike, i Moltmanns tanke:

*The two belong inseparably together: Jesus and the kingdom of God—the kingdom of God and Jesus. Jesus brings God's kingdom to us human beings in his own unique way, and guides us into the breadth and beauty of the kingdom. And God's kingdom makes Jesus the Christ, the saviour and deliverer for us all. So if we want to learn what that mysterious 'kingdom of God' really is, we have to look at Jesus. And if we want to understand who Jesus really is, we have to experience the kingdom of God.*²⁰³

Det siste uttrykket i dette sitatet, "*experience the kingdom of God*", er en uttrykksmåte som er typisk for Moltmann.²⁰⁴ For han er Guds rike ikke en definisjon. Det er en erfaring. Og Jesus er mannen til å guide oss.

3.1.1.3 Guds rike forstått fra et pneumatologisk perspektiv

Pneumatologien til Moltmann er viktig for å forstå Moltmanns gudsricketeologi. Når vi nå har skissert opp gudsricketeologien til Moltmann fra et eskatologisk og kristologisk perspektiv,

²⁰⁰ *The Way of Jesus Christ: Christology in Messianic Dimensions*, 286-87. Sml. *Jesus Christ for Today's World*, 99-105.

²⁰¹ Dette verket har jeg ikke lyktes å finne verken på engelsk eller tysk, men er her gjengitt i fra Geiko Müller-Fahrenholz, *The Kingdom and the Power: The Theology of Jürgen Moltmann* (London: SCM Press, 2000), 31.

²⁰² Jürgen Moltmann, ed. *How I Have Changed: Reflections on Thirty Years of Theology* (London: SCM Press Ltd., 1997), 15.

²⁰³ *Jesus Christ for Today's World*, 7.

²⁰⁴ Se

følger det pneumatologiske perspektivet naturlig i hælene på de to andre perspektivene. Først og fremst er det en sammenheng mellom kristologien og pneumatologien. Moltmanns omtaler selv sin kristologi som en pneumatologisk kristologi. Som igjen har sammenheng med Moltmanns gjennomførte trinitariske tilnærming i sin teologiske tenkning.²⁰⁵

Det typiske med pneumatologien til Moltmann er hvordan han knytter den an til **selve livet** som menneske i verden her og nå.²⁰⁶ I hovedboka hans om pneumatologi, *The Spirit of Life: A Universal Affirmation*, omtaler han Den Hellige Ånd som "the spirit of life". Ånden er for Moltmann først og fremst en **erfaring** i menneskelivet: "The Holy Spirit... has to do with life and its source".²⁰⁷ Og han fortsetter: "By experience of the Spirit I mean an awareness of God in, with and beneath the experience of life, which gives us assurance of God's fellowship, friendship and love".²⁰⁸ "It is a gift that brings inward assurance in living, and new vital energies"²⁰⁹.

Mange tradisjonelle teologiske framstillinger av Ånden og hva den fører til i en troendes liv, har vektlagt det indre livet til et menneske, dets sjel og ånd, i motsetning til livet i kroppen. Moltmann trekker veksler på den jødiske virkelighetsforståelsen, der det skapte er godt. Han utfordrer den greske virkelighetsforståelsen, som ser på det skapte som skyggebilder, og en korrupsjon av det evige, det sjelelige.²¹⁰ I tråd med dette har han en kroppslig forståelse, også av Åndens helliggjørelse av mennesket.²¹¹ Ånden leder mennesket som kropp til å leve i harmoni med den fysiske verden utgjør menneskets livsvilkår. Sånn sett har er pneumatologien veid inn i både økologiske, somatiske og politiske sider ved menneskelivet. Mer om det i perspektivene under.

Denne livsnære og erfaringsfokuserede pneumatologien, henger nøye sammen med Guds rike. Åndens virke i livet vekker oss opp og inviterer oss til livet som Gud hadde tenkt det, til den nye skapelsen. Den skaper i oss og i verden, allerede nå, det Guds rike, Guds kommende

²⁰⁵ Moltmann, *The Way of Jesus Christ: Christology in Messianic Dimensions*, 73. Sml. *The Spirit of Life: A Universal Affirmation* (Minneapolis, Minnesota: Fortress Press, 2001), 71.

²⁰⁶ På dette punktet er Moltmann kritisk til den dialektiske, særlig Barths, vektlegning av Gud som «der ganz andere». Det skaper en diskontinuitet mellom Guds Ånd og menneskets, og gjør Gud utilnærmelig for menneskene. Se *The Spirit of Life: A Universal Affirmation*, 5-8.

²⁰⁷ Ibid., 7.

²⁰⁸ Ibid., 17.

²⁰⁹

²¹⁰

²¹¹

verden, handler om. Dette mønsteret er gjenkjennbart fra det kristologiske perspektivet.

Følgende sitat er talende for Moltmanns forståelse av Ånden i så måte:

*The experience, life and fellowship of God's Spirit come into being when Christ is made present and when the new creation of all things is anticipated. These things are resonances of Christ, and a prelude to the kingdom of God. The experience of the Spirit is never without the remembrance of Christ, and never without the expectation of his future.*²¹²

Vi legger merker oss to viktige faktorer som henger sammen med erfaringen av Ånden her: "Christ made present" og "new creation anticipated". Å erfare Ånden i livet, er altså en "fellesflate" der Kristus fra fortiden møtes og overlappes av den nye skapelsen fra framtiden. Denne erfaringen er følgelig å forstå som "a prelude to the kingdom of God". Her ser vi hvordan både eskatologi, pneumatologi og kristologi danner en trio av teologiske disipliner: "...pneumatology presupposes christology, and prepares the way for eschatology".²¹³

Moltmann bruker en del sider i *The Spirit of life* på å skissere læren om Ånden i det gamle testamentet. Han påviser at Ånden ofte er å se i sammenheng med Messias. Messias skal føre verden inn i harmoni igjen. Med bakgrunn i bl.a. Esek 37 og 61, er det å reise opp de fattige²¹⁴ og bringe rettferdighet inn verden, et grunntrekk ved Messias.²¹⁵ På samme måte skal "*the Messianic People from the Spirit*" følge i hans fotspor. Alt dette skjer ved Ånden.²¹⁶ Så arbeid for rettferdighet i verden er et verk av Ånden, og foregriper Guds rike allerede her og nå.

Åndens virksomhet i verden og i menneskene vekker oss opp til en ny og uventet type liv. Denne erfaringen får oss til å lengte etter mer, etter fullstendig frelse for både menneskene og verden.

Impelled by the Spirit, Christians cry 'Maranatha, come, Lord Jesus!' (Rev. 22:20). It is the experience of the Spirit which makes Christians in every society restless and

²¹² Moltmann, *The Spirit of Life: A Universal Affirmation*, 17.

²¹³ Ibid., 18.

²¹⁴ «De fattige» brukes ofte av Moltmann som en samlebetegnelse på alle undertrykte, utnyttede og lidende i verden. Se f.eks. *The Way of Jesus Christ: Christology in Messianic Dimensions*, 99; *Jesus Christ for Today's World*, 17.

²¹⁵ *The Spirit of Life: A Universal Affirmation*, 53-54.

²¹⁶ Ibid., 54-57.

*homeless, and on the search for the kingdom of God (Heb. 13:14), for it is this experience of God which makes them controvert and contravene a godless world of violence and death.*²¹⁷

Hos Moltmann utgjør Jesus og Den hellige Ånd til sammen Guds instrumenter i verden for å føre menneskene og verden fram til det målet Gud har for dem.²¹⁸

Disavowing Constantine: The sending of the Spirit is the sacrament of the kingdom.²¹⁹

3.1.1.4 Guds rike forstått fra et teologisk perspektiv

I denne sammenhengen, bruker jeg begrepet "teologisk" om Guds karakter, hva slags konge han er i Guds rike. Moltmann forstår dette som teologiens hovedformål.²²⁰ For Moltmann er spørsmålet om hvordan Guds rike er, like viktig som hva det er.²²¹ Eller mer presist: hvem som styrer i Guds rike, på hvilken måte. Guds rikes karakteristikk er like viktig som dets essens. "Gud" i "Guds rike" er like viktig som "rike". Her er stoff nok til en egen masteroppgave, men for ytterligere å beskrive hva Guds rike er, kan det være nyttig å kjenne til hovedtrekkene ved Guds styresett, i sitt rike.

Guds dypeste intensjon overfor sin verden, og de skapninger som bor der, er å fri dem ut. Moltmann bruker en del sider i sine bøker på utgangen fra Egypt som et symbol på Guds handlinger i verden, hans vesen.²²² Guds rike er et sted med frihet, et åpent landskap. Dette utlegges bl.a. i *The Trinity and the Kingdom: The Doctrine of God*.²²³ Moltmanns gudsricketeologi blir noen ganger omtalt som vestens frigjøringsteologi.²²⁴

Moltmann legger vekt på at Gud ikke er en herskergud. Hans rike får herredømme gjennom korset.²²⁵ Gud er en medlidende Gud. En Gud sammen med oss, mer enn over oss. Dette ser vi tydeligst i Moltmanns kristologi. Han vektlegger Guds rike som et kristologisk rike, i motsetning til, og med front mot Guds rike forstått som det "kristne imperiet" slik Eusebius

²¹⁷ Ibid., 73.

²¹⁸ Ibid., x-xiii.

²¹⁹ N. G. Wright, *Disavowing Constantine: Mission, Church, and the Social Order in the Theologies of John Howard Yoder and Jürgen Moltmann* (Carlisle, Cumbria, UK: Paternoster Press, 2000), 120.

²²⁰ Moltmann, *The Trinity and the Kingdom of God: The Doctrine of God*, 191-92.

²²¹ *Jesus Christ for Today's World*, 8.

²²²

²²³ Moltmann, *The Trinity and the Kingdom of God: The Doctrine of God*, 191-222.

²²⁴

²²⁵

på Konstantins tid, eller som knyttet opp mot en "frelsernasjon" (eks. USA) eller "et eklesiastisk herredømme" (eks. Pavedømmet i middelalderen).²²⁶ Disse oppfatningene ved Guds rike handler om å herske over og underkaste. Stikk i strid med det Jesus lærte og levde om Guds rike.

Moltmann beskriver Gud trinitarisk. Gud er i sin innerste natur en relasjonell og sosial gud. I forholdet med sine skapninger, vektlegger han vennskap, gjensidighet, samarbeid, tillit, åpenhet.²²⁷ Dette er også Guds rike preget av. Guds sosialitet, ligger i stor grad til grunn for for Moltmanns vektlegning av demokratisk frihet og arbeid for menneskeretter og menneskeverdighet i verden i dag.²²⁸

3.1.1.5 Guds rike forstått fra et etisk perspektiv

På dette punktet i denne oppgaven skulle det være klart at liv og livsstil står sentralt i Moltmanns gudsríketeologi. Guds rike handler for han om **en måte å leve på**. Det representerer en spesiell type etikk. Denne etikken er utformet med Guds håp for menneskene og verden som horisont. Han kaller det håpsetikk, "theology of ethics". Egentlig hadde Moltmann tenkt å skrive en bok om håpsetikk i kjølvannet av *Theology of Hope* (1964), men boka om håpsetikk kom imidlertid ikke før 2012, og fikk helt naturlig tittelen *Ethics of Hope*.²²⁹ Det er i denne boka vi ser klare forholdet mellom etikk og Guds rike.

Moltmanns håpsetikk er en **eskatologisk etikk**. Som vi har sett, handler eskatologi for Moltmann i hovedsak om håp, forstått som den nye skapelsen. Sagt på en annen måte eskatologi handler om Guds rike. Håpsetikken er altså ikke en generell og tidløs etikk, men en spesiell etikk som beskriver en særlig type liv som svarer til den kommende verden man ser fram mot. Det er en etikk for dem som tror på løftet om en verden skapt på ny, midt i en verden der livet er truet på mange hold.²³⁰

Beskrevet med motsatt fortegn er håpsetikken en etikk som bryter med de destruktive livsmønstrene som på mange måter preger den nåværende verden. Det involverer en

²²⁶ Moltmann, *The Coming of God: Christian Eschatology*, 159-84.

²²⁷ *The Church in the Power of the Spirit: A Contribution to Messianic Ecclesiology*, XV.

²²⁸ Bauckham, *The Theology of Jürgen Moltmann*, 19.

²²⁹ At boka ikke kom før forklarer Moltmann med begrenset kunnskap innen en del etiske områder på den tiden *Theology of Hope* ble skrevet. For det andre så han etter hvert behovet for å bygge ut det teologiske systemet sitt, slik at det i en større grad kunne ligge til grunn for denne etikken. Blant annet manglet han en ordentlig skapelsesteologi. Se Moltmann, *Ethics of Hope*, xi-xv.

²³⁰

omvendelse fra det som bryter ned. **Det er en etikk som konfronterer det som truer verden og menneskelivet.**²³¹ Det er *“suggestions for action with hope as its horizon. This ethics is related to the ethos which has to do with endangered life, the threatened earth and the lack of justice and righteousness”*.²³²

Mer konkret, hva er innholdet i denne håpsetikken? Moltmann deler den inn i tre deler: livsetikk (ethics of life), jordetikk (earth ethics) og rettferdig fredsetikk (ethics of just peace). La oss utype disse tre delene noe mer.

Moltmanns **livsetikk** er en etikk basert på livsteologi og formulert for å verne livet, slik det er truet i verden i dag. I følge Moltmann er det ikke først og fremst døden som truer livet: Livet er *“in acute danger because it is no longer loved”*²³³. Denne mangelen på kjærlighet til selve livet er synlig i flere forhold i verden i dag. Blant eksemplene til Moltmann kan nevnes terror utført av religiøse ekstremister, atomvåpenprogrammene som fortsatt ikke er avviklet, den sosiale nøden som kommer i kjølvannet av en stadig økende forskjell mellom fattig og rik, og handlingslammelsen i møte med verdens økologiske kriser som følge av rovdrift på naturen for vinnings skyld.²³⁴ Moltmann ser på Jesu proklamasjon og demonstrasjon av Guds rike som et svar på denne mangelen på kjærlighet til selve livet. I evangeliet om riket bekreftes og elskes livet som det mest verdifulle vi har. For dette evangeliet henvender seg til de fattige, de utstøtte, de syke. Evangeliet er vendt mot der verden er sporet av, der lidelsen er.²³⁵ Det at Jesus ble menneske og levde som en av oss, at Ånden ble tilgjengelig for alle, bekrefter Skaperens ja til menneskelivet. I lys av dette kan et hvert menneske ha forvisningen å være ønsket og villet, at dets liv er viktig.²³⁶ *“the life Jesus brings and makes a truly living life is the harbinger and beginning of the bodily life of the new creation”*.²³⁷

Jordeetikken er i bunn og grunn en bibelsk fundamentert økologisk etikk. Moltmann tar utgangspunkt i den såkalte Gaia-teorien. Dette er en teori som i bunn og grunn beskriver jorda som et intrikat, mangfoldig og velbalansert system av livsformer i interaksjon med ikke-organiske ting. Den vektlegger at mennesket bare er *“one form of life on earth among*

²³¹ Moltmann, *Ethics of Hope*, 163.

²³² Moltmann, J. (2012). *Ethics of Hope*. (M. Kohl, Trans.) (pp. xi–xii). Minneapolis, MN: Fortress Press.

²³³ Moltmann, *Ethics of Hope*, 43-45.

²³⁴ *Ibid.*, 45-50.

²³⁵ *Ibid.*, 53-57.

²³⁶ *Ibid.*, 59-60.

²³⁷ Moltmann, J. (2012). *Ethics of Hope*. (M. Kohl, Trans.) (p. 54). Minneapolis, MN: Fortress Press.

many others,... living together with these other forms".²³⁸ Deretter viser han at fra Bibelen at Jorden er mer enn menneskets forbruksvare. Bl.a. er jorden en del av Guds oppholdssted, det er gjennom jorden at vi får vår mat, og Gud i sin tid så på jorden og skapelsen og uttalte at "det var svært godt" (1 Mos 1,31). I loven om sabbatsåret, har jorden til og med egne rettigheter. Den skal, som menneskene, ha sin hvile.²³⁹ Moltmanns jordetikk er derfor en etikk som tar til orde for at jorden må tas vare på. Vi må ikke utnytte den, men sørge for dens fruktbarhet og ve og vel. Vi må leve i pakt med jordens grenser og lover. Vi må framelske en "culture of solidarity", både med medskapninger og jorden.²⁴⁰ "So if the goal of creation, the covenant, and the kingdom of God is his indwelling, this must also be the goal of the way his world is treated and ruled by his image, the human being".²⁴¹ Men det å ta vare på jorda henger nøye sammen med livsstil: "An 'earth ethics' therefore includes the way the earth's inhabitants shape their lives".²⁴² Som en forlengelse av den tanken, er Moltmanns forståelse av helse og helliggjørelse relevant:

Today we find the sanctification of life in the harmonies and consonances of life, which we discover afresh and into which we integrate ourselves socially, ecologically and somatically. As we have seen, sanctification always has something to do with health, and health always has something to do with being happy. By this I don't mean the health which we feel when we are in a state of general well-being. I mean health as the strength to be human.... In English, holy and whole are closely connected, and not just phonetically. So the sanctification of life includes the healing of life that is sick, and the becoming-whole of a life that has become divided and split. Life becomes holy if it has become whole and complete. So sanctifying thinking is 'holistic' thinking.²⁴³

Rettferdig fredsetikk handler om både fred og rettferdighet. Moltmann sier selv at hans *"...concern is concrete involvement in the face of the dangers threatening our world today. I have concentrated therefore on the substance of political ethics, which is called peace.*

²³⁸ Moltmann, J. (2012). *Ethics of Hope*. (M. Kohl, Trans.) (p. 111). Minneapolis, MN: Fortress Press.

²³⁹ Moltmann, *Ethics of Hope*, 111-20.

²⁴⁰ *Ibid.*, 147-62.

²⁴¹ Moltmann, J. (2012). *Ethics of Hope*. (M. Kohl, Trans.) (p. 150). Minneapolis, MN: Fortress Press.

²⁴² Moltmann, J. (2012). *Ethics of Hope*. (M. Kohl, Trans.) (p. 151). Minneapolis, MN: Fortress Press.

²⁴³ Jürgen Moltmann, *The Source of Life: The Holy Spirit and the Theology of Life*, trans. Margaret Kohl (Minneapolis, Minneapolis: Fortress Press, 1997), 51-52.

*Although real peace always has a multiplicity of components, I am assuming that, politically, peace consists of the present existence of righteousness and justice, not just the absence of violence."*²⁴⁴ Moltmanns rettferdige fredsetikk kjennetegnes av flere karaktertrekk. Helt kort vil jeg nevne vektleggelsen av Jesu ikke-voldslinje, illustrert i vår tid av bl.a. Martin Luther King og Mahatma Gandhi. Moltmann har tro på en etikk som tar til orde for en ikke-voldelig utviklingen av despotiske regimer²⁴⁵. *"A political ethics of peace is not an idealistic utopia of a paradisaal peace. It is the realistic confrontation with the perils of a world which has no peace because it is unjust"*.²⁴⁶ Nevnes bør også etikk som taler for arbeid for rettferdighet og likhet i verden. Urettferdighet er mange ganger årsaken til konflikt.²⁴⁷

For å runde av kan vi si at håpsetikk levd ut under Den Hellige Ånd, er den nye skapelsen allerede nå. Håpsetikk er en kristologisk etikk: *"A Christology in 'messianic dimensions' must be followed by a messianic ethics."*²⁴⁸ Det er en kreativ etikk *"perceiving possibilities and anticipating what will be tomorrow."*²⁴⁹ Håpsetikk er gudsrikeetikk, og gudsrikeetikk er *"...discipleship-ethics, and the ethics of the discipleship of Jesus is the anticipation-ethics of his future."*²⁵⁰

*Because the kingdom of God is the future of all history, it transcends the historical future and all anticipations within history. But in this very way, the kingdom will become the power of hope in history and the source of these anticipations with which we prepare the way for the coming of God.*²⁵¹

*The hope for God's eschatological transformation of the world leads to a transformative ethics which tries to accord with this future in the inadequate material and with the feeble powers of the present and thus anticipates it.*²⁵²

²⁴⁴ *Ethics of Hope*, 163.

²⁴⁵ *Ibid.*, 163; 89.

²⁴⁶ Moltmann, J. (2012). *Ethics of Hope*. (M. Kohl, Trans.) (p. 163). Minneapolis, MN: Fortress Press.

²⁴⁷ Moltmann, *Ethics of Hope*, 165.

²⁴⁸ *Ibid.*, 38.

²⁴⁹ *Ibid.*, 8.

²⁵⁰ *Ibid.*, 38.

²⁵¹ *Ibid.*, 36-37.

²⁵² *Ibid.*, xiii.

3.1.2 Hvordan forstår Moltmann forholdet mellom Guds rike og tid?

Hvor stiller Moltmann seg i forhold tidsdiskusjonen på nittenhundretallet, som vi så i kapittelet om tolkningshistorien til Guds rike? Generelt kan vi si at han ikke faller inn under noen av de etablerte skolene. Han tror ikke at Guds rike ble oppfylt med Jesu komme og oppstandelse, og den påfølgende åndsutgytelsen, som Charles Dodd hevder. Han tror ikke Guds rike, fra Jesu perspektiv, utelukkende ligger i framtiden som Weiss og Schweitzer gjorde. På den tiden Moltmann begynner å skrive er allerede nå – ennå ikke perspektivet, som framstilt bl.a. ved Oscar Cullmann og George E. Ladd, i ferd med å feste seg. Likevel, avgrenser Moltmann sin egen eskatologi seg fra dette perspektivet i klare ordelag.

If the kingdom of God is the quintessence of Christianity's eschatological message, then according to this viewpoint it is 'already there' in a hidden sense, but is 'not yet' present in the sense of being already manifest. The hope is then that what is *not yet* can after all still *be*. But this is only an apparent solution. Resignation knows that everything which 'now already' exists will 'no longer' exist tomorrow; for everything that comes into being passes away, even that which does 'not yet' exist. With these notions of linear time—the 'now already' and the 'not yet'—eschatology cannot be comprehended at all; it can only be dissolved altogether.²⁵³

Det hele koker ned til Moltmanns forståelse av tid. Langs en tidsakse ser han håpet om Guds kommende rike som problematisk – Guds rike ser bare ut som en uendelig utsettelse. I stedet utvikler han en egen form for forståelse av tid "*...which sees the future as the origin and source of time in general – time per se.*"²⁵⁴ Her forekommer det meg at Moltmann forstår tiden mer kvalitativt, enn kvantitativt. Han synes å være mer opptatt av typen tid, enn tid langs en tidsakse. Tiden forstås som først og fremst knyttet opp til den gamle eller den nye skapelsen. Guds rike er ikke om noe som utvikler seg gjennom historien, men om framtiden som noe uventet og nytt som bryter inn i nåtiden.²⁵⁵ "*The eschaton is neither the future of time nor timeless eternity. It is God's coming and his arrival.*"²⁵⁶ Dette er tanken bak Moltmanns utstrakte bruk av begrepet messiansk.

²⁵³ *The Coming of God: Christian Eschatology*, 6.

²⁵⁴ *Ibid.*, 22.

²⁵⁵ *Ibid.*, 7-29.

²⁵⁶ *Ibid.*, 22.

Med det tidsbestemmer Moltmann Guds rike i motsetning til både historisk eskatologi og eksistensiell eskatologi. I *The Coming of God* er den historiske eskatologien representert ved tre eksempler: tradisjonell profetisk teologi, Albert Schweitzers konsekvente eskatologi og Oscar Cullmans frelseshistoriske tilnærming. Han avviser historisk eskatologi fordi det mangler forklaringskraft i møte med utfordringen med at Guds rike ikke er opprettet enda: *"The delay of the parousia' which has continued for two thousand years makes Christian eschatology imposible"*.²⁵⁷ Eksistensiell eskatologi er i boka representert ved de dialektiske teologene Karl Barth, Paul Althaus og Rudolf Bultmann, som alle, i lys av første verdenskrig, *"condemned the link between 'the last things' of eschatology and 'the historical things' that belong to belief in progress, to Christian chiliasm and to the Jesus messianism that was its forerunner and accompaniment"*.²⁵⁸ Selv om Moltmann deler deres oppgjør med framskrittstankegangen til de liberale teologene på i det nittende århundret, han tror ikke på noe kantiansk "etisk samvelde av moralsk disponerte mennesker", mener han de går i motsatt grøft med å gjøre historien helt irrelevant.

Moltmann inntar altså en slags mellomposisjon her. Guds rike er hverken bundet til tid langs en tidslinje (og dermed en produkt av historiens utvikling), eller helt løsrevet fra historien (og dermed noe urelatert til vår verden). Gud bryr seg om historien som arena for utfoldelsen av menneskelivet. Men Guds rike er en størrelse som ikke kommer fra historien selv. Det kommer utenfra, fra framtiden.

Likevel, Guds rike er ikke bare noe vi ser fram til. Guds rike har *"kommet nær"* (Mark 1,14.15; Matt 12,28). Moltmann forstår βασιλεία τοῦ θεοῦ både som kongerike og kongsmakt. Allerede nå, i denne forgjengelige verden, er Guds rike manifestert gjennom Guds kongsmakt.²⁵⁹ I Jesu tjeneste, lære, død og oppstandelse, har Guds rike allerede begynt å vår tid og vår verden. Guds rike, Guds nye skapelse, har allerede begynt å spire i verden gjennom Jesu oppstandelseskraft og Guds ruach's livgivende kraft. Guds rike demonstreres i håpsinspirerte og åndsfylte Jesus etterfølgere, når de som Jesus, allerede nå konfronterer denne verdensorden gjennom sine handlinger reiser opp de fattige, bringer helbredende liv til de og det "uhele" i vår gamle verden. Den gamle verden har allerede møtt den nye.

²⁵⁷ Ibid., 9.

²⁵⁸ Ibid., 17.

²⁵⁹ *The Way of Jesus Christ: Christology in Messianic Dimensions.*

*God's kingdom is as earthly as Jesus himself was, and anyone who looks at Jesus' end will say: through the cross of Christ the kingdom of God is ineradicably implanted on this earth.*²⁶⁰

*The future-made-present creates new conditions for possibilities in history. Mere interruption just disturbs; conversion creates new life.*²⁶¹

3.1.3 Hvordan realiseres Guds rike ifølge Moltmann?

Det korte svaret er: Gud bringer Guds rike. Ikke som det kristne imperiet, som på Konstantins tid. Ikke som kirken, som i Augustins tankegang. Ikke som "det etiske samveldet" til Kant og Ritschl. Ikke som "den stille kraften" i den troendes indre liv, som Adolf von Harnack så for seg. Ifølge Moltmann kommer Guds rike som Guds nye skapelse. Og det har alt med jorden, jordelivet og menneskelivet å gjøre. Guds rike kommer fra Gud som jordens og menneskenes utfrielse. Alt skal bli som Gud har fra begynnelsen hadde tiltenkt det.

Likevel, selv om Moltmann, betoner at Guds rike er Guds handling, kan man jo lure hva han faktisk mener med det. Han avgrenser seg fra tanker om at Guds rike kommer innenfra historien selv, med å vektlegge at Guds rikes krefter kommer til oss fra framtiden, fra Gud. Likevel har han et gjennomgående evolusjonistisk syn på historien, og ser både på Den hellige ånd og Jesus som krefter i denne evolusjonen. Dette kombinert hans sterke betoning av de kristnes rolle i å virkeliggjøre Guds rike i verden, gjør at det krevende å skille det ene fra det andre. Det kan være lett å ende opp med i praksis, det man i teorien avviser. Hans gudsríketeologi krever at man har tunge rett i munnen, for ikke å miste balansen.

Med en så klar tanke, i hvert fall i teorien, om at Guds rike kommer fra Gud og ikke historiens utvikling, er det noen plass igjen for menigheten? Skal den bare passivt vente?

3.1.4 Hvordan forstår Moltmann menighetens forhold til Guds rike?

Moltmann er tydelig på at gudsríketeologi og menighet er tett knyttet sammen. De er ikke sammenfallende størrelser, men han omtaler likevel menigheten som "*one form of the*

²⁶⁰ *Jesus Christ for Today's World*, 20.

²⁶¹ *The Coming of God: Christian Eschatology*, 22.

kingdom of God".²⁶² Ryan A. Neal demonstrerer i sin bok *Theology as Hope: On the Ground and Implications of Jürgen Moltmann's Doctrine of Hope* at "the very core of Moltmann's ecclesiology is an outworking of his doctrine of hope..."²⁶³

Moltmann forstår **gudsriketeologi som grunnlaget for menighetens misjon og budskap:**

*As kingdom-of-God theology, it is of necessity missionary theology, linking the church with society, and the people of God with the peoples of the earth. It becomes a public theology, which participates in 'the sufferings of this present time', and formulates its hopes for God at the places where contemporaries are and exist. Kingdom-of-God theology intervenes critically and prophetically in the public affairs of a given society, and draws public attention, not to the church's own interests but to 'God's kingdom, God's commandment and his righteousness'...*²⁶⁴

Her ser vi hvordan gudsriketeologien til Moltmann kjennetegnes av at den er offentlig og allmenn. Det er en teologi som engasjerer seg i "*the sufferings of this present time*", møter folk der de er, og går kritisk og profetisk inn i det samfunnet den virker i. Drevet av denne teologien, er menigheten ment å være preget av de samme karakteristikkene.

Selv om, som vi har sett, Moltmann er klar på at det er Gud som bringer Guds rike til jorden, har **menigheten en aktiv rolle i forhold til det**. For å beskrive dette forholde benytter han flere sentrale begreper. Følgende sitat gjør bruk av tre viktige begreper som Moltmann bruker for å forklare forholdet mellom menigheten og Guds rike:

*If one hopes for the sake of Christ in the future of God and the ultimate liberation of the world, he cannot passively wait for this future, and, like the apocalyptic believers, withdraw from the world. Rather he must seek this future, strive for it, and already here be in correspondence to it in the active renewal of life and of the conditions of life, and therefore realize it already here according to the measure of possibilities.*²⁶⁵

²⁶² *God for a Secular Society: The Public Relevance of Theology* (Minneapolis, Minnesota: Fortress Press, 1999), 251.

²⁶³ Ryan A. Neal, *The Theology as Hope: On the Ground and Implications of Jürgen Moltmann's Doctrine of Hope* (Eugene, Oregon: Pickwick Publications, 2008), 69-94.

²⁶⁴ Moltmann, J. (2000). *Experiences in Theology: Ways and Forms of Christian Theology*. (M. Kohl, Trans.) (p. xx). Minneapolis, MN: Fortress Press.

²⁶⁵ Jürgen Moltmann, "Hope and History," *Theology Today* 25, no. 3 (1968): 384.

Menigheten er ikke Guds rike, men den "*seeks*", "*strives for*", og er "*in correspondence with*" det. Dette uttrykkes bl.a. i menighetens "*active renewal of life*". Et annet viktig begrep Moltmann benytter for å beskrive forholdet mellom Guds rike og menigheten er å forberede. I *Ethics of Hope* presiserer han at Guds rikes etablering ikke ligger ikke i hendene til menigheten. Likevel, skal menigheten "*prepare the way for God's coming*". Videre i samme avsnitt møter vi et annet nyttig og sentralt begrep: forventning. I følge Moltmann har menigheten i oppgave å åpne "*closed doors and lethargic hearts in expectation of his coming*".²⁶⁶

Tanken om foregripelse (anticipation) er også sentralt her her, og må derfor nevnes.²⁶⁷ En av måtene menigheten "*anticipates the kingdom of God in Jesus' name*", er når den omvender seg til "*his future*" og frir seg selv fra "*imprisonment in its past*".²⁶⁸ Denne forventningen gjennom omvendelse til Guds framtid, beskrives senere i den samme boka som omvendelse fra "*this world of oppression, death and evil*", og til Guds rikes "*future of life, righteousness and freedom... under the conditions of this world and this society*". Denne omvendelsen innbefatter alle sider ved mennesket og menneskelivet, inkludert det samfunnssystemet mennesket lever under i den grad det er mulig "*under the conditions of this world and this society*"²⁶⁹. Menigheten "*work for a corresponding reevaluation of this world's values, so that they may be in conformity with the coming world of God*".²⁷⁰ Her forstår jeg Moltmann dithen at han mener menigheten nærmest skal bane vei for Guds rikes komme, gjennom aktiv deltakelse i å forandre verden til det den ifølge evangeliet om riket er bestemt til.

Også i **menighetens "indre" liv**, er Guds rike "anticipated" i frelseserfaring, i feiringen av nattverden og forkynnelsen av Kristus som frelser og Herre²⁷¹. Her står Den hellige ånd sentralt: "*As the historical community of Christ, therefore, the church is the eschatological creation of the Spirit.*"²⁷² Faktisk omtaler Moltmann Ånden som "*the Sacrament of the Kingdom*".²⁷³ Selve evangeliet er "*the mediation between the coming kingdom of God and*

²⁶⁶ *Ethics of Hope*, 55.

²⁶⁷ *The Church in the Power of the Spirit: A Contribution to Messianic Ecclesiology*, 193-94.

²⁶⁸ *Ibid.*, xiv.

²⁶⁹ *Ibid.*, 80-81.

²⁷⁰ *Ethics of Hope*, 39.

²⁷¹ *The Church in the Power of the Spirit: A Contribution to Messianic Ecclesiology*, 131.

²⁷² *Ibid.*, 33.

²⁷³ *Ibid.*, 199-203.

the person who is turning to freedom". Guds rike er til stede i gjennom Ordet "wherever men and women entrust themselves to it".²⁷⁴

Menigheten farer ikke med ønsketenkning og grunnløse håp. Den kjemper mot *"the forces of death in the very midst of life"*. Den er drevet av forvissningen om Jesu oppstandelse, *"the great turning point of all things"*. Dette borger for *"the eschatological turning point for the world"* i framtiden.²⁷⁵ **Drevet av oppstandelsens forvissning**, sier Moltmann til de kristne, må vi *"commit ourselves to a love for life everywhere and at all times... The love for life against death here is a wonderful resonance of the future of eternal life there."*²⁷⁶

Formet av Jesu tjeneste, skal menigheten forkynne Guds rikes nærhet og følge det opp med de samme gudsricketegnene som Jesus: helbredelser²⁷⁷, løse ut og reise opp (Matt 10,7-8; Sml Matt 11,5-6). Å følge etter Jesus fører uunngåelig til *"the poor, the sick, to 'surplus people' and to the oppressed... to unimportant people, people 'of no account'...to the fellowship of 'the least' of his brothers and sisters (Matt. 25)"*. Som Kristus tar menigheten tak i samfunnet den bor i *"at its lowest point, among the miserable, the despised and the unimportant."*²⁷⁸ De *"testifies to the world that there is salvation even in danger, testifies to what is permanent in a world passing away and to an eternal future in transitory time."*²⁷⁹

Jesu gudsrikeforkynnelse i evangeliene, kjennetegnes av at det er offentlig og allment relevant.²⁸⁰ I den forstand, er det **politisk av natur**. I følge Moltmann er Jesu og menighetens forkynnelse i bunn og grunn den samme.²⁸¹ Derfor framholder han at menighetens identitet og relevans ligger i dens offentlige, allmenne og politiske budskap. Dette budskapet har sitt ankerfeste i gudsricketeologien, og skiller det fra alminnelig utopisk tenkning ved at det har sitt utgangspunkt i *"the person and history of Christ, and unfolded out of the experiences of his Spirit."*²⁸²

²⁷⁴ Ibid., 80.

²⁷⁵ *Ethics of Hope*, 39.

²⁷⁶ Ibid., 60. Moltmann, J. (2012). *Ethics of Hope*. (M. Kohl, Trans.) (p. 60). Minneapolis, MN: Fortress Press.

²⁷⁷ Moltmann bruker begrepet nokså vidt, og "helbredelser" behøver ikke vise til mirakuløse helbredelser i klassisk forstand.

²⁷⁸ Moltmann, *The Way of Jesus Christ: Christology in Messianic Dimensions*, 43.

²⁷⁹ *Ethics of Hope*, 39.

²⁸⁰ *The Way of Jesus Christ: Christology in Messianic Dimensions*, 116-36.

²⁸¹ *The Church in the Power of the Spirit: A Contribution to Messianic Ecclesiology*, 82.

²⁸² *God for a Secular Society: The Public Relevance of Theology*, 1.

Menighetens tjeneste i verden handler om selve livet. Gud eier og er opphavet til livet og skapelsen, og blir *"sanctified through the people who believe God"*. Jorden er ikke herreløs, men er Guds *"beloved creation"*. Menighetens helliggjørelse handler om *"integrating ourselves once more into the web of life from which modern society has isolated men and women, and is separating them more and more."*²⁸³

3.1.5 En oppsummering av Moltmanns gudsríketeologi

Moltmanns gudsríketeologi er grunnleggende formet av hans eskatologi, forstått som verdens og menneskenes nyskapelse. Dette er følgelig også hans grunnleggende forståelse av Guds rike. Guds rike er Guds nye skapelse, og verdens og menneskenes framtid. Dette ser vi kristologisk i Jesu forkynnelse og liv generelt, og i Jesu død og oppstandelse spesielt. I og med Jesus har allerede *"den kommende verdens krefter"*, nyskapelsen, og Guds framtid kommet til oss. Tilsvarende ser vi i Moltmanns pneumatologi at Åndens tilstedeværelse i verden nå, er å forstå som Guds rikes sakrament: Åndens arbeid i verden og i menneskene, representerer Guds rikes nærvær allerede her og nå. Guds rike er preget av Guds trinitaritet, og gjensidighet, sosialitet og kjærlighet står derfor sentralt. Guds rikes etikk er etikk formet av det man forventer skal komme med Guds rike. Denne etikken sentrerer om en kjærlighet til livet slik vi ble vist det i Jesu liv, død og oppstandelse.

Moltmann forstår ikke Guds rike og menigheten som en sammenfallende størrelse. Menigheten består av mennesker i et fellesskap som i forventning av Guds rikes framtid, gjennom ånden, tar til orde for en reevaluering av denne verdens verdier og ordninger. Drevet av visjonen om Guds rike forsøker den, innenfor de rammer dagens verden tillater, å virkeliggjøre Guds kommende verden allerede her og nå. Dette skjer gjennom et politisk og sosialt engasjement i verden.

3.2 En kort drøfting av Moltmanns gudsríketeologi

Moltmanns gudsrike tenkning har vært på det teologiske markedet en stund, og har vært drøftet av diverse teologer i mange år allerede. Jeg forsøker i dette avsnittet å koble meg på

²⁸³ *The Spirit of Life: A Universal Affirmation*, 171-72.

denne samtalen. Drøftelsen her blir relativt kort, da jeg vil drøfte Moltmann i sammenligningen med Wright senere i oppgaven.

Jeg vil derfor ordne dette delkapittelet rundt de tre spørsmålene jeg oppgav i denne oppgavens :

1. I hvilken grad er bruken av Bibelen overbevisende?
2. I hvilken grad gir gudsríketeologien mening i lys annen kunnskap?
3. I hvilken grad er gudsríketeologien hans relevant for menigheten i vesten?

3.2.1 I hvilken grad er bruken av Bibelen overbevisende?

Til å være en systematisk teolog, vurderer jeg Moltmann til å bruke Bibelen i en vesentlig grad. Ofte er han interessert i temaer heller enn enkelttekster.²⁸⁴ Det er også typisk for Moltmann å bruke Bibelen til å utfordre oppfatninger innen teologien og blant kristne, som han mener er feil. Et godt eksempel her er hans tilbakevisning av sjelens udødelighet og frelse forstått som sjelens vandring til Guds nærvær i himmelen. Med Bibelen i hånd vil han da vise til at dette er en fremmed tanke i Bibelen og at det er oppstandelsen av kroppen som er frelse i bibelsk forstand.²⁸⁵

Imidlertid er det flere som har etterlyst en mer grundig eksegesi og en mer uttalt og konsekvent hermeneutikk hos Moltmann. I hans tidlige verk, var hans tilnærming til det bibelske materialet ofte en veksling mellom den bibelske historien og en tilsvarende konkret situasjon i vår verden.²⁸⁶ I mer nylig tid, er den bibelske tilnærmingen preget av teologiske tradisjoner som han overtar.²⁸⁷

I min research av Moltmann og hans gudsríketeologi har jeg knapt kommet over et eneste sted der han eksegetisk argumenterer for hvorfor han tolker en tekst akkurat som han gjør. Følgende eksempel kan kanskje illustrere poenget: En sentral tekst i den gudsríketeologiske tolkningshistorien, er Jesu forkynnelse i Mark 1,15: "Tiden er inne, Guds rike er kommet nær". Hva kan Jesus ha ment med det? Sentral for forståelsen av dette er det greske ordet *ἐγγύς*. Her viser Moltmann til Luthers oversettelse av ordet, og erklærer at han følger den. I

²⁸⁴ For eksempel i *The Coming of God: Christian Eschatology*, 78-85. Her sporer han utviklingen av synet på døden i det gamle testamentet.

²⁸⁵ Ibid., 58-71.

²⁸⁶ Bauckham, *The Theology of Jürgen Moltmann*, 25-26.

²⁸⁷ Moltmann, *Ethics of Hope*, 3-41.

tillegg følger han et enkelt logisk resonnement: siden Guds rike ikke er synlig for det blotte øye, må ordet bety "nær" i betydningen dets krefter har kommet nær. Moltmann nevner ingenting, som Weiss²⁸⁸, om Matt 12,28, der ordet φθάνω er brukt om Guds rikes nærhet i Jesu demonutdrivelse.

I det hele tatt er mitt inntrykk at Moltmann aldri gir gjør noe seriøst forsøk på utlede sin gudsricketologi eksegetisk fra evangelietekstene. Hans metode synes heller å være å nærme seg tekstene med sitt på forhånd etablerte eskatologiske rammeverk, hvorpå han mer eller mindre vilkårlig strør på med Jesus ord som støtter det han sier.

Dette henger mest sannsynlig sammen med Moltmanns selverklærte teologiske metode i forbindelse med Guds rike: *"Theology springs out of a passion for God's kingdom and its righteousness and justice... In that passion, theology becomes imagination for the kingdom of God in the world, and for the world in God's kingdom"* ²⁸⁹

Moltmann synes å være klar over denne kritikken mot han, og innrømmer sin mangel på bibelkunnskap og at han en gang i løpet av 1970-årene gav opp eksegesen:

Other people have ironically criticized my use of the Bible as a 'use à la carte', although it is no different in principle from the way Karl Barth or Basil the Great used Scripture—except in the deficiency of my biblical knowledge. In Theology of Hope (1964; ET 1967) I was still able to pick up the Old and New Testament exegesis of Gerhard von Rad and Ernst Käsemann with which I was familiar. But then, sometime in the 1970s, the exegetical discussion became hazy and confused for me, and the hermeneutic discussion even more. I found it more of a hindrance in listening to the biblical texts. In Germany, historical and theological exegesis parted company. Historical criticism disappeared almost entirely. Finding myself at a loss, I then doubtless developed my own post-critical and 'naive' relationship to the biblical writings, and tried to find my own way through the texts. As I did so, I discovered how

²⁸⁸ Se denne oppgaven side...

²⁸⁹ Moltmann, *Experiences in Theology: Ways and Forms of Christian Theology*, xx. Se også drøftingen i Guttesen, *Leaning into the Future: The Kingdom of God in the Theology of Jürgen Moltmann and the Book of Revelation*, 21-26.

much at home I felt in the Bible, and how gladly I let myself be stimulated to my own thinking by different texts ²⁹⁰.

Moltmann virker aldri til å gjøre noe seriøst forsøk på å forstå Guds rike ut fra Bibelen. Han bruker begrepet mer som et symbol på den framtiden han søker, og god framtid for alle mennesker, og som han mener han finner støtte for i Bibelen.²⁹¹ Han bruker heller ikke begrepet Guds rike konsekvent. Normalt bruker han det til å referere til den nye skapelsen, den nye jorda. I *The Coming of God* skiller han nettopp mellom "*the symbol of the new creation of all things*" og "*symbol of the kingdom*" ²⁹² Moltmann er derfor ikke så nyttig hva gjelder å utruste oss med en solid bibelsk basis for betydning av Guds rike.

3.2.2 I hvilken grad gir gudsricketeologien mening i lys av annen kunnskap?

Moltmann kommer mer til sin rett når det gjelder å la ideene sine om Guds rike, knytte an til den verden vi lever i nå. Innen klassisk teologi kunne man kanskje tenke at en overskrift som "*Christ after Chernobyl*" var en kategori sammenblanding, men ikke hos Moltmann.²⁹³ Han har et bemerkelsesverdig grep på virkeligheten. Det er ingen åndelig livsfjernhet å spore hos han. Et kjennetegn ved hans gudsricketeologi, kan sies å være hans evne til å gi det mening i forhold til det vi vet om verden utenom Bibelen.

En av de siden ved Guds rike som Moltmann forsøker å gi en ny mening, er dets forhold til tid. Og det som driver han er dette: "*The delay of the parousia' which has continued for two thousand years makes Christian eschatology impossible*". I dag er det en slags enighet om at alt nå – ennå ikke perspektivet best forklarer nåtid og framtid i Jesu forkynnelse. Imidlertid, som vi så under avsnitt 3.1.2, avgrenser Moltmann sin egen eskatologi mot dette perspektivet. I stedet har han sitt eget perspektiv: "*the coming of God*". Dette baserer han på ett eneste vers fra Bibelen: "*Jeg er Alfa og Omega, sier Gud Herren, han som er og som var og som kommer*" (Åp 1,8). Framtiden eksisterer allerede og kommer oss i møte.²⁹⁴

²⁹⁰ Moltmann, *Experiences in Theology: Ways and Forms of Christian Theology*, xxi.

²⁹¹ Han refererer ofte til "*the symbol of the kingdom*". Se f.eks. *The Coming of God: Christian Eschatology*, 131; *Experiences in Theology: Ways and Forms of Christian Theology*, 127; *God for a Secular Society: The Public Relevance of Theology*, 240.

²⁹² *The Coming of God: Christian Eschatology*, 131-32.

²⁹³ *Jesus Christ for Today's World*.

²⁹⁴

Men er dette mer enn en filosofisk finurlighet? Jeg kan ikke se at det løser problemet med *"the delay of the parousia"*. Vi har jo, samme hvilken kant tiden kommer fra, uansett ventet i to tusen år. Framtiden kan like godt eksistere og være virkelig, selv om tiden beveger seg framover. Jesus sa skulle gå og gjøre *"i stand et sted for"* oss (John 14:3). Og Paulus tenkte om seg selv og efeserne at de allerede *"i Kristus Jesus" var "reist oss opp fra døden sammen med ham og satt oss i himmelen med ham"* (Ef 2,6). Moltmanns løsning kan oppleves litt som filosofisk å gå over bekken etter det samme vannet. Jeg stiller meg bak Mark Saucy som synes Moltmann er forvirrende.²⁹⁵

Som vi så i avsnitt 3.1.4 legger Moltmann betydelig vekt på menighetens aktive rolle i verden. Menigheten kan ikke bare sitte stille å vente på at Gud skal virkeliggjøre sitt rike. Menigheten er drives av sitt håp til å foregripe, aktivt arbeide for, strebe etter den framtiden den venter på. Dette er ikke basert på plikt, som hos Kant, men inspirert av den framtiden menigheten venter på. Håpet om en ny verden, frigjør til å handle. Verden er ikke et håpløst sted. I lys av den verden vi ser på nyhetene, og den kristne menigheten i Norges skrumpende tall, er det legitimt å spørre om Moltmann tar for hardt i. Er han for optimistisk på vegne av menigheten? Har han pålagt den for mye ansvar for verden?

En kjent moralfilosof som vil svare ja på disse spørsmålene er Stanley Hauerwas (1940-). Han er en omtales som en postliberal kristen, og sier dette om forholdet mellom menigheten og verden for øvrig: *"The Christian must be uninvolved in the politics of our society and involved in the policy that is the church"*²⁹⁶ Bakgrunnen for hans ståsted er en reaksjon på den liberale kulturkristendommen i USA, og derav betegnelse postliberal. Hauerwas mener verden og menigheten har blitt så like, at de er vanskelig å skille fra hverandre. Han betoner at den kristne menigheten er kalt til å være noe annet enn verden, og dens oppgave er å være kirke, ikke verdens redningskorps.²⁹⁷ Moltmanns forhold til verden er langt tettere. Arne Rasmusson har skrevet en doktoravhandling som sammenligner de to forståelsene av forholdet mellom menigheten og resten av verden. Den viser at spørsmålet er komplekst og

²⁹⁵ Mark Saucy, *The Kingdom of God in the Teaching of Jesus in the 20th Century* (Dallas, Texas: Word Publishing, 1997), 225-32.

²⁹⁶ Stanley Hauerwas, *A Community of Character: Toward a Constructive Christian Social Ethic* (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1981), 74. Sitert i Moltmann, *Ethics of Hope*, 31.

²⁹⁷ *Ibid.*, 30-33.

nødvendig å tenke igjennom for enhver som befatter seg med gudsríketeologi.²⁹⁸ Forholdet mellom menighetens innsats i verden og Guds aktivitet i verden, kan anta former som ligner litt på forholdet mellom tro og gjerninger innen soteriologien.

Som allerede nevnt er Moltmanns perspektiv på Guds rike og tid, "*the coming of God*". Gud kommer oss og vår verden i møte fra framtiden. Med tanke på Moltmanns generelle evolusjonistiske tilnærming til det skapte, er det nærliggende å tro at Moltmann tenker på en lignende måte om gjenskapelsen. Jeg har inntrykk av at han ser for seg "*the coming of God*" som en prosess, men han snakker også om at det vil møte motstand. Jeg tenker den praktiske konsekvensen av en slik måte å tenke Guds rike og verden på, er at verden stadig blir mer i tråd med det Gud har planlagt for den. Hvor vidt det er tilfellet er vanskelig å svare på. Det vil kreve omfattende drøfting for å finne fram til metoder og kriterier for å måle det. Moltmann vil antakelig ikke se på det som en velverdt forsøk.²⁹⁹

3.2.3 Hvilken relevans har gudsríketeologien for menigheten i Norge?

Den sterke betoningen av håp hos Moltmann, gjør han relevant i vår tid. Vi lever i en tid med mange mørke skyer i horisonten for verden og menneskeheten. Miljøkrisen og faren for atomkrig er forhold mange er opptatt av. Den tradisjonelle framstillingen av det kristne håpet som sjelens flukt fra verden frastår tamt og individualistisk, i forhold til prospektet om at hele verden skal fornyes. Håp for verden er en etterspurt vare om dagen. Moltmanns framstilling av menigheten som en gruppe mennesker som i Jesus livsvisjon har sett menneskehetens feilspor, og som er motivert til å gjøre noe med det kan gi nye muligheter for relevans. Håpsteologien utgjør en fortelling for menneskene som er aktuell, når den moderne framskrittsfortelling fører oss lenger og lenger inn i problemer. Moltmanns gudsríketeologi har mange spennende perspektiver å tilby her, særlig i *Ethics of Hope*.

Moltmann ønsker å identifiserer seg selv med frigjøringsteologien, og mener det er en forbindelse mellom håpsteologi og frigjøringsteologi.³⁰⁰ Det ironiske er at flere frigjøringsteologer, f.eks. Gustavo Gutierrez, heller distanserer seg fra Moltmann og sier han

²⁹⁸ Arne Rasmusson, *The Church as Polis: From Political Theology to Theological Politics as Exemplified by Jürgen Moltmann and Stanley Hauerwas* (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1995), 11-28.

²⁹⁹ Moltmann, *The Coming of God: Christian Eschatology*, 261.

³⁰⁰ Tim Chester, *Mission and the Coming of God: Eschatology, the Trinity and Mission in the Theology of Jürgen Moltmann and Contemporary Evangelicalism* (Eugene, Oregon: Wipf and Stock Publishers, 2006), 85.

er for teoretisk. Deres kontekst krever mindre tenkning og mer handling.³⁰¹ Dette viser at Gudsriketeologi i praksis vil måtte se forskjellig ut i forskjellige sammenhenger.

³⁰¹ Gustavo Gutierrez, *A Theology of Liberation*, 15th Anniversary Edition, Kindle Edition ed. (Maryknoll, New York: Orbis Books, 1988), 11-12.

4. N. T. Wright gudsríketeologi

N. T. Wright har, i likhet med Moltmann, heller aldri skrevet en bok om gudsríketeologi. Gudsríketeologisk tenkning er likevel et gjennomgående tema i hans skrivning. Dette gjelder særlig de bøkene som omhandler hans Jesusforskning, men er også overraskende prominent i hans skrivning innen og bidrag til Paulusforskningen.³⁰² Den første oppgaven vi står overfor er derfor, som i tilfellet med Moltmann, å sammenstille hans spredte tanker om Guds rike, til en sammenhengende gudsríketeologi.

Vi skal deretter, som med Moltmann, drøfte hans gudsríketeologi ut fra de samme tre kriteriene. Men først en sammenfatning.

4.1. En sammenfatning av N. T. Wrights gudsríketeologi

I motsetning til Moltmanns mer filosofiske og konseptuelle tilnærming, er N.T. Wright sin gudsríketeologi mer narrativ av natur. Den er tettere knyttet til bibelteksten, både begreps- og innholdsmessig. Selv om den er gjennomgående og generelt bibelteologisk, har den sitt helt klare origo i Jesu liv, lære, død og oppstandelse. Wright forstår nemlig denne fortellingen først og fremst som en "kingdom-launching" fortelling.³⁰³ Den tradisjonelle kristne forståelsen om at Jesu stedfortredende offerdød er hovedpoenget med Jesus, gjør han til en del av Jesu større "kingdom-launching" prosjekt.³⁰⁴

Jeg vil i sammenfatningen min av Wrights gudsríketeologi, bruke de samme grunnspørsmålene som ramme, som i forbindelse med Moltmann. Dette gjør jeg ikke bare fordi det gjør det enklere og mer oversiktlig å sammenligne Moltmann og Wright senere i oppgaven. Jeg har valgt å bruke disse spørsmålene, som tidligere nevnt³⁰⁵, fordi jeg mener de reflekterer de viktigste og mest prominente problemstillingene i Guds rikes

³⁰² Wright framholder at selv om Paulus ikke bruker uttrykket direkte like ofte som Jesus gjør det i evangeliene, er Guds rike å forstå som et underliggende tema til alt Paulus snakket om. I følge Wright, har Paulus og Jesus grunnleggende samme verdenssyn.

³⁰³ N. T. Wright, *The Day the Revolution Began: Reconsidering the Meaning of Jesus's Crucifixion* (London: SPCK, 2016), 355; *Simply Jesus: Who He Was, What He Did, Why It Matters* (London: SPCK Publishing, 2011), 166-67; *How God Became King - Getting to the Heart of the Gospels*, 215.

³⁰⁴ *How God Became King - Getting to the Heart of the Gospels*, 216-17, 28, 31-32, 35; *The Day the Revolution Began: Reconsidering the Meaning of Jesus's Crucifixion*, 210.

³⁰⁵ Se side i denne oppgaven.

tolkningshistorie. De utgjør viktige spørsmålene å avklare i forhold til en gjennomtenkt, bibelsk og relevant gudsríketeologi i dag.

4.1.1 Hvordan forstår Wright Guds rikes natur?

Som et utgangspunkt, vel vitende om faren for overforenkling, kan følgende setning på mange måter oppsummerer hvordan Wright forstår hva Guds rike natur: Gud som konge på jorden og følgene av det.³⁰⁶

Innledningsvis merker vi oss her to hovedingredienser i Wrights forståelse av hva Guds rike er. For det første har vi **kongsinnsettelsen**. Wright bruker mye tid på å forklare hva som leder opp til at Gud blir konge, hvordan han blir konge, og hva slags konge han er.³⁰⁷ For det andre har vi **kongsutøvelsen**. Noe skjer som følge av at Gud har blitt konge, og det skjer på jorden. Guds rike hos Wright, er uløselig knyttet til jorda og menneskelivet. Det er en jordnær og livsnær gudsríketeologi, i samtlige av ordenes betydning.

Vi vil nå se nærmere på hva Wright faktisk legger i dette, og et helt naturlig sted å begynne er hans forståelse av Jesus. Wrights tilnærming til Jesus kan minne om Albert Schweitzer sin, i at han forsøker å forstå Jesus *både* ut fra hans lære og hans handlinger. De to komplementerer hverandre. Som vi så i kapittelet om Guds rikes tolkningshistorie, er det ofte når man løsriver Jesusuttalelsene fra Jesusfortellingene, at man sporer av.³⁰⁸ I motsetning til f.eks. Albert Ritschl, som tolket Guds rike i allmenmenneskelige etiske kategorier alla Kant, nærmest løsrevet fra Jesu egen samtid, er Wrights varemerke forsøket på å forstå Jesus i sin jødiske sammenheng og samtid, før han og hans budskap tolkes inn i vår samtid. Wrights bestemmelse av hva Guds rike er og handler om, er derfor i stor grad informert av den historiske sammenhengen til Jesu gudsríkforkynnelse.³⁰⁹ Her benytter han, i tråd med Jesusforskningens "tredje jakt", som han jo er en betydningsfull del av, både historiske, sosiologiske og antropologiske innfallsvinkler. Til sammenligning bruker Moltmann knapt nok noe tid på Jesu historiske sammenheng. Han overtar stort sett ferdig

³⁰⁶ N. T. Wright, *Surprised by Hope* (London: Society for Promoting Christian Knowledge, 2007), 213-14.

³⁰⁷ Han har skrevet en hel bok om dette: *How God Became King - Getting to the Heart of the Gospels*.

³⁰⁸

³⁰⁹ Wright, *Jesus and the Victory of God*, 13-27, 83-124; Valen-Sendstad, *Palestina På Jesu Tid: Spannende, Skremmende Og Fascinerende*, 226-29.

teologiserte betraktninger om Jesu liv og lære fra andre teologer, og drøfter kun sporadisk og overfladisk alternativene.

4.1.1.1 Guds rike som jødisk kategori

"Tiden er inne, Guds rike er kommet nær" (Mar 1,15). I følge Markus var det slik Jesus begynte sin gjerning. Alle fire evangeliene, men særlig de synoptiske, gjør annonseringen av Guds rike til Jesu hovedanliggende. Hva mente Jesus med at Guds rike var kommet nær? Wright argumenterer for at det var "*a Jewish way of talking about Israel's god becoming king*", og at det innebar at "*the world of space and time, would at last be put to rights.*" I følge Wright var dette den rådende jødiske eskatologiske tenkning på denne tiden, og ikke, som Weiss og Schweitzer hevdet, verdens undergang.³¹⁰ Han mener evangeliene framstiller fortellingen om Jesus på en slik måte at han blir stående som oppfyllelsen av løftene i GT om at dette skal skje, og at Jesus selv forstod sin egen tjeneste på samme måte.³¹¹

Det er her nøkkelen til å forstå gudsrikeforkynnelsen til Jesus ligger ifølge Wright: det dreier seg om en "*the Jewish way of talking*", om "*Jewish eschatology*".

Wrights tilnærming for å forstå Guds rike i Jesu forkynnelse, er så å si å forsøke å rekonstruere hva en jøde kan ha hørt og forstått når Jesus gikk rundt og proklamerte og demonstrerte Guds rikes nærhet. Jøder på denne tiden var på bristetpunktet av forventning om at deres Gud var ved å gripe inn og endelig bli konge, om at han skulle befri dem, og "*put the world to rights*".³¹² "*To say 'the kingdom of god is at hand' makes sense only when the hearers know 'the story so far' and are waiting for it to be completed.*"³¹³ For Wright er "*the story so far*" primært den bibelske fortellingen, slik vi finner den i det gamle testamentet. Vi skal nå se nærmere på hvordan Wright bruker den fortellingen til å forstå Guds rikes natur?

4.1.1.2 Guds rikes forhistorie

Forhistorien til Guds rike, slik Wright argumenterer jøder på Jesu tid ville forstå den, har grunnleggende tre elementer: skapelsen, syndefallet og Israel.³¹⁴ Wrights forståelse av Guds rike er nøye knyttet til alle tre.

³¹⁰ Wright, *Jesus and the Victory of God*, 202-03.

³¹¹ *Simply Christian* (London: SPCK, 2006), 85.

³¹² *Ibid.*

³¹³ *Jesus and the Victory of God*, 226.

³¹⁴ *Scripture and the Authority of God* (London: SPCK, 2005), 88-89.

Skapelsen

Det første elementet, handler om **den verden som en gang var**. Jødene på Jesu tid trodde fast på at deres Gud var skaperen av "*himmelen og jorden*" (1 Mos 1,1). Det var en fysisk verden som han selv erklærte "svært god", slik den kom fra hans skaperhånd (1 Mos 1,31). Han var hele jordens konge, og var den som satte menneskene til å "å dyrke og passe hagen" (1 Mos 2,15), og til å "råde over" skaperverket (1 Mos 1,26-28), på vegne av seg selv.

For Wright er dette et grunnpremiss for hans gudsríketeologi. Man kan på mange si at gudsríketeologien er plantet i og vokser ut av hans skapelsesteologi. Wrights forståelse av to sentrale uttrykk i skaperfortellingene illustrerer dette godt.

For det første, har vi uttrykket "**himmelen og jorden**". I Wrights hode er dette alltid et begrepspar, der "jorden" står for menneskenes sfære, mens "himmelen" tilsvarende står for Guds sfære.

Earth and heaven are made to overlap with one another, not fitfully, mysteriously and partially as they do at the moment, but completely, gloriously and utterly.... The great drama will end, not with 'saved souls' being snatched up into heaven, away from the wicked earth and the mortal bodies which have dragged them down into sin, but with the New Jerusalem coming down from heaven to earth, so that 'the dwelling of God is with humans' (Revelation 21:3).³¹⁵

Ut utyper og forklarer videre hva han mener her:

Heaven and earth... are different, radically different; but they are made for each other in the same way... as male and female. And, when they finally come together, that will be cause for rejoicing in the same way that a wedding is: a creational sign that God's project is going forwards; that opposite poles within creation are made for union, not competition; that love and not hate have the last word in the universe; that fruitfulness and not sterility is God's will for creation.³¹⁶

Med andre ord, Guds verden og vår verden hører sammen. Gud er involvert og engasjerer seg i vår verden.³¹⁷ Bibelen beskriver ikke et "split-level univers", med Gud ovenpå i sin egen

³¹⁵ *Simply Christian*, 185.

³¹⁶ *Surprised by Hope*, 116.

³¹⁷ Dette er særlig tydelig i profetilitteraturen i det gamle testamentet.

lille verden. Gud og natur er ikke to urelaterte størrelser, slik opplysningstidens tenkere ville ha de til.³¹⁸ Endemålet i den bibelske fortellingen er at "*Guds bolig er hos menneskene*" (Åp 21,3), og at "*Gud skal være alt i alle*" (1 Kor 15,28). Wright ser på dette øyeblikket som oppfyllelsen av bønnen Jesus lærte bort: "*la ditt rike komme, la din vilje skje på jorden som i himmelen*" (Matt 6,10) være oppfylt.³¹⁹ En gudsríketeologi som vokser ut av en slik jord, vil uunngåelig handle om politikk, økologi, økonomi og alt som har med forvaltningen av jorda å gjøre. Det er en gjennomgående "denneverdensk" gudsríkeforståelse, i sterk kontrast til de greske kirkefedrenes og Augustins "annenverdenske". Hos Wright har Guds rike alt å gjøre med denne verden.

Det andre uttrykket som illustrerer hvordan Wrights gudsríketeologi vokser ut av hans skapelsesteologi, er "***Gud skapte mennesket i sitt bilde***" (1 Mos 1, 27). Tolkningshistorisk har det vært uenighet om hvordan dette skal forstås i praksis. Ofte har det dreid det seg om diverse varianter av likhetstrekk mennesket har med sin Skaper i utseende og/eller i intellektuell/moralsk kapasitet.³²⁰ Wright benekter ikke at disse kan ha noen sannheter i seg, men tolker selv uttrykket mer funksjonelt. Han forstår det hebraiske ordet for "bilde" som et slags sladrespeil, f.eks. for å se rundt en sving eller et hjørne. Som et sladrespeil reflekterer begge veier, er mennesket ment å både reflektere Guds godhet og visdom inn i verden gjennom å følge hans veier og ta vare på skaperverket, og reflektere tilbake til Skaperen lov og pris, på vegne av seg selv og Skaperverket for øvrig.³²¹

But God has ordered his world in such a way that his own work within that world would take place not least through one of his creatures in particular, namely the human beings who reflect his image. That, I believe, is central to what the notion of 'being made in God's image' is all about. God intends his wise, creative, loving presence and power to be reflected, 'imaged' if you like, into his world through his human creatures.³²²

³¹⁸ Wright, *Surprised by Hope*, 86-76, 231-32.

³¹⁹

³²⁰ Se f.eks. Wenhams oversikt i Gordon J. Wenham, *Genesis 1-15*, ed. Glenn W. Barker David A. Hubbard, vol. 1, *Word Biblical Commentary* (Waco, Texas: Word Books Publisher, 1987), 27-30.

³²¹ Wright, *Simply Jesus: Who He Was, What He Did, Why It Matters*, 210.

³²² *Surprised by Hope*, 218.

At its height, which according to Genesis 1 is the creation of humans, it was designed to reflect God, both to reflect God back to God in worship and to reflect God into the rest of creation in stewardship.³²³

...he placed within his world a looking-after creature, a creature who would demonstrate to the creation who he, the creator, really was, and who would go to work to develop the creation and make it flourish and fulfil its purpose.³²⁴

Gud har altså en intensjon om å "råde over verden" gjennom menneskene, sine "imagebearers"³²⁵, "looking-after creatures"³²⁶, sitt "royal priesthood"³²⁷. Det er menneskenes "human vocation". I Wrights gudsriketeologi er menneskets plass som forvaltere helt sentral. Dette skal vi se nærmere på i dette kapitlet, under overskriften "*Hvordan forstår Wright menighetens forhold til Guds rike?*"

Syndefallet

Det andre elementet i Guds rikes forhistorie, er hva som gikk galt med Guds opprinnelige skaperverk. Her vedgår Wright at han nok gjør mer ut av dette de bibelske forfatterne selv. Han rettferdiggjør det med at store deler av det nye testamentet forutsetter syndefallfortellingen, og hevder at det på tross av forskjellige oppfatninger av den blant jøder på Jesu tid, "*...the overall picture, of a good creation spoiled, is widespread and arguably assumed more or less across the board in early Christianity.*"³²⁸

Bibelfortellingen beskriver at mennesket lot seg friste av muligheten til "å stige i gradene" fra å være medregent, til å bli guder selv (1 Mos 3,4-6). Vi fortelles at menneskene fylte verden med urett og ondskap, i stedet for godhet (1 Mos 4,6-8; 6,5). Wright forstår "syndefallet" som "*the refusal of humans to play their part in God's purposes for creation as a whole.*"³²⁹ Han ser på ursynden som "*a vocational failure as much as what we call a moral failure.*"³³⁰ Videre forklarer han at

³²³ Ibid., 105.

³²⁴ *Simply Christian*, 32.

³²⁵

³²⁶

³²⁷

³²⁸ Wright, *Scripture and the Authority of God*, 88-89.

³²⁹ *The Day the Revolution Began: Reconsidering the Meaning of Jesus's Crucifixion*, 103.

³³⁰ Ibid.

Adam and Eve were told that they would die on the day they ate the fruit; what actually happened was that they were expelled from the garden. Turning away from the worship of the living God is turning towards that which has no life in itself. Worship that which is transient, and it can only give you death. But when you do commit that idolatry, evil is unleashed into the world, setting off chain reactions with incalculable consequences. Mysteriously, this out-of-jointness seems to become entangled with the transience and decay necessary within the good-but-incomplete creation³³¹

"*Out-of-jointness*" er altså Wrights diagnose på verden ut fra bibelfortellingen. Han ser dette i vår verden på flere nivåer: fattigdom, kriminalitet, naturkatastrofer, urettferdighet, brutte forhold til våre medmennesker osv.³³² Wright argumenterer for at det er rimelig å mene at verdens "*out-of-jointness*" var en vanlig oppfatning blant jøder på Jesu tid også.

Israel

Det tredje elementet i Guds rikes bakgrunnshistorie, er historien om Gud og Israel. Mens skapelsen handler om verden slik den var i utgangspunktet, og syndefallet beskriver hva som gikk galt, handler historien om Israel om Guds løsning på dette. Mange teologer ignorerer Israel i sitt forsøk på å forstå hvilket gudsrrike Jesus annonserte og kom med, men Wright har gjort det til sitt varemerke å **forstå alt om Jesus via Israels historie og Guds løfter til dem**. Han ser på Jesus, som beskrevet i evangeliene, som den naturlige fortsettelsen av grunnfortellingen i det gamle testamentet.³³³ Det er nok her Wright har gjort de største bidragene til gudsrrike forskningen.

For det første ser Wright på Israel i det gamle testamentet som en modell og prototype på, et utstillingsmonter og levende reklame for hva Gud tenker å gjøre for og med alle mennesker og hele verden. Israel blir som menneskeheten i småskala. Et slags Guds rike i miniatyr før det kommer.³³⁴

Videre er Israel det redskapet han virket i verden gjennom. Frelsen når alle mennesker via Israel. Israel skal være "*the means of God putting things to rights, the spearhead of God's*

³³¹ *Surprised by Hope*, 106.

³³² *Simply Christian*, 5-9,32,192,95.

³³³ *Ibid.*, 62.

³³⁴ *Ibid.*, 73-75.

rescue operation"³³⁵ To tekster er sentrale for Wright her. 1 Mos 12, 1-3, som beskriver Guds kall til Israels stamfar Abraham. Gjennom Abraham "skal alle slekter på jorden velsignes".³³⁶ Tilsvarende finner vi Jes 42,6.7 at Gud gjør Israel "til et lys for folkeslagene for å åpne blindes øyne og føre fanger ut av fengselet". Wright skriver:

And the point, then, is that Israel is the representative of the world; God called Abraham's family in the first place to be the people through whom the whole world would be blessed, would finally be released from the ancient curse. If you skip the middle stage, the Israel stage, as so many Christian theologians have done, forgetting the vital role of Abraham's descendants in the whole saving plan, you will have to force your categories to make sense of Jesus in some other way.³³⁷

Den siste setningen her er avgjørende for å forstå Wrights tankegang om Jesus generelt, og følgelig også hans forkynnelse av Guds rike. I følge Wright, er det ved å bruke de kategoriene og referansene vi finner i Israels historie, som gjør oss i stand forklare Jesus og det riket han forkynte, slik de er beskrevet i evangelietekstene i NT. Å sette Jesus inn i en annen fortellingen, et annet verdensbilde, krever at vi må justere dette bildet av Jesus.³³⁸ Dette er et komplekst og mangefasettert bilde, og vi vil her bare kort antyde to av de viktigste referansene som er relevant til forståelsen av Guds rike hos Jesus.

For det det første har vi det stadig tilbakevendende tema i Israels fortelling om eksil og gjenkomst. Jakobs flukt fra Esau, og senere tilbakekomst. Abrahams flukt til Egypt og tilbake igjen. Josef og familien i eksil i Egypt på grunn av sult, og 400 år etterpå, utvandringen fra Egypt, er kanskje den viktigste fortellingen. Juda stammens eksil til Babylon, og tilbakekomsten under persernes herredømme. Men alle disse fortellingene, bygger grunnleggende på det største og mest grunnleggende eksiltemaet: eksilet fra Edens hage. Hele fortellingen til Israel er en eneste lang lengsel etter å komme hjem til sitt land, og til tider antar denne hjemkomsten edenlignende tilstander.³³⁹ Et talende bilde på hva slags gudsrrike Jesus senere skulle forkynne i sitt virke.

³³⁵ Wright, T. (2006). *Simply Christian* (p. 64). London: Society for Promoting Christian Knowledge.

³³⁶ Wright, *Simply Christian*, 73-75.

³³⁷ *Simply Jesus: Who He Was, What He Did, Why It Matters*, 184-85.

³³⁸ *Ibid.*, 24-25.

³³⁹ Wright, N. T. (1992). *The New Testament and the People of God* (pp. 215–232). London: Society for Promoting Christian Knowledge. *Simply Christian*, 76-78.

Israels fortelling er også preget av et annet lignende tema: undertrykkelse av den onde kongen. Faraos som undertrykker Israelittene i Egypt. Nebukadnesar som ødelegger tempelet og tar Israel til Babylon. Alle de undertrykkende kongene i Daniels bok (Dan 7-11), og Gud som til slutt gjør ende på deres makt, og setter opp sitt eget rike. En like sterk lengsel i Israels fortelling som hjemkomst, er utfrielse fra undertrykkelse. Det handler om kongen som overvinner undertrykkeren, og gjeninnfører rettferd og fred.³⁴⁰

Det er særlig profetene i det gamle testamentet som snakker om dette, og da primært i løfteform.³⁴¹ En gang skal alle riker og andre guder overvinnest, og Gud skal bli konge over hele jorden og på ny fylle den med sin herlighet. En gang skal den onde kongens makt brytes. Dette var Israels histories gudsrrikevisjon. Det var denne fortellingen, disse lengslene jødene på Jesu tid nærmest var marinert i. De sang om det, de feiret høytider om det, de leste tekstene i synagogen, de fortalte og gjenfortalte fortellingene om det til barna sine.³⁴² Dette er den fortellingen Guds rikes får si innhold fra. Guds rike er lengselen etter hjemkomst og utfrielse – endelig oppfylt.

Avslutningsvis i denne avdelingen noen ord om Israels utroskap mot Guds pakt. Som vi har sett hadde Gud store planer med Israel. De skulle være et særlig redskap i Guds "puting to rights" av verden. Israels fortelling går imidlertid etter hvert fra intensjonen til realiteten: fra å være en del av løsningen, blir de etter hvert en del av problemet. Jesaja er en av de profetene som tydeligst antyder at Gud derfor velger å

act from within the creation itself, with all the ambiguities and paradoxes that will result, in order to deal with the multiple problems that have resulted from human rebellion, and so restore creation itself. And he will act from within the covenant people themselves, to complete the rescue operation and fulfil its original purpose.³⁴³

Scenen er satt for Jesus og hans rike.

³⁴⁰ Ibid.

³⁴¹ Det er særlig tre tekster Wright mener Jesus i sitt offentlige virke spilte på og hintet til, og som utgjør en nøkkel til å forstå hans gudsrrikeproklamasjon: Jesaja 40-66, Daniels bok og Sakarjas bok. Se *Simply Jesus: Who He Was, What He Did, Why It Matters*, 150.

³⁴² Ibid., 39.65; *Jesus and the Victory of God*, 204.

³⁴³ *Simply Christian*, 65-66.

4.1.1.3 Guds rike i evangeliene: hvordan ser Guds rike ut?

Hvis det gamle testamentet gir oss bakgrunnen for, antyder innholdet i Guds rike, er fortelling om Jesu liv, lære, død og oppstandelse en første materialisering av Guds rike. Hvordan ser det ut i praksis når Gud endelig blir konge på jorden som i himmelen, når han leder menneskeheten i et nytt eksodus?³⁴⁴ Vi skal nå se litt nærmere på hvordan Wright utleder sin forståelse av Guds rike fra selve evangeliefortellingene i det nye testamentet.

Innledningsvis noterer vi oss at Wright har en helhetstilnærming til evangeliefortellingene, som ligner på Schweitzers konsekvente eskatologi, i det at han etterstreber å forstå Jesus *både* ut fra det han sa og de handlingene han gjorde. Han forstår begge deler til grunnleggende å handle om annonseringen av Guds rikes kommet.³⁴⁵

Guds rike i Jesu lignelser

Det er lange og dype tradisjoner innen kristen teologi for å forstå Jesu lignelser som tidløse sannheter om Gud, hans rike, og hans vilje.

Wright forstår Jesu lignelser primært som fortellinger myntet på sin egen samtid, og spesifikt som forklaringer på det Jesus for øvrig forkynte var i ferd med å skje: Gud er tilbake for å bli konge over jorden! For Wright er lignelsene "*... stories designed to tease, to clothe the shocking and revolutionary message of God's kingdom in garb that left the hearers wondering, trying to think it out, never quite able (until near the end) to pin Jesus down.*" Det var fortellinger som "*resonated with ancient scriptural promises*", "*heavenly stories, tales of otherworldly goings-on, with decidedly earthly meanings*", med et budskap "*about what ought to be happening here and now, on "earth," not just in "heaven."*"³⁴⁶

Wright vektlegger at lignelsene er varierte i natur og krever forskjellige fortolknings strategier. Noen lignelser er å forstå som utvidede metaforer, som lignelsene om den nye vinen som krever nye vinsekker (Matt 9,17; Mark 2,22; Luk 5,37) eller bryllupsgjestene som ikke kan faste mens brudgommen er i bryllupet (Matt 9,15; Mark 2,19; Luk 5,34-35).³⁴⁷

Andre lignelser er advarsler mot å glemme å ta seg av de fattige, som lignelsen i Luk 16,19-

³⁴⁴ *Simply Jesus: Who He Was, What He Did, Why It Matters*, 73.75.84.91.97-99.101.04.214; *Simply Good News: Why the Gospel Is News and What Makes It Good* (London: SPCK, 2015), 39.43.134.47; *How God Became King - Getting to the Heart of the Gospels*, 93.171.

³⁴⁵ *Jesus and the Victory of God*, 372; *How God Became King - Getting to the Heart of the Gospels*, 34.

³⁴⁶ *Simply Jesus: Who He Was, What He Did, Why It Matters*, 88.

³⁴⁷ *Ibid.*, 94.

31.³⁴⁸ Noen lignelser er nærmest å forstå som motstandslitteratur, for å hjelpe sine sanne etterfølgere i kampen både mot "*the pagan empire*" og "*the official structures of Judaism itself*".³⁴⁹

Noen av lignelsene plukker opp fortellinger om Israel i det gamle testamentet, som utgangen fra Egypt og eksilet i Babylon, eller referer til løfter gitt til Israel. Lignelsen om såmannen (Matt 13,1-8; Mark 4,1-9; Luk 8,4-8), er ikke en tidløs fortelling om hvordan folk generelt responderer på evangeliet, men om Gud som "sår sitt folk" på nytt, som de gamle profetene hadde skrevet han ville (Jes 1,9; 6,13; 37, 31.32; Jer 31,27; Esra 9,2). Det vil være mange i Israel som i denne prosessen faller "*ved veien*", "*på steingrunn*", og "*blant tornebusker*", som går glipp av det store og nye Gud gjør i det han blir konge på jorden.³⁵⁰ Dette er også poenget i lignelsen om kongssønnens bryllup (Matt 22,1-14; Luk 14,16-24). På en lignende måte tolker Wright lignelsen om den bortkomne sønnen (Luk 15,11-32) primært som en fortelling om Israel som i sin ungdommelige dårskap rotet seg selv bort i eksil, og hvordan eksilet nå er over og de ønskes velkommen hjem.³⁵¹ Det er også en forklaring på hvorfor det er fest rundt Jesus og alle slags mennesker er invitert.³⁵²

Tilgivelse og fornyede hjerter er et gjengangstema i Jesu lignelser. Hele Jesu etiske lære handler i bunn og grunn om det. Hvis Guds rike er ved å bryte inn, hvordan bør vi leve? Hvordan ser etikken ut under Gud som konge, i Guds rike? Bergprekenen er en visjon om det.³⁵³

Andre lignelser handler om det at "Gud blir konge" ser annerledes ut enn mange forventet.³⁵⁴ Jødernes visjoner og aspirasjoner som folk var på mange plan gått fra å omfatte hele verden, til å bli nasjonalistiske og navlebeskuende. Da var det gjerne nødvendig å

³⁴⁸ Ibid., 88-89.

³⁴⁹ Ibid., 93.

³⁵⁰ Ibid.; Sml. *Jesus and the Victory of God*, 229-39.

³⁵¹ *The Challenge of Jesus: Rediscovering Who Jesus Was and Is* (Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 1999), 41-42; *Jesus and the Victory of God*, 125-31; *Simply Christian*, 88; *The Lord and His Prayer* (London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1996), 27-28.

³⁵² *Simply Jesus: Who He Was, What He Did, Why It Matters*, 72-73.

³⁵³

³⁵⁴ Wright, *Simply Good News: Why the Gospel Is News and What Makes It Good*, 37-42; *Simply Jesus: Who He Was, What He Did, Why It Matters*, 79.87-88.98.

supplere en lignelse med symbolhandlinger.³⁵⁵ Eller Jesus trengte å forklare det han gjorde, fordi folk lurte. Dette knytter Jesu lignelser til hans handlinger på flere nivåer.³⁵⁶

The parables, in fact, are told as kingdom explanations for Jesus's kingdom actions.... They are not 'abstract teaching', and indeed if we approach them like that, we won't understand them at all.³⁵⁷

La oss derfor se litt nærmere på Wright ser på handlingene til Jesus, i forholdet til budskapet om at "*Guds rike er nær*".

Guds rike i Jesu handlinger

Foruten å være forklaringer på hvordan det ser ut når Guds rike kommer nær, når Gud blir konge på jorden som i himmelen, er handlingene også småskalademonstrasjoner på

what God's new world was going to look like. People were healed—a sign of new creation reaching out to embrace actual human bodies and lives. People found forgiveness, as the power of new creation reached into their moral and spiritual lives with the warm assurance of God's love. People who had seen themselves at the bottom of the pile, economically, socially, morally, and physically, suddenly found their lives turned upside down. Wherever Jesus went, there was a party. It's obvious why.³⁵⁸

Alle selskapene Jesus var med i, var altså ikke tilfeldige i Jesu gjerning. De viste at "*nå skjer det*". De viste Guds intensjon at om at alle var invitert. De viste at Guds rike handler om glede, feiring og relasjoner.³⁵⁹ "*Jesus... is putting into practice in the present world what, it was widely believed, would happen in the future one....The age to come must be anticipated in the present*"³⁶⁰.

Helbredelsene forstår Wright som en forsmak på hva Gud som konge tenker å gjøre med hele verden: helbrede, gjøre hel, som den var i begynnelsen. Når Jesus stiller stormen, viser han at sin makt over de destruktive naturkreftene, som en dag skal temmes.³⁶¹ Når han

³⁵⁵ Wright, T. (2006). *Simply Christian* (p. 87). London: Society for Promoting Christian Knowledge.

³⁵⁶ Wright, T. (2006). *Simply Christian* (p. 87). London: Society for Promoting Christian Knowledge.

³⁵⁷ Wright, *Simply Jesus: Who He Was, What He Did, Why It Matters*, 91.

³⁵⁸ *Simply Good News: Why the Gospel Is News and What Makes It Good*, 39.

³⁵⁹

³⁶⁰ N. T. Wright, *Luke for Everyone*, New Testament for Everyone (London: SPCK), 201.

³⁶¹

kaster ut onde onder, er det et tegn på at Gud har kommet nær i den forstand at han truer allerede nå det onde. Det skal en dag kastes ut av skaperverket.³⁶²

En hel del av det Jesus gjorde var symbolhandlinger. Det var handlinger med et budskap, nesten som gateteater idag. Når Jesus egenhendig tilgir mennesker, opptrer han et tempel i egen person. Det er et forvarsel om at når Gud skaper på nytt, trenger man ikke noe tempel. Man trenger ikke et sted hvor himmel og jord møtes, fordi ele Guds rike, hele den nye verden, handler om at jord og himmel overlapper helt (Åp 21,1-5, 22-24). Guds rike handler om Guds nærvær og Guds tilgivelse.³⁶³

Når Jesus kaller tolv disipler, tar dem med opp på et fjell, gir dem sine "lover" i form av sin lære i Bergprekenen, er det en symbolhandling på at Israel som folk, på grunn av sin synd og avsporing fra det Gud hadde tenke med dem, må rekonstitueres og Israels oppgave må reformuleres.³⁶⁴ Om Jesus sier Wright:

His symbolic actions fleshed out both his rejection of the current ways of conceiving Israel's hope and his own alternative. He aimed, then, to reconstitute Israel around himself, as the true returned-from-exile people; to achieve the victory of Israel's god over the evil that had enslaved his people.³⁶⁵

Når Jesus rir inn i Jerusalem på en eselfole, som kongen i Sakarjas bok, er det en mektig symbolhandling på alt Jesus hadde forkynt og demonstrert: Gud selv gjestet sitt folk. Ville de skjønne det og handle deretter? ³⁶⁶

Guds rike og Jesu død

Av alle hendelser fra Jesu liv, ruver Jesu død og oppstandelse kanskje høyest. Ofte har det vært slik i kirkehistorien at de som har vektlagt Guds rike i sin teologi og praksis, har nedtonet korset og forsoningen. Motsatt, har de som har vektlagt korset og forsoningen, gjerne hatt lite å si om Guds rike. I Wrights gudsricketeologi, henger korset og riket nøye sammen.

³⁶²

³⁶³

³⁶⁴ Wright, *Simply Christian*, 87.

³⁶⁵ *Jesus and the Victory of God*, 473-74.

³⁶⁶

I følge Wright lar Jesus seg nagle til korset "*in order that evil might do its worst to him and so spend its force once and for all.*"³⁶⁷ Wright viser til "*min tjener*" hos Jesaja (Jes 42,1; 43,10; 49,3; 53,11.13) og framholder at han tok på seg

the consequence of Israel's rebellion, idolatry, and sin, so that Israel and the world may be rescued. He will draw onto himself the actual results of Israel's sin—the pagan hostility against God's people—in order to exhaust it and so make a way through.³⁶⁸

Her ser vi igjen hvor viktig "*the Israel bit*" er for Wright. Korset er Guds "*ultimate answer to the 'problem of evil.'*"³⁶⁹ Fra korset flyter tilgivelse og forsoning. Og fordi "*exile is the payment for sin, so forgiveness of sin means the end of exile.*"³⁷⁰ Slik var det med Israels eksil. Slik er det med menneskehetens eksil fra Eden.

Korset, ifølge Wright, håndterer altså problemer som må ryddes av veien før Gud kan sette opp sitt rike. Hele Jesu tjeneste, hans annonsering av riket, hans handlinger og lignelser, kulminerer i og henger sammen med korset. Følgende sitat

He cannot launch God's kingdom of justice, truth, and peace unless injustice, lies, and violence do their worst and, like a hurricane, blow themselves out, exhausting their force on this one spot. He cannot begin the work of healing the world unless he provides the antidote to the infection that would otherwise destroy the project from within. This is the point at which we see how the early work of Jesus's public career, the healing, the celebrations, the forgiveness, the changed hearts, all look forward to this moment. This is what it looks like when Israel's God becomes king.³⁷¹

Slik Wright forstår evangeliene i det nye testamentet, ser evangelistene på hver sin måte korset som en kroning. På korset ser de en konge. De ser Gud seire over de andre rikene. Det er den underlige og paradoksale hemmeligheten med "*Herrens arm*" i Jesajas visjon (Jes 51,9; 53,1).

³⁶⁷ Wright, *How God Became King - Getting to the Heart of the Gospels*, 207.

³⁶⁸ *The Day the Revolution Began: Reconsidering the Meaning of Jesus's Crucifixion*, 339.

³⁶⁹ *How God Became King - Getting to the Heart of the Gospels*, 159.

³⁷⁰ *Ibid.*, 71.

³⁷¹ *Simply Jesus: Who He Was, What He Did, Why It Matters*, 179.

Guds rike og Jesus oppstandelse

Oppstandelsen er, i Wrights tenkning, like knyttet til opprettelsen av Guds rike som korset, om ikke mer. Dessuten mister korset sin betydning uten oppstandelsen. Som vi ser i dette sitatet, knytter han sammen både riket, korset og oppstandelsen til et gjensidig avhengig lite system:

Once we put kingdom and cross together in the manner we have, it is not difficult to see how the resurrection fits closely with that great combined reality. It is the resurrection that declares that the cross was a victory, not a defeat. It therefore announces that God has indeed become king on earth as in heaven.³⁷²

Oppstandelsen kan ikke reduseres til et bevis på at Jesus var Guds sønn, eller at det finnes et liv etter døden - slik Wright ofte viser til at evangeliske kristne sier.³⁷³ Oppstandelsen er forløperen til hva som skal skje når Guds rike en gang fullendes, når Guds kongsmakt skal rå over hele jorden. Den er på mange måter første byggesteinen i den nye verden Gud skal skape, i Guds rike. I Jesu i helbredelser, feiring og undervisning så vi konturene av den, men da Jesus stod opp fra de døde, stod han opp som *"the beginning of the new world that Israel's God had always intended to make."*³⁷⁴ Det er en verden med alle de dimensjonene vi kjenner fra den vi bor i nå. *"Jesus's risen person—body, mind, heart, and soul—is the prototype of the new creation."*³⁷⁵

Farao, Nebukadnesar, Antiokus Epifanes og keiserne i Roma var mektige tyranner og betydelige motstandere for Israel. De hadde gjort stor skade og påført mye lidelse. Men bak dem ruvet en enda større fiende – den ultimate fienden: *"den store dragen,... den gamle slangen, han som kalles djevelen og Satan, og som forfører hele verden"* (Åp 12,9).

Oppstandelsen betyr for Wright Guds seier over denne fienden, og med han over døden selv:

What we are witnessing in the resurrection stories... is the birth of new creation. The power that has tyrannized the old creation has been broken, defeated, overthrown.

³⁷² *How God Became King - Getting to the Heart of the Gospels*, 246.

³⁷³

³⁷⁴ Wright, *Simply Jesus: Who He Was, What He Did, Why It Matters*, 187.

³⁷⁵ *Ibid.*, 189.

God's kingdom is now launched, and launched in power and glory, on earth as in heaven.³⁷⁶

Wright ser i fortellingene om Jesus, en unik vei til en ny og bedre verden. Det er en kjærlighetens, helbredelsens og selvoppofrelsens vei, og fører til korset, ned i graven og opp på andre siden. Konklusjonen til Wright er at det nå finnes *"a completely different way to live, a way of love and reconciliation and healing and hope. It's a way nobody's ever tried before, a way that is as unthinkable to most human beings and societies as—well, as resurrection itself."*³⁷⁷

4.1.1.4 Wrights gudsrικeteologi og paulinsk teologi

Kirkehistorisk har det gjerne vært et slags skille for hva man holder som mest sentralt i den kristne troen, mellom de som vektlegger Paulus sine brev og de som heller mot evangeliene. De som vektlegger Paulus sine brev har ofte ment at den kristne troen sentrerer om tema som rettferdiggjørelse og forsoning, mens de som vektlegger evangeliene tilsvarende har gjort Guds rike og sosialt engasjement sentralt.

Wright har foruten sine bidrag til jesusforskningen, også skrevet betydelige bøker om Paulus. Hans 1800 siders magnum opus, *Paul and the Faithfulness of God*, fra bokserien hans *Christian Origin and the Question of God* er vanskelig å la være å nevne.³⁷⁸ En tradisjonell oppfatning har vært at Paulus ikke interesserte seg noe særlig for Guds rike, men Wright har et uttalt mål å tilbakevise den oppfatningen. Han vil forene Jesus og Paulus, og "kingdom and cross".³⁷⁹ Etter hans forståelse er visjonen om Guds rike i hovedtrekk den samme hos Paulus som hos Jesu: Gud har i Jesus kommet tilbake som den lovede Kongen og den nye skapelsen har allerede begynt. Så selv om Paulus ikke eksplisitt snakker om Guds rike så ofte³⁸⁰, finner Wright hos Paulus det samme verdenssynet, i hovedtrekk, som hos Jesus: den samme diagnosen for verden og menneskene, den samme medisinen, kort sagt den samme frelseshistorien.³⁸¹

³⁷⁶ Ibid.

³⁷⁷ Ibid., 190.

³⁷⁸ *Paul and the Faithfulness of God* (Minneapolis, Minnesota: Fortress Press, 2013).

³⁷⁹ *How God Became King - Getting to the Heart of the Gospels*, 158.

³⁸⁰ Guds rike nevnes ti ganger i de brevene som er tilskrevet han i det nye testamentet: Rom 14,17; 1 Kor 4,20; 6,9.10; 15,50; Gal 5,21; Ef 5,5; Kol 4,11; 2 Tess 1,5; 2 Tim 4,1.

³⁸¹ Wright, *Surprised by Hope*, 108-09.

Det er to tekster som står veldig sentralt i Wrights gudsríketeologi og som ligger inn under hans paulinske studier. Den ene teksten er 1 Kor 15 og den andre Rom 8. Wright gjør to poeng ut av 1 Kor 15, som er direkte relevant til hans gudsríketeologi. For det første har vi hans utleggelse av metaforen for Jesu oppstandelse som "førstegrøden" (15,20.23). Som Jesus stod opp fra de døde med en fysisk, men forvandlet og uforgjengelig kropp, skal de frelste stå opp med en fysisk, men forvandlet og uforgjengelig kropp. Oppstandelsen og forvandlingen av legemet er "forutsetningen" for å "arve Guds rike" (15,50) og med det tydeliggjøres at Guds rike er et fysisk og jordisk rike. Guds rike kan med andre ord ikke handle om en ikke-kroppslig åndelig tilværelse, slik som mange kristne, inspirert av bl.a. de greske kirkefedrene og Augustin, ser det for seg.³⁸² Wright omtaler 1 Kor 15,20-28 som "*Paul's vision of 'the kingdom of God'*"³⁸³

Det andre poenget Wright gjør ut av 1 Kor 15, er at selv om Jesus ble gjort til konge ved sin død og oppstandelse, har han fortsatt til gode å underlegge seg alle fiendene (15,22-28). Det vil altså være en periode fra han blir gjort til Konge ved korset og oppstandelsen, til hans kongsmakt er implementert i hele skaperverket. Det at døden omtales som den siste fiende som Gud skal utrydde, som preludiet til det realiserte rike, tydeliggjør også at det handler om at døden skal fjernes fra skaperverket, ikke sjelen fra det skapte.³⁸⁴ Hvis Jesus ikke hadde stått opp med et fysisk legeme, men i stedet gått over i en ikke-kroppslig tilværelsen "*death would not be defeated*", påpeker Wright, "*...it would remain intact; it would merely be redescribe.*"³⁸⁵

Hva gjelder Romerbrevet, framhever Wright at det tradisjonelt har blitt forstått som en tekst som beskriver hvordan den individuelle synderen kan blir frelst.³⁸⁶ Wright mener visjonen om hele verdens nyskapelse, er brevets hovedtema, og at kapittel 8 har en helt sentral plass her. Han gjør to poeng fra denne teksten som er relevant for å forstå hans gudsríketeologi. Det ene er at det kristne håpet, fullendelsen av Guds rike, ikke kun handler om enkeltmenneskers frelse, og i hvert fall ikke sjelens befrielse fra kroppen og det skapte. Wright mener Paulus bruker eksodus-motivet når han snakker om hele skapningens slaveri

³⁸² Ibid., 109-10; Sml. Harald Hegstad, *Gud, Verden Og Håpet: Innføring I Kristen Dogmatikk* (Oslo: Lunde Forlag, 2015), 256-57.

³⁸³ Wright, *Paul and the Faithfulness of God*, 735.

³⁸⁴ *Surprised by Hope*, 109-11; Sml. *Paul and the Faithfulness of God*, 733-37.

³⁸⁵ Wright, T. (2007). *Surprised by Hope* (p. 111). London: Society for Promoting Christian Knowledge.

³⁸⁶ Wright, *Surprised by Hope*, 114.

under forgjengeligheten og døden, men at den en dag skal "*bli frigjort fra slaveriet*" og "*få den frihet som Guds barn skal eie i herligheten*" (Rom 8,21). En dag skal selve kroppen til Guds barn, helt i tråd med 1 Kor 15, "*bli satt fri*".³⁸⁷

Det andre poenget til Wright har sitt utgangspunkt i metaforene om at utfrielsen og nyskapelsen er forbundet med "fødselsveer" og "fødsel". Nyskapelsen, utfrielsen av skaperverket og Guds underleggelse av alle fiendene av hans kongedømme, vil altså ikke skje uten dramatikk og omveltninger. Som ved en fødsel, er det snakk både en kontinuitet og en diskontinuitet. Barnet er både en del av sitt opphav, men samtidig et helt nytt menneske.

The very metaphor which Paul chooses for this decisive moment in his argument shows that what he has in mind is not the unmaking of creation, nor simply its steady development, but the drastic and dramatic birth of new creation from the womb of the old.³⁸⁸

Wright forstår altså Guds rike, Guds nyskapelse, Guds lovede nye verden, som både en fortsettelse av og et brudd med vår nåværende verden. Det er fristende å gå mer i detaljer på denne balansen, men jeg nøyer meg med å antyde at Wright, på bakgrunn av det vi har sagt om hans "denneverdenske" tolkning av Guds rike så langt, nok vil helle til at vi må forstå kontinuiteten før vi sier noe om diskontinuiteten.

4.1.2 Hvordan forstår Wright forholdet mellom Guds rike og tid?

Wrights forståelse av Guds rike og tid, befinner seg godt innenfor "allerede nå – ennå ikke" segmentet av gudsriketolkninger. På den ene siden er han tydelig på resultatet av Jesu komme var en reell "launching of the kingdom". Guds rike ble med det allerede etablert i den forstand at Jesus er innsatt som konge over vår jord. Den nye skapelsen har begynt ved Jesu oppstandelse fra de døde. På den andre siden, som vi har sett, er det fortsatt fiender av Guds kongedømme, som skal underlegges. Fortsatt må det implementeres i verden. Og ikke minst: den endelige nyskapelsen ligger foran oss.

Faktisk advarer Wright i klare ordelag mot teologier som "*collapses the entire future into the present, and indeed into the past*". Fordi døden og det onde fortsatt finnes, er det å "*collude*

³⁸⁷ Ibid., 114-15.

³⁸⁸ Ibid., 115.

with evil, and with death itself."³⁸⁹ En gudsríketeologi som *både* er tro mot det bibelske løftet og snakker sant om erfaringen og virkeligheten, må inkludere en spenning mellom "allerede nå" og "ennå ikke".

Når det er sagt, er Wrights vektlegning av "*the launching of the kingdom*" så pass påtakelig, at man noen ganger kan få inntrykket av at "resten bare er detaljer". Noen ganger kan det nesten virke som at Wright ser på Jesu første komme som den bibelske historiens klimaks.³⁹⁰ Dette kan selvsagt henge sammen med at Wrights prosjekt er å forstå Jesus i sin opprinnelige sammenheng. Han er en historiker og jesusforsker. Han følger funnene sine der de leder han. Betoningen kan også forstås som en motvekt til evangeliske kristne som vektlegger Guds rike, forstått som himmelen, et annet sted, i en annen tilværelse, en gang i framtiden. Wright benytter også kjente talemåter innen "allerede nå – ennå ikke" tenkningen om Guds rike, begreper som "*God's future was breaking in to the present*"³⁹¹ og "*anticipating the 'new creation'*".³⁹²

Det at Wright gjør Jesus som "*king on earth as in heaven*" til hans gudsríketeologis sentrum, gir han også nye og kreative forklaring på hvorfor Guds rike har uteblitt. Kritiske forskere har i to hundre år lært at Jesus annonserte Guds rikes komme, men at det aldri kom. Noen av disse forskerne har hevdet at Jesus forstod Guds rike som en væpnet revolusjon, andre at han forstod det som verdens undergang og opprettelsen av en ny verden. Uansett forutsa Jesus noe som ikke skjedde, og Jesus blir stående igjen som en mislykket Messias.

Wright mener det hele beror på en misforståelse av både Jesus og evangelieforfatterne. Jesus tenkte ikke på en militær revolusjon der romerne skulle kastes ut, når han snakket om Guds rikes nærhet og snare komme. Han tenkte heller ikke på at verdens undergang var like om hjørnet.³⁹³ Jesu budkap om Gud rike var "*the message of God becoming king*", i tråd med jødernes lengsel og visjonen i det gamle testamentet.³⁹⁴

³⁸⁹ Ibid., 112.

³⁹⁰ *Simply Christian*, 86.

³⁹¹ Ibid.

³⁹² *Surprised by Hope*, 113.

³⁹³ Det var imidlertid denne forståelsen av jødisk apokalyptikk som både Weiss og Schweitzer bygde sin eskatologisk forståelse av Jesus på. Senere forskning har modifisert og nyansert dette.

³⁹⁴ Wright, *How God Became King - Getting to the Heart of the Gospels*, 161.

Wright mener forklaringen på at de kritiske teologene, hovedsakelig tyske, aldri fikk tak i dette poenget, ligger i to forhold: den lutherske to teregimentslæren og opplysningstidens tendens til å holde Gud og verden adskilt. En visjon om Jesus som en jordisk konge, passet rett og slett ikke inn i de tyske teologenes verdensbilde, og de unngikk å se at det. Å forstå overkomme den aksiomisk tenkningen om at Gud og verden er to forskjellige kategorier, er altså i Wrights hode nøkkelen til å forstå og verdsette Jesu budskap om Guds rike.³⁹⁵ Det er altså en sammenheng mellom forståelsen av Guds rikes natur, og Guds rike i forhold til tid.

4.1.3 Hvordan realiseres Guds rike ifølge Wright?

Wright betoner, som Moltmann, at Guds rike ene og alene realiseres som et resultat av Guds inngripen. Han avgrenser seg fra enhver oppfatning av at det utvikles naturlig i historien. "*Progress, left to itself*" kan aldri realisere Guds rike.³⁹⁶ Selv ikke ved Guds påvirkning av historiens gang, vil Guds rike kunne etableres.

The early Christians did not believe in 'progress'. They did not think the world was getting better and better under its own steam—or even under the steady influence of God. They knew God had to do something fresh to put it to rights.³⁹⁷

Wright vektlegger at det var Gud alene som etablerte sitt rike på jorden gjennom Jesus liv, død og oppstandelse.³⁹⁸ Guds rike, i den form og på den måten det ble synlig gjennom Jesus, kom overraskende og uventet på jødene på den tiden. De hadde på flere nivåer en annen agenda med og oppfatning av Guds rike, enn Jesus. Guds rike stod på mange måter i kontrast til det nasjonalistiske gudsriket, opprettet ved menneskelige krigshelter og revolusjon, som mange jøder så for seg på den tiden. Det gudsriket Jesus brakte kom ved Guds helbredelser, konfrontasjon av onde ånder og destruktive naturkrefter, og ved at døden ble beseiret. Det kom ved Guds egen inngripen.³⁹⁹

På en lignende måte er det kun "*something fresh*", Guds inngripen, som bringer hans rike til sin fullendelse: "*God's kingdom is God's kingdom, not ours. God will bring his final new day as and when he pleases... Only God builds God's kingdom, and he will do that fully and finally*

³⁹⁵ Ibid., 160-61.

³⁹⁶ *Surprised by Hope*, 110.

³⁹⁷ Ibid., 104.

³⁹⁸ *Simply Good News: Why the Gospel Is News and What Makes It Good*, 46.

³⁹⁹ Ibid., 39-42, 62-64, 142-43, 61-64.

in his own time and his own way."⁴⁰⁰ Kun han som sådde frøet, kan sørge for utviklingen fra "*seed sown to crop harvested*"⁴⁰¹ Kun en som er mektigere enn det onde selv, kan underlegge seg "*all forces of rebellion*" og opprette et rike der alle dødskreftene er overvunnet.⁴⁰² Hvis, som Wright hevder, Guds rike grunnleggende handler om Gud som konge på jorden og konsekvensene av det, så er en slik tenkning helt naturlig. Jeg tenker også at den sterke betoning av Guds realisering av sitt eget rike, henger sammen med Wrights forståelse av det som nyskapelse, og ikke bare en forbedring eller utvikling av det som er i dag. Vi kan kanskje skape mer rettferdighet i verden eller forhandle fram fred i en konflikt, men de fundamentale problemene i vår verden, forgjengeligheten og dødskreftene, må en større enn oss ta hånd om.

Hvordan virker Gud for sitt rike i mellom Jesu liv, død og oppstandelse i NT, og Guds endelige inngripen og gudsríkets fullstendige i framtiden? Wright sier ikke så mye om dette, men Den hellige ånd nevnes som en faktor. Wright vil i større grad vektlegge menigheten som det redskapet han gir sitt rike i verden substans ved. Derfor ser vi hos Wright, ikke helt ulikt som hos Moltmann, et spenningsforhold mellom Gud som den som realiserer sitt eget rike og menigheten misjon. Det er dette forholdet jeg beskriver og forklarer i neste seksjon.

4.1.4 Hvordan forstår Wright menighetens forhold til Guds rike?

I likhet med Moltmann, og i motsetning til Augustin, framstiller ikke Wright Guds rike som en sammenfallende størrelse med menigheten. Som vi så i forrige seksjon av dette kapittelet, *Hvordan realiseres Guds rike ifølge Wright?*, er det heller ikke slik at noen mennesker bygger. Så hvilken plass er det igjen til menigheten?

4.1.4.1 Bygge for Guds rike

Wright foretrekker at annet uttrykk for hva menigheten gjør i forhold til Guds rike: "**building for the kingdom**".⁴⁰³ Uttrykket har Wright utledet fra 1 Kor 15,58. Etter en lang utleggelse av oppstandelsen og den kommende nye verden, oppsummerer Paulus det hele med

⁴⁰⁰ Ibid., 117.

⁴⁰¹ *Surprised by Hope*, 110.

⁴⁰² Ibid., 114.

⁴⁰³ Wright, *Surprised by Hope*, 218-23; *Simply Jesus: Who He Was, What He Did, Why It Matters*, 209; *Simply Good News: Why the Gospel Is News and What Makes It Good*, 118-20; *Following Jesus: Biblical Reflections on Discipleship* (London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1994), 95-96; *The Day the Revolution Began: Reconsidering the Meaning of Jesus's Crucifixion*, 356-58.

viktigheten av å arbeide *"raust og rikelig for Herren"*. For Wright synes det å være en gjennomgående tanke at det vi gjør for Guds rike i dag, på en eller annen måte vil være en del av den kommende verden, det fullendte Guds rike. Her inkluderer han alt fra godhetshandlinger, til kunst, undervisning av utdannede, alt som *"embraces and embodies holiness rather than corruption"*.⁴⁰⁴

Tatt i betraktning at det er en så pass sentral tanke i Wrights teologi, er det skuffende at han ser seg selv ute av stand til å forklare nærmere hvordan det henger sammen: *"I have no idea what precisely this will mean in practice."*⁴⁰⁵ Likevel, klargjør han følgende: *"I am putting up a signpost, not offering a photograph of what we will find when we get to where the signpost is pointing."*⁴⁰⁶ Wright synes altså å mene at det å bygge for Guds rike innebærer at det man gjør vil være en del av det fullendte riket, til tross for at det i seg selv ikke regnes for å bygge Guds rike. Isolert sett, er det lett å tenke at Wright her er litt utydelig, eller i det minste har en utfordring med å holde balansen. I den videre tenkningen til Wright om menigheten og Guds rike, ser vi imidlertid et gjennomtenkt forhold.

4.1.4.2 Guds virke i verden gjennom mennesker

Helt grunnleggende for å forstå forholdet mellom Guds rike og menigheten i Wrights tenkning, er **betoningen av at Gud alltid har virket i verden gjennom mennesker**. I begynnelsen satte han menneskene til å ta vare på verden, på vegne av seg selv. Hans plan var å styre og forvalte verden gjennom sine "image-bearers".⁴⁰⁷ Videre, over samme lest, valgte Gud Israel som et redskap for å velsigne og frelse verden gjennom.⁴⁰⁸ Når Jesus, "rekonstituerer Israel rundt seg selv", det er dette uttrykket Wright ofte bruker om opprettelsen av den kristne menigheten, skjer det igjen tuftet på den samme tanken:

The crucial factor in Jesus's kingdom project picks up the crucial factor in God's creation project. God intended to rule the world through human beings. Jesus picks up this principle, rescues it, and transforms it.⁴⁰⁹

⁴⁰⁴ *Surprised by Hope*, 219.

⁴⁰⁵ *Ibid.*, 220; Sml. *Paul for Everyone: 1 Corinthians* (London: Society for Promoting Christian Knowledge, 2004), 228.

⁴⁰⁶ *Surprised by Hope*, 220.

⁴⁰⁷ *Simply Jesus: Who He Was, What He Did, Why It Matters*, 210.

⁴⁰⁸ *Paul and the Faithfulness of God*, 497, 511, 772, 840, 912.

⁴⁰⁹ *Simply Jesus: Who He Was, What He Did, Why It Matters*, 209.

Det at Gud oppretter sitt rike, at han blir konge *"on earth as in heaven"*, betyr altså ikke at mennesket blir overflødiggjort eller nedgradert. Tvert imot, i **Guds rike gjeninnsettes menneskene i den rollen Gud alltid mente for dem**: *"In God's kingdom, humans get to reflect God at last into the world, in the way they were meant to. They become more fully what humans were meant to be."*⁴¹⁰ Det er i denne forstand at mennesker er *"the vital ingredient in God's kingdom project."*⁴¹¹ Faktisk er det hos Wright å forstå som selve innholdet i frelsen av mennesket: *"Jesus rescues human beings in order that through them he may rule his world in the new way he always intended."*⁴¹²

Guds rike, i Wrights gudsricketeologi, handler følgelig om en nyskapt verden, som igjen fungerer og styres etter Guds visdom og kjærlighet, av mennesker som igjen er preget av Guds visdom og kjærlighet, av menigheten – som i begynnelsen.⁴¹³ Man kan på en måte si at mens jorda er stedet for Guds rike, og menigheten den typen mennesker som skal befolke den. Jorda og menneskene hører på den måten sammen i Wrights gudsricketeologi.

Menighetens forhold til Guds rike er med det grunnfestet i forvaltningen av verden, i forventningen av den kommende nyskapt verden. Menighetens og den kristnes liv her og nå, særlig dens etikk og moral, har derfor på flere nivåer forbindelseslinjer til framtiden, og Wright beklager at dette i stor grad er blitt oversett opp gjennom kirkehistorien: *"For far too long many Christians have been content to separate our future hope from present responsibility."*⁴¹⁴

4.1.4.2 *Benevnelser Wright bruker på menigheten*

Wright benytter flere begreper for å beskrive hva menigheten er og hvilken misjon den har, og kan i denne sammenhengen være opplysende. Han omtaler menigheten blant annet som **"new-creation people"**, et begreper som uttrykker at menighetens misjon er å bringe *"signs and symbols of the kingdom to birth on earth as in heaven"* og *"real and effective signs of God's renewed creation to birth even in the midst of the present age."*⁴¹⁵ Det er med andre

⁴¹⁰ Ibid., 211.

⁴¹¹ Ibid., 210.

⁴¹² Ibid.

⁴¹³ *God in Public: How the Bible Speaks Truth to Power Today* (London: SPCK, 2016), 88.

⁴¹⁴ *Paul for Everyone: 1 Corinthians*, 228.

⁴¹⁵ *Surprised by Hope*, 220.

ord gjennom menighetens gode gjerninger at Guds rike får substans i den nåværende verden.⁴¹⁶ Dens gjerninger er å forstå som vårtegn som varsler den sommeren som kommer.

Et annet uttrykk Wright benytter på menigheten er "**easter people**"⁴¹⁷ eller "**passover people**"⁴¹⁸. Her er poenget at menighetens eksistens bygger på påske begivenhetene. Menigheten tar utgangspunkt i Jesu seier over det onde og hans kroning som verdens rettmessige konge, og gjennom åndsinpirerte gode gjerninger implementerer den "*the victory that Jesus won on the cross.*"⁴¹⁹ Ved sin seier over det onde ble Jesus gjort til Herre, og derfor er menighetens oppgave "*to announce to the world that Jesus is its Lord*"⁴²⁰, samtidig som den "*work for God's kingdom, to produce advance signs of his saving rule, his holiness, his justice, his joy, his celebration of every good thing.*"⁴²¹ Gjennom Jesu seier over det onde, er det Guds hensikt med verden å "*put to rights*" hele skaperverket.⁴²² Menigheten kalles følgelig til å være "*...agents of that putting-to-rights purpose.*"⁴²³

Vi kan også merke oss Wright uttrykket "*the spearheads of Jesus' revolutionary movement*". Her forstås menigheten som Jesu "*helpers in the proclamation and inauguration of the kingdom, of the new way of being Israel.*"⁴²⁴

4.1.4.3 En politisk gudsríketeologi

En gudsríketeologi så pass preget av Guds virke gjennom mennesker i forvaltningstanken, vil nødvendigvis også være **en politisk gudsríketeologi**. Wright betoner at Jesus gjennom sin død og oppstandelse, har blitt konge både i himmelen og på jorden.⁴²⁵ Som konge over jorden, mener han noe om hvordan verden styres. Gud har grepet inn, griper inn og vil gripe inn, i *vår fysiske verden*.⁴²⁶ Himmelen, Guds sfære, og jorden, vår sfære, hører sammen og er ment å overlappes, og innebærer at Gud er opptatt av det som skjer i vår sfære.⁴²⁷

⁴¹⁶ *Simply Jesus: Who He Was, What He Did, Why It Matters*, 193, 224.

⁴¹⁷ *The Scriptures, the Cross and the Power of God* (London: Society for Promoting Christian Knowledge, 2005).

⁴¹⁸ *The Day the Revolution Began: Reconsidering the Meaning of Jesus's Crucifixion*, 355-81.

⁴¹⁹ *Ibid.*, 358.

⁴²⁰ *Simply Christian*, 174.

⁴²¹ *Simply Good News: Why the Gospel Is News and What Makes It Good*, 117.

⁴²² Wright har en omfattende bruk av dette uttrykket i sin skriving. Se f.eks. *Jesus and the Victory of God*, 203; *Surprised by Hope*, 227; *Simply Christian*, 40, 115, 200.

⁴²³ *Simply Christian*, 174.

⁴²⁴ *Jesus and the Victory of God*, 462.

⁴²⁵ *Simply Jesus: Who He Was, What He Did, Why It Matters*, 147.

⁴²⁶ *Ibid.*, 226.

⁴²⁷ *Surprised by Hope*, 271.

Som redskaper for en slik Gud i verden, har derfor menigheten autorisasjon fra øverste hold for å engasjere seg i verden. Menigheten skal ikke overta verdensherredømmet. Gud mente ikke et presteskapsstyre alla det vi ser i den muslimske verden. Wright holder seg i utgangspunktet til den nytestamentlige tanken om at styresmaktene, uavhengig av den troen de representerer, er innsatt av Gud for å bringe orden inn i verden.⁴²⁸ Han framhever de første kristnes avvisning av materiell og politisk dualisme, altså forståelse av at den fysiske verden og de verdslige styresmaktene i seg selv er onde og bør unngås, som et mønster å følge for menigheten i dag.⁴²⁹

Det Wright tar til orde for når det gjelder menighetens forhold til politikk og styresmaktene i et land, er en slags ansvarliggjørelsesrolle.⁴³⁰ Han omtaler den kristne menigheten som "*the real 'opposition'*".⁴³¹ Den skal utfordre de som sitter ved makten, både tyrannen og de demokratiske valgte lederne.⁴³² Her er det altså ikke noen Luthers toregiments lære som gjelder. Wright tar til orde for at "*each generation and each local church needs to figure out wise and appropriate ways of speaking the truth to power.*"⁴³³

Menighetens politiske engasjement må også, ifølge Wright, skje mer som en type undergravingsaktivitet overfor undertrykkende maktfaktorer og –mekanismer i samfunnet. Han skriver om hvordan "*the meek will be taking over the earth, so gently that the powerful won't notice until it's too late.*"⁴³⁴ Han snakker om fredselskere som umerkelig "*will be putting the arms manufacturers out of business*", og kloke kristne som "*will be analyzing government policy and legal rulings and speaking up on behalf of those at the bottom of the pile*".⁴³⁵

4.1.4.4 Wright om menigheten og triumfalisme

Wright har imidlertid lest sin kirkehistorie og vet at tanken om at Gud virker i verden gjennom mennesker, spesifikt gjennom sitt folk, er en potensiell farlig tanke. Han vet at menigheten har blitt triumfalistisk, når den har fått ferten av makt. Han vet at det har vært

⁴²⁸ *Simply Jesus: Who He Was, What He Did, Why It Matters*, 221.

⁴²⁹ *Ibid.*, 224.

⁴³⁰ *Ibid.*, 227-28.

⁴³¹ *Ibid.*, 225.

⁴³² *Ibid.*, 215.

⁴³³ *Ibid.*, 226-27.

⁴³⁴ *Ibid.*, 231.

⁴³⁵ *Ibid.*

tider der kristne har overvurdert hva vi mennesker kan få til – selv med hjelp av Gud. Derfor **balanserer han sin "virke-gjennom-mennesker" tanke, med andre tanker.**

For det første er ikke Jesu etterfølgere en hvilken som helst gruppe med aktivister. Som en aktivist berøres de av verdens nød og behov, men dypest sett er de berørt av Jesus og de planer han har for verden. **De følger i Jesu fotspor.** De er sendt av han. Deres engasjement i verden er modellert på hans tjeneste. Wright forstår eksplisitt Matteus som et "*foundational document*" for menighetens væren og virke.⁴³⁶ Spesifikt forstår han Matt 10 som et mønster og en visjon for hvordan kristne er sendt ut i verden.⁴³⁷ Jesus annonserte "*a program yet to be completed*", og når menigheten engasjerer seg i det, og ikke sitt eget, viser de verden hvordan det ser ut når Gud er konge⁴³⁸ Dette er en fin tanke på papiret, men hvor lett er det å se forskjell på menneskelige initiativ for det gode og Guds, i praksis?

For det andre vektlegger Wright at **Gud virker i verden, også utenfor kirken** og uavhengig av den. Dette skjer først og fremst gjennom Den hellige ånd, med at den virker på mennesker til det gode, særlig de med makt. Gjennom Den hellige ånd deltar Gud i historien og påvirker dens gang historien. For å forstå hvordan Jesus regjerer i verden i dag, må vi med "*the difficult but important biblical vision of God's sovereignty over the nations and his determination to shape their fortunes to serve his larger purposes.*"⁴³⁹

For det tredje betoner Wright at menigheten alltid må utøve makt og engasjere seg i verden på **Jesu egen måte.** Jesus var ikke en herskerkonge, men en tjenerkonge, og han bad sine etterfølgere følge samme mønster (Luk 22,25.26)⁴⁴⁰. Han strebet aldri etter makt, han vant over det onde ved å tjene, vise kjærlighet, og gi sitt liv for Guds rikes virkeliggjørelse.⁴⁴¹ Fortellingen om Jesu vei til korset bør hindre menigheten i å jobbe for sin egen makt og posisjon, og åpner opp for nye muligheter hva gjelder det å jobbe for Guds rike i det offentlige rommet.⁴⁴²

⁴³⁶ *How God Became King - Getting to the Heart of the Gospels*, 111.

⁴³⁷ *Ibid.*, 113.

⁴³⁸ *Simply Jesus: Who He Was, What He Did, Why It Matters*, 231.

⁴³⁹ *Ibid.*, 221-23.

⁴⁴⁰ *Luke for Everyone*, 267; Sml. *God in Public: How the Bible Speaks Truth to Power Today*, 125-31.

⁴⁴¹ *How God Became King - Getting to the Heart of the Gospels*, 241.

⁴⁴² *God in Public: How the Bible Speaks Truth to Power Today*, 91-92.

For det fjerde er det de som selv er i behov av frelse, som skal ut i verden og bringe frelse. Det er de tilgitte som skal bringe tilgivelse. De tilbyr ikke noe de selv ikke har fått først. Menigheten, den samlingen mennesker som kalt til å være "*agents of God's healing love, putting the world to rights*", er selv mennesker "*whose own lives are put to rights by the same healing love.*"⁴⁴³ Det er de ydmyke, de som skaper fred, de som lengter etter rettferdighet, de barmhjertige som skal "*make the kingdom of heaven happen*".⁴⁴⁴

4.1.4.5 Misjon preget tro og bønn

Wright vektlegger at all sann menighetsmisjon har sitt utgangspunkt i bønn og tilbedelse, i menighetens indre liv. Han skriver en del om Herrens bønn, som har som sitt hovedtema Guds rike. Menighetens arbeid for Guds rikes virkeliggjørelse, er grunnlagt i og drevet av denne bønnen.⁴⁴⁵ Wright peker blant annet på at det var de kristnes bønner og engasjement som medvirket til at både apartheid og Berlinmuren falt.⁴⁴⁶

Menighetens misjon, slik Wright ser det, må både preges av den fortiden og den framtiden menigheten tror på.⁴⁴⁷ Jesu gudsrikeforkynnelse fungerte og fungerer fortsatt som "*a narrative in search of fresh characters, a plot in search of actors.*"⁴⁴⁸

Ingen av delene er av privat karakter. Derfor må menigheten være

a public community, working with all who will collaborate for the public good, in the belief that God *will* one day put all things to rights, that he has already done so in Jesus, and that the human calling here and now is to order our lives and our societies in such a way that they draw energy from the latter and genuinely anticipate the former.⁴⁴⁹

⁴⁴³ *Simply Christian*, 174-75.

⁴⁴⁴ *Simply Jesus: Who He Was, What He Did, Why It Matters*, 231.

⁴⁴⁵ *The Lord and His Prayer*, 24-35; *Surprised by Hope*, 40-41, 226, 93; *The New Testament and the People of God* (London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1992), 460.

⁴⁴⁶ *Simply Jesus: Who He Was, What He Did, Why It Matters*, 219.

⁴⁴⁷ *Surprised by Hope*, 294.

⁴⁴⁸ *Jesus and the Victory of God*, 244.

⁴⁴⁹ *God in Public: How the Bible Speaks Truth to Power Today*, 93-94.

4.1.5 En oppsummering av Wrights gudsríketeologi

Wright's forståelse av Guds rike bygger grunnleggende på denne påstanden: Det gamle testamentets Gud har gjennom Jesu liv, lære, død og oppstandelse blitt konge på jorden som i himmelen. Dette forstås som den naturlige fortsettelsen på den fortellingen vi finner i Israelfolkets fortelling, og som svar på de løftene som gis der. Vi lever nå i en tid der dødskreftene og gudsríkets fiender bekjempes. Kall til å følge i Jesu fotspor, utrustet med Den hellige ånd, er menigheten et redskap i verden for å annonsere, demonstrere og engasjement for en verden i tråd med den visjonen Jesus viste oss. På den forebegriper menigheten Guds rikes fullendelse, da den verden Gud skapte en gang, skapes på ny, og menneskene igjen innsettes som forvaltere over jorden.

4.2 En kort drøfting av N. T. Wrights gudsríketeologi.

Jeg har så langt i dette kapittelet om Wrights gudsríketeologi, konsentrert meg om å sammenfatte og systematisere de spredte tankene om Guds rike vi finner i Wrights forfatterskap til en sammenhengende gudsríketeologi. I den gjenstående delen av kapittelet vil jeg drøfte kvaliteten på Wrights gudsríketeologi, ut fra de samme tre kriteriene som med Moltmann.

1. I hvilken grad bruken av Bibelen overbevisende?
2. I hvilken grad gir gudsríketeologien mening i lys av annen kunnskap?
3. I hvilken grad er Wrights gudsríketeologi relevant for menigheten?

En av utfordringene jeg har stått overfor i skrivingen av denne drøftningsdelen av Wrights gudsríketeologi, er mangelen på andre teologer å spille ball med. Det er mange som har skrevet om Wrights Jesusforskning og Paulusperspektiver, men i min research har jeg ikke kommet over så mange som skriver om Wrights gudsríketeologi.⁴⁵⁰ Dette gjelder særlig hans gudsríketeologi sett som helhet og teologisk system. Dette kan selvsagt skyldes at Wright, som Moltmann, selv aldri har skrevet en lengre sammenfatningen av sin gudsríketeologi. Det kan også henge sammen med at Wright som forsker og teolog, hovedsakelig er kjent for sin

⁴⁵⁰ Stephen Kuhrt's bok *Tom Wright for Everyone*, er kanskje et illustrerende eksempel. I sin 146 siders lange bok om Wrights teologi satt ut i praksis i den lokale menigheten, vier han Guds rike drøye en side. For øvrig er det bare en setning her og en setning der. Se Stephen Kuhrt, *Tom Wright for Everyone: Putting the Theology of N. T. Wright into Practice in the Local Church* (London: SPCK Publishing, 2011), 40-41.

forskning på Jesus som historisk person. Når han skriver om Guds rike, er det som oftest som del av denne forskningen. Dessuten er Wrights forfatterskap av nyere dato enn Moltmanns, og trenger kanskje lengre tid på det teologiske markedet før flere skriver om Wright og hans forståelse av Guds rike. Så jeg innser at oppgaven min antakelig på flere måter må anses som et slags nybrottsarbeid.

4.2.1 I hvilken grad er bruken av Bibelen overbevisende?

Wright's gudsricketeologi er solid plantet i Bibelen. Hans skrivning på temaet er karakterisert av en utstrakt bibelbruk, ofte med lange tekstavsnitt. Måten han utleder sin forståelse av Guds rike fra Bibelen, er gjennomtenkt og godt argumentert. Han har til og med skrevet flere bøker om det.⁴⁵¹ Wright mener det er avgjørende at vi

understand scripture, and our relation to it, in terms of some kind of overarching narrative which makes sense of the texts. We cannot reduce scripture to a set of 'timeless truths' on the one hand, or to being merely the fuel for devotion on the other, without being deeply disloyal, at a structural level, to scripture itself.⁴⁵²

I hovedsak har han to typer tilnærminger til Bibelen: en bibelteologisk og en bibelnarrativ. Jeg omtaler den ene typen tilnærming for bibelsk teologisk han forsøker å forstå Bibelen som en helhetlig bok, som et mer eller mindre koherent system av tanker. D. A. Carsons definisjon på bibelsk teologi beskriver godt hvordan Wright jobber med Bibelen: *"It works inductively from the diverse texts of the Bible, seeks to uncover and articulate the unity of all the biblical texts taken together, resorting primarily to the categories of those texts themselves."*⁴⁵³

Johann Philipp Gabler (1753-1826) regnes som den bibelske teologiens far, selv om vi ser en lignende tilnærming helt tilbake til kirkefedrene, særlig Ireneus. Bibelsk teologi kom etter hvert til miste sin status som disiplin i moderne teologi. Dette henger sammen med flere forhold. Økende erkjennelse av Bibelens diversitet, samt postmodernismens aversjon mot

⁴⁵¹ Wright, *Scripture and the Authority of God; Surprised by Scripture: Engaging Contemporary Issues* (New York, New York: Harper One, 2014).

⁴⁵² *Scripture and the Authority of God*, 89.

⁴⁵³ D. A. Carson, "Systematic Theology and Biblical Theology," in *New Dictionary of Biblical Theology*, ed. B. S. Rosner T. D. Alexander (Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press., 2000), 100.

metafortellinger, er to av flere sannsynlige forklaringer.⁴⁵⁴ På 2000-tallet har det imidlertid blitt utgitt flere overbevisende bøker på prestisjetunge forlag, som har fått, og jeg mener bør få, oppmerksomhet. Dette gjelder særlig innen bibelsk eskatologi.⁴⁵⁵

Den andre typen tilnærming jeg ser hos Wright, er det jeg vil kalle en narrativ teologisk tilnærming. Den overlapper med den bibelteologiske tilnærmingen i at den ser på Bibelen som en helhet. Den skiller seg fra den med at den har fokus på Bibelens fortelling heller enn dens konsepter.⁴⁵⁶ Den narrative teologiske tilnærmingen er helt avgjørende for Wrights forståelse av Jesus og Guds rike, da de ses på som fortsettelsen av det gamle testamentets fortelling.⁴⁵⁷

Jeg mener Wright og han bibelteologiske tilnærming har mye for seg, fordi det er en tilnærming som tar Bibelen som bok på alvor. Ingen kan med troverdighet benekte at Bibelens bøker er forskjellige. De er til tider uenige. Likevel har de noen grunnleggende ting felles: de tilhører en felles trostradisjon. Noen samlet disse skriftene i sin tid, fordi de mente de hørte sammen. Hvem er vi nesten to tusen år senere til å fragmentere denne tradisjonen? Hva vet vi om deres tradisjon, som de ikke visste? Hva skjer om vi nærmer oss tradisjonen på dens egne premisser, heller enn på våre egne? Hva skjer med overbevisningskraften og forklaringskraften til en fortelling når man fragmenterer den?

I spørsmålet om hvordan vi kan bruke Bibelen til å utlede en solid gudsríketeologi, mener jeg Wright viser vei. Han har valgt en tilnærming som kler det bibelsk gjennomgående temaet som Guds rike er. Ved å framstille det som "*a narrative in search of fresh characters, a plot in search of actors*", inviterer han sine lesere til å bli deltakere, heller enn tilskuere.⁴⁵⁸ En tilnærming passer godt i en menighetssammenheng.

⁴⁵⁴ Craig G. Bartholomew, "Biblical Theology," in *Dictionary for Theological Interpretation of the Bible*, ed. C. G. Bartholomew, K. J. Vanhoozer, D. J. Treier, N. T. Wright (London: SPCK, 2005), 84.

⁴⁵⁵ Noen gode eksempler er disse tre bøkene: J. Richard Middleton, *A New Heaven and a New Earth: Reclaiming Biblical Eschatology* (Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 2014); Benjamin L. Gladd and Matthew S. Harmon, *Making All Things New: Inaugurated Eschatology for the Life of the Church* (Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 2016).

⁴⁵⁶ Torleiv Austad, *Tolkning Av Kristen Tro: Metodespørsmål I Systematisk Teologi* (Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2008), 129-32.

⁴⁵⁷ Wright, *Jesus and the Victory of God*, 226.

⁴⁵⁸ *Ibid.*, 244.

Det finnes selvsagt flere som mener å påvise feil og svakheter ved bibelbruken hans. Noen mener f.eks. at han er for selektiv i valg av tekster.⁴⁵⁹ Flere synes at han er for generell i sin argumentasjon for eksisil/hjemkomst-temaet som utgjøre hovednøkkelen i hans forståelse Jesus og Paulus. James Dunn mener at han mangler basis for det.⁴⁶⁰ Joel Willits utfordrer Wrights gjennomgående refortolkningsprinsipp, der f.eks. løfter gitt i forbindelse med det geografiske Israel, refortolkes til universelle kategorier som hele verden.⁴⁶¹ Selv savner jeg noen ganger en mer grundig eksegesi av enkelte nøkkelttekster. Likevel, jeg tenker Wright har gitt oss et godt utgangspunkt, og så kan samtalen fortsette derifra. Det gjør den også, noe som f.eks. Michael F. Bird er et fint eksempel på.⁴⁶² Denne samtalen skulle jeg tro er i Wrights interesse, gitt de bøkene han har skrevet i dialog med andre.⁴⁶³

4.2.2 I hvilken grad gir gudsricketeologien mening i lys av annen kunnskap?

Wright forsøker å løse flere av de klassiske problemene vi støter på i tolkningshistorien til Guds rike. En av dem er problemet med Guds rike og tid. Allerede på Peters tid er det tydelig at uteblivelsen av Guds rikes komme, er ved å bli et problem (2 Pet 3,4): *"Hva med løftet om hans gjenkomst? Fedrene våre er døde, men alt er som det har vært fra skapelsen av."* Som vi så i kapittelet om Guds rikes tolkningshistorie har det blitt lansert flere løsninger. Noen løste det med å flytte Guds rike til et annet sted enn jorden. De greske fedrene forlot ideen om Gud som skulle komme til jorden og sette opp etablere et fysisk rike, og så i stedet for seg Guds rike som himmelen, Guds bolig, der de helliges sjeler fikk komme hjem når de døde. Andre så Guds rike som allerede ankommet. Eusebius så Guds rike oppfylt i Konstantins rike, i sin egen samtid. Da Romerriket falt, omdefinerte Augustin Guds rike til å være kirken av de hellige på jorden, på vei til sitt himmelske og sjelelige land. Ritschl og hans tilhengere identifiserte Guds rike med *"the moral unification of the human race, through action prompted by universal love to our neighbour"*⁴⁶⁴

⁴⁵⁹ Walter Brueggemann, "Wright on Exile: A Response," in *Exile: A Conversation with N. T. Wright*, ed. J. M. Scott (Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2017), 83-85.

⁴⁶⁰ Dunn, *Jesus Remembered*, 472-77.

⁴⁶¹ Joel Willits, "Jesus, the Kingdom and the Promised Land," *Journal for the Study of the Historical Jesus* 13 (2015): 347-72.

⁴⁶² Michael F. Bird, "Jesus and the Continuing Exile Og Israel in the Writings of N. T. Wright," *ibid.*: 209-31.

⁴⁶³ N. T. Wright and Marcus Borg, *The Meaning of Jesus: Two Visions* (London: SPCK, 1999); J. M. Scott, ed. *Exile: A Conversation with N. T. Wright* (Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2017).

⁴⁶⁴ Ritschl, *The Christian Doctrine of Justification and Reconciliation*, 280.

Wright er blandt dem som, 2000 år etter Jesus, fortsatt tror på at Skaperen en dag vil realisere sitt rike på jorden i form av "en ny himmel og en ny jord" (Åp 21,1). Hans løsnings på at det ikke har skjedd enda, er "allerede nå - ennå ikke" perspektivet. I sin gudsríketeologi tror Wright at Guds rike ble etablert i og med Jesu død og oppstandelse, men at det fortsatt venter sin endelige realisering. Men hvorfor trekker det ut, og hvor lenge kan man beholde et slikt perspektiv uten av det mister sin mening? Wrights svar er først og fremst et bibelvers:

²⁴Så kommer slutten, når han overgir sin kongsmakt til Gud, sin Far, etter at han har tilintetgjort alle makter, myndigheter og krefter. ²⁵ For han skal være konge helt til Gud har lagt alle fiender under hans føtter. ²⁶ Den siste fienden som blir tilintetgjort, er døden. (1 Kor 15,24-26)

Jesus er altså konge, men det er fortsatt makter som står han imot. I *Simply Good News* drar han også veksler på dynamikken rundt andre messiaskikkelser på Jesu tid. Et annet poeng Wright gjør av det å sette Jesus inn i denne rekken av messiaser, er å vise hvor vanlig det var at det gikk et tidsrom fra den første annonseringen av det nye kongedømmet, til den endelige implementeringen av det. Judas Makkabeus startet en geriljakrig 167/66 f.Kr. mot Syrerne, da Antiokos Epifanes ofret en gris på alteret i tempelet til jødene. Vel tre år senere rensket han tempelet (164 f.Kr) og vi ser etter hvert begynnelsen på et vel hundreårig jødisk selvstyre under hasmoneerdynastiet.⁴⁶⁵ Romerne gjorde Herodes den store til konge i 40 f.Kr. Det samme året inntok parterne Jerusalem og innsatte sin egen konge der. Herodes gjenvant Jerusalem i 37 f.Kr., men først i 19 f.Kr. begynte han på gjenoppbyggelsen av tempelet.⁴⁶⁶ Simon bar-Giora stod opp som den store berfrieren tidlig under det jødiske opprøret mot romerne 66-70 e.Kr. Han begynte med å fri slaver og å innføre et slags militærstyre, med den hensikt å slå romerne, igangsette tempeltjenesten igjen og sette opp sitt eget styre. Ingenting av dette skjedde, men poenget er her likevel at ingen forventet at det ville skje med engang han ble gjort til konge.⁴⁶⁷

Wright viser også til at Jesus omtalte sitt budskap om Guds rikes nærhet som "gode nyheter", εὐαγγέλιον (Matt 4,23; Sml. 9,35; 24,24; Mark 1,14.15). Ordet εὐαγγέλιον var i

⁴⁶⁵ Wright, *Simply Jesus: Who He Was, What He Did, Why It Matters*, 105-07.

⁴⁶⁶ *Ibid.*, 111-13.

⁴⁶⁷ *Ibid.*, 113-15.

utgangspunktet ikke et religiøst ord. Det var et vanlig ord keiserne brukte for å annonsere store begivenheter i Romerriket, og ble bl.a. benyttet da Octavian vant borgerkrigen i Romerriket i 31 f.Kr. Det var først i år 29 f.Kr at han ble innsatt.

Det er mulig å se generelle paralleller mellom Jesus og disse andre kongene i at det gikk tid fra seieren var vunnet til seieren ble implementert. Men det er fortsatt et problem at det har gått to tusen år. Hvis Gud allerede er konge, hvorfor er fortsatt verden så full av det onde? Her mener jeg Wrights eksil/utfrielsestema utgjør en bedre forklaringsmodell. Befrieren er kommet, men som Israel vandret i ørkenen i førti år før det lovede land, vil vår vandring til vårt Kanaan ta tid.

4.2.3 Hvilken relevans har gudsríketeologien for menigheten i Norge?

Relevansen til Wrights gudsríketeologi ligger først og fremst i dens helhetframstilling av menighetens rolle i verden, i lys av det kommende riket, Guds gjenskapte jord. Dette er det faktisk skrevet en hel bok om, og den har mye for seg hva gjelder å sette Wrights teologi ut i livet.⁴⁶⁸

En annen side ved Wrights gudsríketeologi som gjør den relevant, er dens forsøk å på forene "*kingdom and cross*". Wright skriver:

We have lived for many years now with "kingdom Christians" and "cross Christians" in opposite corners of the room, anxious that those on the other side are missing the point, the one group with its social-gospel agenda and the other with its saving-souls-for-heaven agenda. The four gospels bring these two viewpoints together into a unity that is much greater than the sum of their parts...⁴⁶⁹

Wright's sterke betoning av menneskets forvalterskap i verden gjør også hans gudsríketeologi relevant for verden i dag. Vår verden trenger mennesker som tenker økologi, bærekraft, og det å leve som en del av løsningen heller som en del av problemet. Å kalle dette bibelske forvalterskapet og det å leve etter Guds hensikt for oss mennesker for "genuine humannes" knytter livet i Guds rike med livet i verden her og nå på en aktuell måte. Han knytter an til en fasinasjon i vår tid og kultur: autentisitet og mennesket som griper det det var ment å være i

⁴⁶⁸ Kuhrt, *Tom Wright for Everyone: Putting the Theology of N. T. Wright into Practice in the Local Church*.

⁴⁶⁹ Wright, *How God Became King - Getting to the Heart of the Gospels*, 159. (Wright, N. T.. *How God Became King: The Forgotten Story of the Gospels* (p. 159). HarperCollins. Kindle Edition.)

verden.⁴⁷⁰ Det handler om å snakke om Guds hensikt for oss mennesker og hans etiske visjon for oss, på en måte som gir mening i en verden der vi gradvis våkner opp til det ansvaret vi løp ifra: verdens økologiske, økonomiske og sosiale kriser er i bunn og grunn et resultat av at vi har gitt avkall på vår egentlige menneskelighet. Wright framholder at Guds rike handler om hva det vil si å være et sant menneske i verden. I møte med Guds rike, får vi hjelp til å gjenoppdage og gjenoppta det vi egentlig var ment å være og befatte oss med på jorden. Samtidig setter det oss i kontakt med framtiden:

Jesus is in fact inviting his hearers to something much more radical: an anticipation of what we might call eschatological authenticity. Yes, there will be a time when God's people will serve and love him, and live out the **genuine humanness** of which the ancient Law had spoken, "naturally" and from the heart. But this will be a God - given "second nature", a new way of being human. And you can begin to practice this now, difficult though it will be, because Jesus is here, inaugurating God's kingdom.⁴⁷¹

⁴⁷⁰ Dette ser vi særlig tydelig i talentshow av typen Norske talenter og Idol. Her oppdager helt vanlige og bortgjemte sangstjerner og artister sitt egentlig jeg, det de var ment til å være i verden.

⁴⁷¹ N. T. Wright, *After You Believe: Why Christian Character Matters* (New York: Harper One, 2010), 107.

5. Sammendrag

Avslutningsvis la oss trekke dette sammen. La oss gjennomgå hva Guds rikes tolkningshistorie, og samtalen med Wright og Moltmann lært oss om oppgavens problemstilling.

Selv om Moltmann og Wright nærmer seg Guds rike fra to nokså forskjellige innfallsvinkler, ender de opp med en bemerkelsesverdig lik gudsricketeologi. Begge ser på en nyskapt jord som det realiserede Guds rike, og avviser de greske kirkefedrenes sjelehimmel. Begge setter gjør oppstandelsen til en helt sentral del av tenkningen sin, som den nye skapelsens begynnelse. Her må man kunne si at vi har med to teologer å gjøre funnet tilbake til de bibelske røttene. Et kristent håp som forneker skapelsens godhet, og grunnleggende framstiller Guds rike som et fluktsted og en nødhavn, etter å unnslyppet jorden og det kroppslige, har et alvorlig forklaringsproblem med flere grunnleggende trekk ved det bibelske verdensbildet.

Begge betoner menigheten og Guds rike som to forskjellige størrelser og avviser med det Augustins lære om den Guds rike og den seirende kirken. Begge tar avstand fra konstantinsk statskristendom, og ser heller for seg et fellesskap av mennesker som fylt av den Hellige Ånd går i Jesu fotspor ut i verden og demonstrerer rike. Begge insisterer på at det er Gud som realiserer sitt eget rike, men at menigheten har en sentral rolle.

Moltmanns største bidrag til gudsricketeologisk tenkning er uten tvil hans imponerende evne til å knytte an til selve livet og de store temaene i vår verden i dag som klimakrisen, atomvåpen og fattigdomsproblematikken. Her har Moltmann mest sannsynlig vært en modell for mange gudsricketeologer siden.

Wright har sitt største bidrag til gudsricketeologien i den gjennomtenkte modellen for bibeltilnærming han gir oss. Wright sier direkte at han tenker gudsricketeologi i dialog med Moltmann.⁴⁷² Er Wrights prosjekt å gi Moltmanns prosjekt litt mer kjøtt på beina?

Til sammen utgjør Moltmann og Wright et godt utgangspunkt for videre samtaler om Gudsrike og menigheten.

⁴⁷² *Surprised by Hope*, 92, 113.

Bibliografi

- Allison, Gregg T. *Historical Theology: An Introduction to Christian Doctrine*. Grand Rapids, Michigan: Zondervan, 2011.
- Alnæs, Karsten. *Historien Om Europa: 1800-1900 Oppbrudd*. Vol. 3, Oslo: Gyldendal Forlag, 2005.
- Austad, Torleiv. *Tolkning Av Kristen Tro: Metodospørsmål I Systematisk Teologi*. Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2008.
- Baasland, Ernst, and Reidar Hvalvik, eds. *De Apostoliske Fedre*. 2. opplag, 1997 ed. Oslo: Luther Forlag, 1984.
- Bartholomew, Craig G. "Biblical Theology." In *Dictionary for Theological Interpretation of the Bible*, edited by C. G. Bartholomew K. J. Vanhoozer, D. J. Treier, N. T. Wright. London: SPCK, 2005.
- Bauckham, Richard. *The Theology of Jürgen Moltmann*. London: T&T Clark Ltd., 1995.
- Bird, Michael F. "Jesus and the Continuing Exile Og Israel in the Writings of N. T. Wright." *Journal for the Study of the Historical Jesus* 13 (2015): 209-31.
- Bjorvand, Anders Torvill. *Å Være Kristen På Arbeidsplassen: Bygge Guds Rike*. Oslo: Luther Forlag, 2014.
- Brueggemann, Walter. "Wright on Exile: A Response." In *Exile: A Conversation with N. T. Wright*, edited by J. M. Scott. Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2017.
- Byassee, Jason. "Surprised by N. T. Wright." *Christianity Today* (2014).
- Carson, D. A. "Systematic Theology and Biblical Theology." In *New Dictionary of Biblical Theology*, edited by B. S. Rosner T. D. Alexander. Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press., 2000.
- Chadwick, Henry. *Augustin: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- . "Regnum Caelorum. Patterns of Millennial Thought in Early Christianity. Second Edition (Book Review)." *The Journal of Theological Studies* Vol. 53 (1) (2002): 430.
- Chester, Tim. *Mission and the Coming of God: Eschatology, the Trinity and Mission in the Theology of Jürgen Moltmann and Contemporary Evangelicalism*. Eugene, Oregon: Wipf and Stock Publishers, 2006.
- Chilton, Bruce, and Craigh A. Evans, eds. *Studying the Historical Jesus: Evaluations of the State of Current Research*. Edited by Bruce M. Metzger and Barth D. Ehrman, New Testament Tools and Studies. Leiden, Nederland: E. J. Brill, 1994.
- Cross, F. L., and E. A. Livingstone, eds. *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Cullmann, Oscar. *Christ and Time: The Primitive Christian Conception of Time and History*. London: S.C.M., 1962.
- Dillistone, F. W. C. H. *Dodd : Interpreter of the New Testament*. London: Hodder and Stoughton 1977.

- Dodd, C. H. *The Gospel in the New Testament*. London: National Sunday School Union, 1926.
- . *The Parables of the Kingdom*. Digswell Place: James Nisbet, 1961.
- Dunn, James D. G. *Jesus Remembered*. Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2003.
- Frost, Michael. *The Road to Missional*. Grand Rapids, Michigan: Baker Books, 2011.
- Frost, Michael, and Allan Hirsch. *The Shaping Of Things to Come: Innovation and Mission for the 21st-Century Church*. Grand Rapids, Michigan: Baker Books, 2013.
- Fuellenbach, John. *The Kingdom of God: The Message of Jesus Today*. Eugene, Oregon: Wipf & Stock, 2006.
- Gilbrant, Thoralf, ed. *Studiebibelen, Det Nye Testamentet* Vol. Bind V. Kjeller: Hermon Forlag, 1996.
- Gladd, Benjamin L., and Matthew S. Harmon. *Making All Things New: Inaugurated Eschatology for the Life of the Church*. Grand Rapid, Michigan: Baker Academic, 2016.
- Green, Joel B. "Kingdom of God/Heaven." In *Dictionary of Jesus and the Gospels*, edited by J. K. Brown. J. B. Green, N. Perrin, 468-81. Downers Grove, IL; Nottingham, England: IVP Academic; IVP, 2013.
- Green, Joel B., and Max Turner, eds. *Between Two Horizons - Spanning New Testament Studies and Systematic Theology*. Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2000.
- Gushee, David P., ed. *A New Evangelical Manifesto: A Kingdom Vision for the Common Good*. Kindle Edition ed. St. Louis, Missouri: Chalice Press 2012.
- Gutierrez, Gustavo. *A Theology of Liberation*. 15th Anniversary Edition, Kindle Edition ed. Maryknoll, New York: Orbis Books, 1988.
- Guttesen, Poul F. *Leaning into the Future: The Kingdom of God in the Theology of Jürgen Moltmann and the Book of Revelation*. Princeton Theological Monograph Series. Eugene, Oregon: Pickwick Publications, 2009.
- Handy, Robert T., ed. *The Social Gospel in America 1870-1920*. New York: Oxford University Press, 1966.
- Hegstad, Harald. *Gud, Verden Og Håpet: Innføring I Kristen Dogmatikk*. Oslo: Lunde Forlag, 2015.
- Herrick, Henry Martyn. "The Kingdom of God in the Writings of the Fathers." The University of Chicago, 1903.
- Hiers, Richard Hyde, and David Larrimore Holland, eds. *Jesus' Proclamation of the Kingdom of God, Johannes Weis*. Chico, California: Scholars Press, 1985.
- Hill, Charles. *Regnum Caelorum: Patterns of Millennial Thought in Early Christianity*. 2. edition ed. Grand Rapids, Michigan: Eerdmans, 2001.
- Hirsch, Alan. *The Forgotten Ways: Reactivating the Missional Church*. Grand Rapids, Michigan: Brazos Press, 2006.

- Kant, Immanuel. *Religion within the Limits of Reason Alone*. First Harper Collins ed. New York: Harper One, 2008.
- Kelly, J. N. D. *Early Christian Doctrines*. 5th, revised edition ed. London: A. & C. Black, 1977.
- Kreitzer, Larry J. "Kingdom of God/Christ." In *Dictionary of Paul and His Letters*, edited by Ralf P. Martin Gerald F. Hawthorne, Daniel G. Reid, 524-26. Downers Grove, Illinois; Nottingham, England: IVP Academic; IVP, 1993.
- Kuhr, Stephen. *Tom Wright for Everyone: Putting the Theology of N. T. Wright into Practice in the Local Church*. London: SPCK Publishing, 2011.
- Kvalbein, Hans. *Jesus - Hva Ville Han? Hvem Var Han?* Oslo: Luther Forlag, 2008.
- Kümmel, Werner Georg. *Promise and Fulfillment: The Eschatological Message of Jesus*. London: SCM Press, 1961.
- Ladd, George Eldon. *The Gospel of the Kingdom: Scriptural Studies in the Kingdom of God*. Mansfield Centre, Connecticut: Martino Publishing, 2011.
- Lundström, Gösta. *Guds Rike I Jesu Förkunnelse: Tolkningens Historia Från 1800-Talets Sista Decennier Till Våra Dagar*. Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, 1947.
- . *The Kingdom of God in the Teaching of Jesus: A History of Interpretation from the Last Decades of the Nineteenth Century to the Present Day*. Edinburgh: Oliver og Boyd, 1963.
- Lyon, Gabe. *The Next Christians – the Good News About the End of Christian America*. New York: Doubleday, 2010.
- McGrath, Alister E., ed. *The Christian Theology Reader*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 1995.
- McKnight, Scot. *Kingdom Conspiracy: Returning to the Radical Mission of the Local Church*. Grand Rapids, Michigan: Brazos Press, 2014.
- McLaren, Brian D. *Everything Must Change: Jesus, Global Crises, and a Revolution of Hope*. Nashville, Tennessee: Thomas Nelson, 2007.
- . *A New Kind of Christianity: Ten Questions That Are Transforming Faith*. New York: Harper Collins, 2010.
- . *The Secret Message of Jesus: Uncovering the Truth That Could Change Everything*. Nashville, Tennessee: W Publishing Group, 2006.
- Middleton, J. Richard. *A New Heaven and a New Earth: Reclaiming Biblical Eschatology*. Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 2014.
- Mjaaland, Marius Timmann. *Systematisk Teologi*. Oslo: Verbum Akademisk, 2017.
- Moltmann, Jürgen. *A Broad Place*. London: SCM Press, 2007.
- . *The Church in the Power of the Spirit: A Contribution to Messianic Ecclesiology*. Minneapolis, Minnesota: Fortress Press, 1993.

- . *The Coming of God: Christian Eschatology*. 1st Fortress Press Edition ed. Minneapolis, Minnesota: Augsburg Fortress, 1996.
- . *Ethics of Hope*. Minneapolis, Minnesota: Fortress Press, 2012.
- . *Experiences in Theology: Ways and Forms of Christian Theology*. Minneapolis, Minnesota: Fortress Press, 2000.
- . *God for a Secular Society: The Public Relevance of Theology*. Minneapolis, Minnesota: Fortress Press, 1999.
- . "Hope and History." *Theology Today* 25, no. 3 (1968): 369-86.
- , ed. *How I Have Changed: Reflections on Thirty Years of Theology*. London: SCM Press Ltd. , 1997.
- . *Jesus Christ for Today's World*. 3. utgave, 1999 ed. London: SCM Press, 1994.
- . *The Source of Life: The Holy Spirit and the Theology of Life*. Translated by Margaret Kohl. Minneapolis, Minneapolis: Fortress Press, 1997.
- . *The Spirit of Life: A Universal Affirmation*. Minneapolis, Minnesota: Fortress Press, 2001.
- . *Sun of Righteousness, Arise!: God's Future for Humanity and the Earth*. Minneapolis, Minnesota: Fortress Press, 2010.
- . *The Trinity and the Kingdom of God: The Doctrine of God*. London: SCM Press, Ltd., 1981.
- . *The Way of Jesus Christ: Christology in Messianic Dimensions*. Minneapolis, Minnesota: Fortress Press, 1993.
- Moore, Russell D. *The Kingdom of Christ: The New Evangelical Perspective*. Kindle edition ed. Wheaton, Illinois: Crossway Books, 2004.
- Müller-Fahrenholz, Geiko. *The Kingdom and the Power: The Theology of Jürgen Moltmann*. London: SCM Press, 2000.
- Mæland, Jens Olav, ed. *Konkordieboken*. Oslo: Lunde Forlag, 2000.
- Neal, Ryan A. *The Theology as Hope: On the Ground and Implications of Jürgen Moltmann's Doctrine of Hope*. Eugene, Oregon: Pickwick Publications, 2008.
- Pannenberg, Wolfhart. *Theology and the Kingdom of God*. 5.utgave ed. Philadelphia, Pennsylvania: The Westminster Press, 1977.
- Peterson, Christopher W. Morgan
- Robert A., ed. *The Kingdom of God*. Wheaton, Illinois: Crossway, 2012.
- Pope, Robert. *Seeking God's Kingdom: The Nonconfirmist Social Gospel in Wales, 1906-1939*. Cardiff, Wales: The University of Wales Press, 1999.

- Rasmusson, Arne. *The Church as Polis: From Political Theology to Theological Politics as Exemplified by Jürgen Moltmann and Stanley Hauerwas*. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1995.
- Rauschenbusch, Walter. *Christianity and the Social Crisis in the 21st Century: The Classic That Woke up the Church*. New York: Harper One, 2007.
- Resane, Kelebogile. "The New Apostolic Reformation: The Critical Reflections of the Ecclesiology of Charles Peter Wagner." *HTS Theological Studies* 72, no. 3 (2016): 1-11.
- Ritschl, Albrecht. *The Christian Doctrine of Justification and Reconciliation*. 2 ed. Edinburgh: T. & T. Clark, 1902.
- Roberts, A., J. Donaldson, and A. C. Coxe, eds. *The Apostolic Fathers with Justin Martyr and Irenaeus* Vol. 1, The Ante-Nicene Fathers. Buffalo, New York: Christian Literature Company, 1885.
- , eds. *Fathers of the Third Century: Tertullian, Part Fourth; Minucius Felix; Commodian; Origen, Parts First and Second* Vol. 4, The Ante-Nicene Fathers. Buffalo, New York: Christian Literature Company, 1885.
- Robertson, Archibald. *Regnum Dei: Eight Lectures on the Kingdom of God in the History of Christian Thought*. New York: The Macmillan Company, 1901.
- Sagdahl, Mathias. "Verditeori."
- Saucy, Mark. *The Kingdom of God in the Teaching of Jesus in the 20th Century*. Dallas, Texas: Word Publishing, 1997.
- Schaff, P., and H. Wace, eds. *Eusebius: Life of Constantine the Great, and Oration in Praise of Constantine* Vol. 1, A Select Library of the Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church, vol. 2. New York: Christian Literature Company, 1890.
- Schaff, Philip, ed. *St. Augustin's City of God and Christian Doctrine* Vol. 2, A Select Library of the Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church, vol. 1. Buffalo, New York: The Christian Literature Company, 1887.
- Schweitzer, Albert. *The Mystery of the Kingdom of God*. New York: Dodd, Mead and Company, 1914.
- . *Out of My Life and Thought: An Autobiography*. New York: Henry Holt and Co., 2014.
- . *The Quest of the Historical Jesus*. London: SCM Press, 2000.
- Scott, J. M., ed. *Exile: A Conversation with N. T. Wright*. Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2017.
- Shelley, Bruce. *Church History in Plain Language*. 4 ed. Nashville, Tennessee: Thomas Nelson, 2013.
- Skeie, Karina Hestad. *Building God's Kingdom: Norwegian Missionaries in Highland Madagascar 1866 - 1903*. Leiden, Nederland: BRILL, 2012.
- Tolstoy, Leo. *The Kingdom of God Is within You*. Seattle, Washington: Pacific Publishing Studio, 2010.
- Valen-Sendstad, Fartein. *Palestina På Jesu Tid: Spennende, Skremmende Og Fascinerende*. Kristiansand: Høyskoleforlaget AS, 2006.

- Viviano, Benedict T. *The Kingdom of God in History*. Eugene, Oregon: Wipf and Stock Publishers, 2002.
- Wagner, C. Peter. *Dominion!: How Kingdom Action Can Change the World*. Grand Rapids, Michigan: Chosen Books, 2008.
- Walls, Jerry L., ed. *The Oxford Handbook of Eschatology*. New York: Oxford University Press, Inc., 2010.
- Webster, J. B. "Rudolf Bultmann." In *New Dictionary of Theology: Historical and Systematic*, edited by Tim Grass Martin Davie, Stephen R. Holmes, John McDowell, T. A. Noble, 138-40. London: Inter-Varsity Press, 2016.
- Webster, John. "Introduction: Systematic Theology." In *The Oxford Handbook of Systematic Theology*, edited by Kathryn Tanner John Webster, Iain Torrance, 1-15. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Weiss, Johannes. *Die Predict Jesu Vom Reiche Gottes*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht's Verlag, 1892.
- . *Jesus' Proclamation of the Kingdom of God*. Life of Jesus Series. Mifflintown, Pennsylvania: Sigler Press, 1999.
- Wenham, Gordon J. *Genesis 1-15*. Word Biblical Commentary. Edited by Glenn W. Barker David A. Hubbard. Vol. 1, Waco, Texas: Word Books Publisher, 1987.
- Willis, Wendell, ed. *The Kingdom of God in 20th-Century Interpretation*. Peabody, Massachusetts: Hendrickson Publishers, Inc., 1987.
- Willitts, Joel. "Jesus, the Kingdom and the Promised Land." *Journal for the Study of the Historical Jesus* 13 (2015): 347-72.
- Wisth, Tormod. "Hvilke Etske Utfordringer Er Spesielt Viktig for Ledere I Pinsebevegelsen? Og Hvordan Kan Disse Utfordringene Løses Slik at Pinsebevegelsen Kan Forbli Et Godt Og Viktig Virkemiddel for Å Bygge Guds Rike?," Det Teologiske menighetsfakultet, 2011.
- Wright, N. G. *Disavowing Constantine: Mission, Church, and the Social Order in the Theologies of John Howard Yoder and Jürgen Moltmann*. Carlisle, Cumbria, UK: Paternoster Press, 2000.
- Wright, N. T. *After You Believe: Why Christian Character Matters*. New York: Harper One, 2010.
- . *The Challenge of Jesus: Rediscovering Who Jesus Was and Is*. Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 1999.
- . *The Day the Revolution Began: Reconsidering the Meaning of Jesus's Crucifixion*. London: SPCK, 2016.
- . *Following Jesus: Biblical Reflections on Discipleship*. London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1994.
- . *God in Public: How the Bible Speaks Truth to Power Today*. London: SPCK, 2016.

- . *How God Became King - Getting to the Heart of the Gospels*. London: SPCK, 2012.
- . *Jesus and the Victory of God*. 4. utgave fra 2004 ed. London: SPCK, 1996.
- . *The Lord and His Prayer*. London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1996.
- . *Luke for Everyone*. New Testament for Everyone. London: SPCK, 2004.
- . *The New Testament and the People of God*. London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1992.
- . *Paul and the Faithfulness of God*. Minneapolis, Minnesota: Fortress Press, 2013.
- . *Paul for Everyone: 1 Corinthians*. London: Society for Promoting Christian Knowledge, 2004.
- . *Scripture and the Authority of God*. London: SPCK, 2005.
- . *The Scriptures, the Cross and the Power of God*. London: Society for Promoting Christian Knowledge, 2005.
- . *Simply Christian*. London: SPCK, 2006.
- . *Simply Good News: Why the Gospel Is News and What Makes It Good*. London: SPCK, 2015.
- . *Simply Jesus: Who He Was, What He Did, Why It Matters*. London: SPCK Publishing, 2011.
- . *Surprised by Hope*. London: Society for Promoting Christian Knowledge, 2007.
- . *Surprised by Scripture: Engaging Contemporary Issues*. New York, New York: Harper One, 2014.
- Wright, N. T., and Marcus Borg. *The Meaning of Jesus: Two Visions*. London: SPCK, 1999.
- Åkerlund, Truls. *Gud I Kirkeasyl: Tid for Å Sette Han Fri?* Kjeller: Genesis Forlag AS, 2007.